ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАЗАРНИК БОГДАН ІГОРОВИЧ

УДК 340.12

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РЕФОРМУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____/Б. І. Базарник/

Науковий керівник:
Парпан Уляна Михайлівна
кандидат юридичних наук,
доцент

Хмельницький–2019

АНОТАЦІЯ

Базарник Б. І. Професіоналізація суддів у контексті сучасного реформування: філософсько-правові аспекти. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2019.

У дисертаційному дослідженні вперше здійснено комплексне теоретично-філософське узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та дослідженні нових філософсько-правових концептів й тенденцій професіоналізації суддів. Проаналізовано основні наукові філософсько-правові погляди щодо визначення дефініції «професіоналізація». Доведено, що базисом професіоналізації є активізація людського чинника в професійній сфері, а це обумовлює те, що означений процес повинен ґрунтуватись на комплексному підході застосовуючи усі методи роботи з індивідом (психологічних, моральних, соціальних, адміністративних, правових, економічних, соціологічних тощо).

З'ясовано, що метою професіоналізації судді є правові цілі, які передбачають державні, соціальні, аксіологічні, психологічні, організаційні аспекти, що водночас характерні як суддівській діяльності, так і цільовим особливостям кожної складової системи професіоналізації. Розкриваючи правові цілі, необхідно виходити з таких передумов: національної правової системи, стану судової системи держави та позиції індивіда, який призначається на посаду судді.

Запропоновано структуру системи функцій професіоналізації судді, яка складається з таких підсистем, як: формування суддівського персоналу – розроблення кадрової політики, формування стратегії кадрового управління, системний аналіз кадрового потенціалу, організація кадрового планування, кадрового контролінгу, проведення аудиту персоналу, створення позитивного

іміджу професії судді; нормативно-правове забезпечення передбачає вирішення правових проблем на законодавчому рівні, узгодження розпорядчих документів; організація корпоративних відносин – забезпечення позитивного психологічного клімату, організації праці й робочого місця, охорони праці, створення етичного кодексу тощо; професійний розвиток персоналу – навчання, стажування, ротація, консультування, адаптація та ін.; система мотивацій та стимулювання – розробка системи прав та гарантій, оплати праці, преміювання, медичне обслуговування та ін.; розвиток організаційних інституцій судової влади – аналіз існуючої структури, утворення нових підструктур, розроблення штатного розпису тощо.

Досліджуючи концептуально-методологічні засади розуміння дефініції професіоналізації, автором запропоновано його уточнення. Професіоналізація судді – це індивідуальний, аксіологічно-ефективний процес здобуття ґрунтовних правових знань, набуття умінь, навичок та практичного досвіду суддівської діяльності, що гарантує верховенство права в державі та забезпечує функціонування справедливого правосуддя.

Визначено, що метою професіоналізації судді є правові цілі, які передбачають державні, соціальні, аксіологічні, психологічні, організаційні аспекти й водночас характерні як суддівській діяльності, так і цільовим особливостям кожної складової системи професіоналізації.

Запропоновано нове бачення організації процесу добору кандидатів на посади суддів. З метою успішного вирішення окресленої проблеми, передусім, необхідно ґрунтовно вивчити специфіку (можливості, ризики, виклики) професійної діяльності судді, здійснити її точний, науково-аргументований опис, себто виробити професіограму діяльності судді з майбутнім її застосуванням у процесі добору суддівських кадрів. Окрім цього, необхідно на нормативно-правовому рівні визначити дезидерати щодо психічних рис, індивідуальних здібностей та особистісних якостей кандидатів на посаду суб’єктів судової влади, що в свою чергу визначить зміст соціопсихограми судді.

Сформульовано авторське бачення структури системи функцій професіоналізації судді, яка складається з таких підсистем, як: формування суддівського персоналу; організація корпоративних відносин; професійний розвиток персоналу; розвиток організаційних інституцій судової влади.

Основи морально-професійної культури судді як особистості закладаються в родині, у загальноосвітній та вищій школі. Визначальною метою виховання має стати формування не тільки належного рівня певних складових особистісного професійного потенціалу (як це сьогодні), а гуманістичного та альтруїстичного характеру спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності особистості. Позаяк, якщо рівень особистісного професійного потенціалу можна компенсувати за умови особистого прагнення судді, його постійному професійному самовдосконаленню, то «перевиховати» світогляд зрілої особи практично нікому не вдавалося. То, в практичній дійсності сучасний український суддя, зазвичай, є фахівцем із належним інтелектуальним рівнем, проте не завжди моральною, гуманістичною особою.

У контексті аналізу особистісних та функціональних детермінантів професіоналізації судді означено аспекти розуміння феномену готовності. Запропоновано авторські бачення організації процесу добору суддів.

Розкрито концептуально-методологічні засади філософського-правового розуміння професіоналізації суддів. Визначено підходи до напрямів удосконалення процесу професіоналізації суддів.

Основними тенденціями подальшого удосконалення суддівського корпусу є: перевірка на ефективність та реалізованість законодавчо визначеної моделі формування суддівського корпусу – призначення на посаду судді на конкурсній, позаполітичній основі зі залученням громадськості; забезпечення гарантії незалежності суддів та, як наслідок, – забезпечення незалежності та захищеності суддівського корпусу; професіоналізація суддівського корпусу; підвищення етичних та моральних вимог до суддів відповідно до міжнародних стандартів; підтвердження народної довіри суддям.

Таким чином, удосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу через процедуру оцінювання відповідності суддів займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики, доброчесності; ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу та модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Автором окреслено визначальні напрями удосконалення процесу професіоналізації суддів, а саме: забезпечення комплексного вирішення завдань якісного планування та ефективного використовування кадрового потенціалу, в основі яких закладено усі складові людського чинника; цілеспрямована та оперативна робота з кадровим потенціалом щодо висування на посаду; налагодження корпоративної етики, позитивного мікроклімату та високої доброзичливої комунікації у суддівському корпусі; забезпечення безпеки та соціальних гарантій суддям; перехід від адміністративно-владних принципів суддівської влади до демократичних, соціально-спрямованих форм; зміцнення кадрових служб новими висококваліфікованими спеціалістами; сучасне науково-методичне забезпечення кадрового корпусу.

Обґрунтовано механізми підвищення ефективності професіоналізації суддів у контексті реформування державно-правової системи. Запропоновано пропозиції щодо удосконалення організації діяльності суддівського корпусу в контексті реформування системи судоустрою України. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства у сфері професіоналізації суддів.

Ключові слова: суд, суддя, професіоналізація, професіоналізація суддів, деформація суддів, навчання суддів, професійна підготовка суддів.

SUMMARY

Bazarnik B. I. Professionalization of judges in the context of modern reform: philosophical and legal aspects.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in Candidate Degree in Law 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2019.

In the dissertation research, for the first time, a comprehensive theoretical synthesis was carried out and a solution to the scientific problem was proposed, which is to identify and study new ideas and trends in the professionalization of judges. The main scientific views on defining the definition of "professionalization" are analyzed. it is proved that the basis of professionalization is the activation of the human factor in the professional sphere, which determines that this process should be based on an integrated approach using all methods of working with the individual (psychological, moral, social, administrative, legal, economic, sociological, etc.). It was also found that the purpose of professionalising a judge is to have legal objectives that include state, social, axiological, psychological, organizational aspects, and at the same time characteristic of both judicial activity and the specific features of each component of the system of professionalization. By revealing the legal objectives, it is necessary to proceed from the following prerequisites: the national legal system, the state judicial system and the position of the individual who is appointed to the post of judge.

The structure of the system of functions of professionalization of a judge is developed, which consists of the following subsystems: formation of judicial personnel – development of personnel policy and formation of personnel management strategy, systematic analysis of personnel potential, organization of personnel planning, personnel control, personnel audit, creation of a positive image of the judge's profession; the legal framework provides for the solution of legal problems at the legislative level, the coordination of regulatory documents; organization of corporate relations - provision of positive psychological climate, organization of work and workplace, labor protection, creation of an ethical code, etc; professional development of personnel – training, internship, rotation, counseling, adaptation, etc;

system of motivations and incentives – development of the system of rights and guarantees, wages, bonuses, medical services, etc; development of organizational institutions of the judiciary - analysis of the existing structure, the formation of new substructures, the development of staffing, etc.

Exploring the conceptual and methodological principles of understanding the definition of professionalism, the author proposed to clarify it. The professionalization of a judge is an individual, axiologically effective process of obtaining sound legal knowledge, acquiring skills, skills and practical experience of judicial activity, which guarantees the rule of law in the state and ensures the functioning of a fair administration of justice.

It is determined that the purpose of professionalization of a judge is legal goals, which include state, social, axiological, psychological, organizational aspects, and at the same time characteristic of both judicial activity and the specific features of each component of the system of professionalization.

The concept of professionalization of judges as an individual, axiologically effective process of obtaining sound legal knowledge, acquisition of abilities, skills and practical experience of judiciary activity, which guarantees the rule of law in the state and ensures the functioning of fair justice, is defined.

A new vision for organizing the process of selecting candidates for positions of judges is proposed. In order to successfully solve the above problem, first of all, it is necessary to thoroughly examine the specifics (opportunities, risks, challenges) of the judge's professional activity, to carry out its precise, scientifically substantiated description, that is, to develop a professional profile of the judge's future use in the process of selecting judges. In addition, it is necessary at the regulatory level to determine the dissertations on psychic traits, individual abilities and personal qualities of candidates for the position of judicial authorities, which in turn will determine the content of the sociopsychograms of the judge.

The author's vision of the structure of the judiciary's functions of professionalization is formulated, which consists of the following subsystems: the

formation of a judge's staff; organization of corporate relations; professional development of personnel; development of organizational institutions of the judiciary.

The fundamentals of the moral and professional culture of the judge as individuals are laid in the family, in general education and in higher education. The most important goal of education should be the formation of not only the proper level of some components of personal professional potential (as it is today), but the humanistic and altruistic nature of the orientation of the worldview, socio-psychological guidance of personality. After all, if the level of personal professional potential can be compensated by the desire of the same judge due to constant professional self-improvement, then the "world" of a mature person has not been managed by anyone anymore. Therefore, in practice, a modern Ukrainian judge is usually a specialist with an appropriate level of intelligence, but not always a moral and conscientious person.

For the personal and functional determinants of judge's professionalization, aspects of understanding the phenomenon of readiness are defined. Author's views on organizing the process of selection of judges are proposed.

The conceptual and methodological principles of understanding of professionalism are revealed. The approaches to perfection of the process of professionalization of judges are determined.

The main tendencies for further refinement of the judiciary are: verification of the effectiveness and implementation of a legally determined model for the formation of a judiciary; appointment to a judge's position on a competitive, non-political basis with the involvement of the public; ensuring the guarantee of independence of judges and, as a consequence, ensuring the independence and security of the judiciary; professionalization of the judiciary corps; increase of ethical and moral requirements to judges according to international standards; Confirmation of popular trust to judges.

Thus, the improvement of the judicial corps in the context of the current stage and trends of the reform of the system of judicial system of Ukraine in its content consists of successive stages: the purification of the judiciary corps; updating of the

judicial corps through the procedure of assessing the correspondence of judges to the post on the criteria of competence, professional ethics, integrity; Effectiveness of the legal and regulatory mechanism (model) of the formation of the judiciary and the modernization of the status of the judiciary corps; ensuring stability of the judiciary corps.

The author outlines the main directions of perfection of the process of professionalization of judges, namely: providing a comprehensive solution to the tasks of qualitative planning and efficient use of human resources, based on which all components of the human factor are laid; purposeful and operative work with personnel potential for nomination; establishment of corporate ethics, positive microclimate and high benevolent communication in the judiciary; providing security and social guarantees to judges; the transition from the administrative-power principles of the judiciary to democratic, socially-oriented forms; strengthening of personnel services by new highly skilled specialists; modern scientific and methodical support of the personnel corps.

The mechanisms of increasing the efficiency of judges' professionalization in the context of reforming the state legal system are substantiated. Proposals are offered on improving the organization of the activity of the judicial corps in the context of reforming the system of judicial system of Ukraine. Proposals on amendments to the current legislation in the sphere of professional training of judges are formulated.

Key words: court, judge, professionalization, professionalization of judges, deformation of judges, training of judges, professional training of judges.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Гарасимів Т. З. Базарник Б. І. Самореалізація як соціальний розвиток особистості. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 837. С. 218–223. (Видання

включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

2. Гарасимів Т. З. Базарник Б. І. Антропологія феномену особистості. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 368–372. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

3. Гарасимів Т. З., Базарник Б. І. Проблема методологічної демаркації права. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 146-150. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

4. Гарасимів Т. З., Базарник Б. І. Антропологічна пролематика у філософсько-правовій традиції. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 152-157. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

5. Базарник Б. Концепт особистості: порівняльний аналіз філософсько-правових шкіл. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2017. № 861. С. 58–62. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

6. Базарник Б. І. Професіоналізація як складова компетентності суддів Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки». 2018. № 7. С. 64-71.

7. Базарник Б. І. Професіоналізація суддів: особистісні та функціональні детермінанти. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки». 2018. № 9. С. 80-86.

Матеріали наукових та науково-практичних конференцій:

8. Базарник Б. Наукова дилема дефініції «Право». Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах

євроінтеграції : збірник матеріалів міжнародної конференції. Львів : Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 27-29.

9. Базарник Б. Феномен особистості як об’єкт дослідження феноменології та філософської антропології. Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу : історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам’яті проф. Юрія Панейка : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 6. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2017. С. 86-89.

10. Базарник Б. Громадянське суспільство: диференціація поняття. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 97-98.

11. Базарник Б. Превенція професійної деформації суддів в умовах сучасного конституціоналізму. Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід : збірник матеріалів учасників Четвертої науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2018 року). Львів : ННШПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 124-126.

12. Базарник Б. Морально-правова нормативність поведінки суддів. Судова влада в Україні та інших державах : історія та сучасність (аспекти права): Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Наук. інтернет-конференції. Вип. 7. Терлюк І.Я. (укладач). МОН України, ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 7-10.

13. Базарник Б. Підготовка кандидатів на посаду судді : теоретично-практична складова. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 45-47.

14. Базарник Б. Правове мислення суддів: світоглядні параметри. Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти

права) : матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 68-72.

15. Базарник Б. Етичні засади діяльності суддів в умовах формування громадянського суспільства. Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року) ; упор. Л.В. Павлик. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 5-8.

16. Базарник Б. Сучасна концепція суддівської освіти в Україні. Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України: тези XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 15 листопада 2018 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. С. 327-329.

17. Базарник Б. Доброчесна поведінка судді: імплементація досвіду зарубіжних країн. Матеріали Міжнародної конференції «Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір», 25 жовтня 2018 р. ; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 51-56.

ЗМІСТ

ВСТУП……..…….14

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУДДІВ……...22

1.1 Теоретико-історіографічна база наукового дослідження проблеми професіоналізації суддів…….22

1.2 Концептуально-методологічні засади розуміння професіоналізації суддів.44

Висновки до Розділу 1…….66

РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОГО СУДОЧИНСВА……71

2.1. Система освіти у підготовці професійних суддів……...71

2.2. Характеристика особистісних і функціональних детермінантів професіоналізації суддів……...102

2.3. Система судочинства як середовище формування професійних компетентностей суддів……121

Висновки до Розділу……..132

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУДДІВ У ПЕРІОД СУЧАСНОГО РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО СУДОЧИНСТВА…….136

3.1. Сучасний стан професійно-психологічної підготовки суддів……136

3.2. Професійна деформація суддів та її превенція……150

3.3. Організаційно-правові заходи удосконалення професіоналізації суддів в умовах реформування законодавства щодо судоустрою……163

Висновки до Розділу ……181

ВИСНОВКИ……....184

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...191

ДОДАТКИ……...…215

ВСТУП

Актуальність теми. Проголошення та визнання Україною дії принципу верховенства права, побудови демократичної правової держави та розвитку громадянського суспільства потребує не лише духовних, матеріальних, а й організаційних заходів темпорального виміру, але, передусім, переосмислення ролі та місця професіоналів-юристів. Саме завдяки професійній юридичній діяльності сьогодні в контексті еволюції національної правової системи, ймовірно спрогнозувати шляхи розвитку національного законодавства.

Питання професіоналізму в будь-якій сфері діяльності є актуальним. Особливо гостро ця проблема стоїть в правовій сфері, оскільки від професіоналізму юристів залежить функціонування основних сфер життєдіяльності соціуму. У контексті політико-правових реформ, зокрема, судової, коли обрано стратегічний курс до Європейського Союзу, значно зростають вимоги до рівня професіоналізму суддів, здатних аналізувати процеси, що відбуваються як у судовій системі, так і суспільному житті, бачити перспективу правових реформ, гарантувати ефективне правосуддя. Обстоювання демократичних правових ідеалів у державі вимагає якісного функціонування судової системи, що першочергово актуалізує проблему професійної компетентності основних суб'єктів цієї сфери – суддів.

Питання професіоналізації суддів у контексті сучасного реформування, як предмет своїх досліджень, обирали та обирають вчені-психологи та правники, що, у свою чергу, свідчить про постійну актуальність проведення таких досліджень. Тому теоретичною основою наукової розвідки стали положення, висновки та аргументи, що містяться у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених: О. В. Білова, С. В. Бобровник, О. В. Буряк, В. М. Вовк, О. О. Гаркуша, С. В. Глущенко, Н. А. Гураленко, С. В. Ківалов, О. В. Кошова, М. Б. Кравчик, В. В. Кривенко, Р. О. Куйбіда, У. А. Міринич, Л. М. Москович, С. Ю. Обрусна, Н. В. Охотська, О. М. Омельчук, С. В. Прилуцький, Д. М. Притика, П. М. Рабінович, О. В. Саленко, С. В. Сердюк, С. С. Сливка,

С. С. Суховій, Ю. Ю. Чуприна, О. З. Хотинська-Нор та інші. Їхні наукові праці становлять основу для теоретичного осмислення проблематики цієї дисертаційної роботи й розроблення авторського бачення її розв'язання.

Однак, за результатами попередніх наукових досліджень, віддаючи належне дослідникам, встановлено, що сам механізм (алгоритм) трансформації професіоналізації суддів залишався поза сферою дослідження, відповідно, не було показано детермінанти, які сприяють професіоналізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року. Також дисертація підготовлена у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017–2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тему дисертації затверджено у вченій раді Хмельницького університету управління та права (протокол № 9 від 01 лютого 2016 року).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи – на основі аналізу наукових праць, історичних документів, чинних нормативно-правових актів і правозастосовної практики здійснити комплексне філософсько-правове дослідження базисних елементів правового статусу суддів, моделювання процесу формування професіоналізації суддів у контексті сучасного процесу

реформування державно-правової сфери, із визначенням частин, які провокують формування професіоналізації суддів, та окресленням можливих варіантів впливу на неї.

Реалізація окресленої мети зумовила необхідність вирішення таких *задач:*

— з'ясувати та узагальнити історіографічну основу дослідження проблеми професіоналізації суддів;

— сформулювати авторське бачення концептуально-методологічних засад розуміння професіоналізації суддів;

— запропонувати авторське бачення системи освіти у підготовці професійних суддів;

— розкрити особистісні і функціональні детермінанти професіоналізації суддів;

— проаналізувати систему судочинства як середовище формування професійних суддів;

— з'ясувати сучасний стан професійно-психологічної підготовки суддів;

— визначити форми профілактики професійної деформації суддів;

— сформувати пропозиції щодо удосконалення професіоналізації суддів в умовах реформування законодавства про судоустрій.

Об'єкт дослідження – особливості підготовки та вдосконалення професійної діяльності суддів.

Предмет дослідження – філософсько-правові аспекти професіоналізації суддів в контексті сучасного реформування правової системи.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і задач, забезпечення достовірності отриманих результатів та висновків використано комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів.

При підготовці дослідження застосовано історичний метод під час опрацювань результатів досліджень вчених в частині професіоналізації чи окремих її форм – злочинність, суїцид тощо (розділ 1-3). Метод аналізу документів застосовано при вивченні офіційних відомостей (статистичні дані,

матеріалі судових рішень / проваджень) (підрозділ 2.3., розділ 3). Використання порівняльного методу дозволило дослідили динаміку проявів форм професіоналізації суддів (розділ 3). Використання методу термінологічного аналізу дозволило охарактеризувати поняття, опираючись на словники та визначення, сформульовані вченими під час досліджень (розділ 2). Системний підхід, використаний при дослідженні проблеми визначення суті професіоналізації суддів в цілому (розділи 1-3). Синергетичний підхід забезпечив можливість визначення найбільш ефективних способів впливу на професіоналізацію суддів.

Вище вказані методи, у взаємозв'язку із загальними логічними методами і прийомами (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія), дозволили всебічно й ефективно дослідити професіоналізацію суддів; а метод узагальнення – сформулювати висновки, результати та основні положення дослідження.

Нормативну основу роботи склали Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти, які регулюють професіоналізацію суддів, а також законодавство деяких держав Європейського Союзу в зазначеній сфері.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення практики застосування чинного законодавства України, довідкові видання, публікації в періодичних виданнях, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науковій літературі комплексним дослідженням, у якому, завдячуючи поєднанню філософсько-правових напрацювань та результатів практичної діяльності, визначено філософсько-правовий механізм формування професіоналізації суддів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше:

1) визначено поняття професіоналізації суддів як індивідуального, аксіологічно-ефективного процесу здобуття ґрунтовних правових знань, набуття умінь, навичок та практичного досвіду суддівської діяльності, що

гарантує верховенство права в державі та забезпечує функціонування справедливого правосуддя;

2) сформульовано авторське бачення структури системи функцій професіоналізації судді, яка складається з таких підсистем, як: формування суддівського персоналу; організація корпоративних відносин; професійний розвиток персоналу; розвиток організаційних інституцій судової влади;

3) для особистісних та функціональних детермінантів професіоналізації судді визначено аспекти розуміння феномену готовності;

4) запропоновано авторське бачення організації процесу добору суддів;

5) сформульовано основні причини, які зумовлюють виникнення морально-професійної деформації суддів, а саме: моральний і правовий нігілізм, який виявляється на суспільному та індивідуальному рівнях; суперечливість і недосконалість законодавчого масиву; велика завантаженість суддів; втручання представників інших гілок влади у справи судочинства; і найголовніше – низький рівень морально-професійної культури самих суддів;

удосконалено:

6) концептуально-методологічні засади розуміння професіоналізації. Вказане поняття розкрито крізь призму аналізу понять «професіонал», «професіоналізм» та «професійна компетентність»;

7) підходи до напрямів модернізації процесу професіоналізації суддів шляхом формування нової професійної філософії; запровадження нових метод введення та супроводу індивіда в професійну діяльність; окреслення чіткої системи аксіологічно-правових вимог щодо суддів; змістовні зміни щодо сутності, гарантій та юридичної відповідальності за неналежну суддівську діяльність;

8) механізми підвищення ефективності професіоналізації суддів у контексті реформування державно-правової системи шляхом запровадження планування і відбору, процесу прийому, організації суддівської діяльності, забезпечення професійного розвитку, мотиваційної системи, розвитку

організаційних структур суддівської влади, правового, ціннісного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення: навчання суддів, супровід введення на посаду та сприяння адаптації, оцінка кандидатів на вакантні посади, атестація, підвищення кваліфікації, переатестація, створення системи кар'єрного росту (ротація та стажування), системна робота з кадровим потенціалом, планування практичних дій щодо удосконалення суддівського корпусу;

набули подальшого розвитку:

9) пропозиції щодо удосконалення організації діяльності суддівського корпусу в контексті реформування системи судоустрою України та запропоновано його здійснення;

10) пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства у сфері професіоналізації суддів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, та можуть бути використані:

– *у науково-дослідній сфері* – як основа для нових досліджень проблеми професіоналізації суддів;

– *у сфері правотворчості* – для удосконалення чинного законодавства України;

– *у навчальному процесі* – для організації освітньої діяльності та викладання таких навчальних дисциплін як «Філософія права», «Юридична деонтологія», «Юридична етика», «Судова етика», а також для підготовки методичних розробок, підручників, навчальних посібників (Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права від 01.11.2018 року (Додаток А);

– *у правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності органів, що забезпечують організацію діяльності суддів.

Особистий внесок здобувача. У підготовлених у співавторстві з Т. З. Гарасимівом статтях: «Самореалізація як соціальний розвиток

особистості» (Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 837. С. 218-223.) особистий внесок становить 80 (вісімдесят) відсотків; «Антропологія феномену особистості» (Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 368-372.) особистий внесок становить 80 (вісімдесят) відсотків; «Проблема методологічної демаркації права» (Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 146-150) особистий внесок становить 60 (шістдесят) відсотків; «Антропологічна проблематика у філософсько-правовій традиції» (Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 152-157) особистий внесок становить 60 (шістдесят) відсотків.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційна робота обговорювалась на засідання кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права. Окрім цього, основні положення дисертації висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичної інтернет-конференції «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 28 лютого 2017 року), Шостій Всеукраїнській науково-теоретичній Інтернет-конференції «Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам’яті проф. Юрія Панейка» (м. Львів, 07 грудня 2017 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 30 травня 2017 р.), Четвертій науково-практичній конференції «Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід» (Львів, 27 квітня 2018 року), Сьомій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «Судова влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)» (м. Львів, 25 травня 2018 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 30 травня 2018 року), Міжнародній

конференції «Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір» (25 жовтня 2018 р., м. Львів), XI Всеукраїнській науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (Хмельницький, 15 листопада 2018 року), Всеукраїнській науковій конференції «Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства» (23 листопада 2018 р.), Восьмій Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції «Виконавча влада в Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)» (м. Львів, 07 грудня 2018 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 17 публікацій, з них 7 наукових статей у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України і які включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща), а також у 10 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Структура та обсяг дисертаційної роботи обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, із них основного тексту – 190 сторінок. Список використаних джерел розміщено на 24 сторінках (253 найменувань), додатки розміщено на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМАТИКИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУДДІВ

1.1 Історіографічна база наукового дослідження

Ефективність здійснювання правосуддя в державі безпосередньо обумовлюється роллю людського чинника. У правовому суспільстві більшість соціальних конфліктів вирішуються у формі судового спору за позовами зацікавлених осіб, у підсумку якого об'єктивний та незалежний суддя виносить справедливий вердикт. Саме від його вміння всебічно проаналізувати всі обставини справи, її фактичні та юридичні аспекти, ґрунтовного аналізу доказової бази, подану сторонами, залежить ефективність механізму реалізації права на правосуддя.

Проблематика правосуддя нині гостро дискутується у правовому контексті, позаяк це є така судова діяльність, яка повинна відповідати не лише дезидератам закону, але й конститутивним засадам суспільства: свободи, гуманізму, справедливості та рівності. Безумовно, одним з визначальних чинників справедливого правосуддя є рівень професіоналізації суддів, який надає процесу розгляду справи ефективності, наповнює його аксіологічним змістом, відтак судочинство набирає форми правосуддя.

Метою цього підрозділу є аналіз історіографічної бази досліджуваної проблематики, у якій аналізується питання професіоналізації судді, становлення аксіологічного універсуму його особистості.

Система судочинства виступає основним середовищем формування професійних компетентностей суддів. Тому вагомим теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження є наукові праці про реформування системи судоустрою України, які дозволили визначити, відповідно до нових викликів, поняття професіоналізації суддів, окреслити їх

особистісні та функціональні детермінанти у контексті сучасного реформування вітчизняного судочинства, і зокрема з'ясувати причини їх професійної деформації.

Упродовж останніх двох десятиріч правнича наука характеризується значним пожвавленням наукових розвідок, які стосуються проблеми судової влади, зокрема теорії та практики її реформування. Судова реформа та оптимізація судової системи України є об'єктом чималої кількості монографій. Історію судової реформи в Україні (до 2004 р.) висвітлено у монографії Куйбіди Р. О. [102], автор проаналізував систему суддів, правовий статус суддів, особливості судового процесу, запропонував, актуальну для того часу, стратегію розвитку правосуддя з чітким формулюванням перспектив реформування українського правосуддя. Пізніше, у своєму дисертаційному дослідженні вчений окреслив проблеми інституалізації судової системи в сучасних українських реаліях, визначивши напрямки її потенційного розвитку. Цінним є те, що Куйбіда Р. О. охарактеризував значимість таких засадничих принципів організації суддівської системи, як територіальність, спеціалізація та інстанційність [101]. Певний інтерес у соціумі викликала монографія Ківалова С. В. [69], у якій проаналізовано здобутки та певні аберації судової реформи в Україні [3].

Питання судової реформи та проблема реформування судової системи в Україні стали предметом низки дисертаційних досліджень. Так, питання здійснення судово-правової реформи в Україні упродовж 1991 – 2004 рр. висвітлене у дисертації Сердюк В. О. [189]. У ній дослідниця висвітлила історичні особливості формування концептуальних напрямків реалізації судової реформи в Україні, при цьому ґрунтовно проаналізувавши законодавчі зміни кожного етапу, а також виокремила проблеми реалізації реформи та наступні шляхи її ефективного реформування. Зокрема, заслуговує нашої уваги пропозиція Сердюк В. О. щодо прийняття «Кодексу правосуддя», який сприятиме значній уніфікації національного законодавства про судоустрій. Вона аргументує авторську позицію актуальними чинниками того часу,

проблемою розгалуженості правової бази стосовно регулювання судової влади та потребою законодавчого закріплення етичних норм та культури судочинства [189, с. 17]. Нині, можемо констатувати, другий чинник частково вирішений у результаті прийняття Кодексу суддівської етики (2013 р.) [5].

Значним внеском у розвитку проблеми реформування системи судоустрою як процесу розвитку української судової влади стала нещодавня дисертація одеського дослідника Крусяна Р. А. [99]. Ним запропонована ґрунтовний аналіз змісту конституційно-правових гарантій та підтримки реформування системи судоустрою України в контексті вітчизняних політико-правових перетворень та сучасного етапу конституційної реформи. Певний науковий інтерес викликає його твердження щодо удосконалення суддівського корпусу, яке за своїм змістом складається з консеквентних етапів, а саме: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу; оптимізація нормативно-законодавчої моделі формування суддівського корпусу; модернізація статусу суддівського корпусу; гарантування стабільності суддівського корпусу.

Значущість реформування судової системи як визначального чинника європейської інтеграції висвітлено у дисертації Кравчик М. Б. [94]. У своїй роботі вона проаналізувала можливості використання зарубіжного досвіду функціонування судових систем на основі європейських держав так званої «старої демократії» (ФРН, Велика Британія, Швеція, Іспанія, Франція тощо) та країн, які нещодавно вступили у процес реформування судової системи (Польща, Грузія, Хорватія). Досить влучно дослідницею визначено основні критерії впровадження комплексної стандартизованої системи оцінювання якості суддівської діяльності в Україні, а також перспективи розширення процесу використання інноваційних технологій з метою удосконалення ефективності відправлення українського правосуддя. Зміст та особливість державної політики реформування системи судової влади в Україні всебічно та ґрунтовно висвітлено у дисертаційній роботі Чуприни Ю. Ю. [231].

Важливою теоретико-методологічною базою щодо вивчення проблеми реформування системи судоустрою є наукові розвідки Москвич Л. М. [126 – 138]. У процесі розкриття мети реформування системи судоустрою особливу значущість має саме визначення змісту та сутності її ефективності, що досить повно представлено у монографії дослідниці «Ефективність судової системи: концептуальний аналіз» [128] та, звичайно, її докторська дисертаційна робота [133]. Так, Москвич Л. М. визначила зміст ефективності системи судоустрою як цілісного суспільно-правового інституту та її критерії й стандарти. Зокрема, нею запропоновано авторську концепцію ефективності судової системи, що передбачає: незалежність, доступність та стабільність судової системи; суспільний авторитет суду та довіри громадськості до судової системи; професіоналізм суддів. У межах нашого дослідження особливий інтерес мають наукові праці Москвич Л. М., які стосуються статусу суддів як визначальної складової системи заходів підвищення ефективності судової системи [127; 131; 135; 136; 138].

Теорія і практика судової реформи в Україні стала предметом наукового дослідження Хотинської-Нор О. З. [225 – 227]. Дослідниця характеризує судову систему як об’єкт реформування, визначаючи її історичні особливості та проблеми, формулює аргументовані теоретичні положення. Зауважує, що конструювання судоустрою методом адаптації діючої системи судів до новітніх процесуальних інститутів у середовищі, якому ще характерні радянські риси системи правосуддя, призводить до дисбалансу, який необхідно усунути. Звідси, очевидно, що пошук оптимальної моделі судової влади для України тільки розпочався [225, с. 15]. Цікавим є бачення Хотинської-Нор О. З. проблеми взаємозв’язку та взаємодіяння судової реформи з процесами формування громадянського суспільства. Науково значущими є положення щодо формування національної стратегії судової реформи, способи та методи реформування судової системи, значимість судової реформи у процесі гарантування стабільності судової системи [226]. Зауважимо, що монографія

Хотинської-Нор О. З. похвально визнана вітчизняним науковим середовищем [35].

Судова реформа в Україні є предметом постійної уваги та жвавої наукової дискусії членів Національної академії наук України. Зокрема, Президія Національної академії наук України 21 грудня 2016 р. заслухала доктрину судової влади в Україні та обговорила механізм й перспективи реалізації судової реформи у контексті сучасних викликів [192].

В новітній юридичній науці реформування судової системи та удосконалення певних її інституцій активно вивчалися на галузевому рівні. Так, у дисертаційному дослідженні Обрусної С. Ю. [144] проаналізовано адміністративно-правові засади реформування судової системи Україні, у монографії дослідниця висвітлила їх у теоретичному та історичному вимірі [145]. В цілому Обрусна С. Ю. вперше проаналізувала механізм адміністративно-правового регулювання судової системи, охарактеризувала зарубіжний та вітчизняний досвід судового управління, розкрила правові та теоретико-методологічні аспекти управлінської діяльності у сфері судової влади та показала сучасний стан судової системи, накресливши перспективи її розвитку, з окресленням значення та ролі адміністративного права у процесі реформування. Питання адміністративно-правового забезпечення реформування судоустрою та судочинства в Україні у своїй монографії висвітлила Квасневська Н. Д. [66].

Теоретичні та практичні засади формування та функціонування суду присяжних в кримінальному провадженні України комплексно дослідила львівська дослідниця Волоско І. Р. [28]. У дисертаційному дослідженні визначено зміст, порядок формування та особливості функціонування у різних моделях суду присяжних; проаналізовано самий порядок комплектації списку присяжних у зарубіжних правових системах та Україні.

Дослідник Притика Д. М. [165] на монографічному рівні вивчав правові аспекти організації та діяльності господарської юрисдикції й шляхи їхнього реформування. Науковець досить ґрунтовно проаналізував особливості

розвитку та становлення господарських судів в Україні (від 1991 р.), на основі чинного тоді Закону «Про судоустрій України» (7. 02. 2002 р.) [52] проаналізував процес організації, функціонування та діяльності господарських судів.

Проблема судової реформи в історичному вимірі виступала предметом конференційних наукових дискусій, саме так і було визначено значущість судової реформи 1864 р. для українського державотворення [203]. Історико-правовим аспектам формування судової системи присвячувалися й дисертаційні роботи. Так, Охотницька Н. В. у своєму дослідженні проаналізувала процес формування судової системи України 1991 – 2012 роках. Дослідницею вперше здійснений комплексний історичний огляд судової судової системи України; означено значущість домінант інституалізації судової системи поміж принципами правосуддя; зокрема, ученою запропоновано узвичаєні принципи судової системи (спеціалізації, територіальності та інстанційності) доповнити іншими, а саме: етнічності, інтеграційності та міднародності [154, с. 8].

Зауважимо, що в новітній судово-правові науці відводиться чимала увага проблемі судової системи та інститутам системи судоустрою, що є вагомою науково-теоретичною основою у процесі дослідження реформування системи судоустрою. Проблеми та перспективи демократизації судової системи в Україні окресленні в дисертаційній роботі Кривенка В. В. [95 – 97]. Поняття правового статусу судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні дослідив Суховій М. М. [208].

Дослідник Прилуцький С. В. дослідив судова влада в контексті правової держави та формування громадянського суспільства в Україні [161 – 164]. Аналізуючи зміст монографії, можемо переконатися, що автор зміг досягнути поставленої мети, яка визначалась у вступі, себто охарактеризувати загальні риси, концептуальні засади з дальшою науковою розробкою та обґрунтуванням теорії судової влади у контексті взаємозв’язків суспільства, правосуддя, держави, особи. На думку вченої Бобровник С. В., монографія Прилуцького

С. В. «Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава)» виконана на високому творчому та науковому рівні, містить низку оригінальних висновків та надає теоретико-концептуальну основу для побудови національної судової влади та організації належної системи правосуддя відповідно до взірцевих світових традицій у цій галузі [13, с. 393].

У дослідженні «Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих судів в контексті європейських стандартів» вчений Бурак О. аналізує сучасну систему спеціалізованих судів крізь призму конституційних вимог щодо принципів організації системи судів загальної юрисдикції та міжнародних зобов'язань України в сфері організації роботи судів. Позитивним моментом цієї наукової розвідки є те, що в ній проведено порівняльний аналіз правового регулювання організації та функціонування спеціалізованих судів в окремих постіндустріальних державах на сучасному етапі та в ретроспективі у державних утвореннях, що існували в межах сучасної України [16, с. 40-41]. Заслуговує уваги дисертаційна робота Кошової О. В. [93], в якій вона дослідила судову владу як соціокультурний феномен.

Комплексним дослідженням судової влади є монографія «Судова влада» (2015 р.), у якій окреслено правову природу судової влади, виокремлено її принципи, визначено судова систему як конститутивну інституційну форму судової влади тощо. Значна увага відводиться всебічному аналізу суду як основного суб'єкта судової влади [202]. Ґрунтовною науковою працею є «Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку» [201], в якій у контексті сучасних досягнень юридичної науки висвітлюється сутність та конкретно-історичні форми реалізації судової влади у державах й подібних до них утвореннях, які існували в різний час у межах сучасної України. Аналіз історико-правової реальності міцно пов'язується з еволюцією суспільно-політичних і теоретичних поглядів на призначення правосуддя та судової влади. Особлива увага звертається на історичний досвід, який, на переконання авторів, доцільно врахувати у процесі сучасної судової реформи в Україні.

Законодавче гарантування організації судоустрою та статусу суддів також виступало предметом дисертаційних робіт. Засади (принципи) організації судової влади, що визначені спеціальним національним законодавством України охарактеризувала Мірінович У. [125]. Дослідниця Саленко О. В. дослідила теоретико-методологічні напрями гармонізації національного законодавства про судоустрій та статус суддів із міжнародними стандартами шляхом їх впроваджування у правову систему України [186]. Учена високому фаховому рівні зуміла визначити вплив міжнародних стандартів на функціонування державно-правових інститутів, національну законодавчу базу та сучасну правову доктрину України [187].

Організація та функціонування вищих спеціалізованих судів у судовій системі влади стали об'єктом наукових розвідок Глущенко С. С. [31 – 33]. Дослідниця обґрунтувала концепцію єдності судової юрисдикції як базису для майбутнього вирішення практичних завдань, які пов'язані із вдосконаленням національної судової системи та оптимізацією її функціонування. Для формування теоретичної основи нашої роботи має вагоме значення стаття про те, що необхідно розуміти під доброчесністю та професійною етикою в площині кваліфікаційного оцінювання суддів [31].

У контексті ефективного реформування системи судоустрою певну значущість має розвиток інституту суддівського самоврядування. Формування суддівського самоврядування, його розвиток та визначення засад правового статусу, проблеми нормативно-правового та теоретичного змісту щодо діяльності органів суддівського самоврядування були предметом дисертаційних робіт Білової О. В. [9;10], Коротун О. М. [91] та ін.

Нині ґрунтовно досліджена система судів цивільної юрисдикції, якій здебільшого, відводяться не лише окремі розділи або підрозділи у навчально-науковій літературі з цивільно-процесуального права, але й комплексні дослідження. Однією з таких наукових розвідок є дисертаційна робота Гаркуші О., в якій досліджено новітню систему організації і функціонування судів різних юрисдикцій в окремих європейських державах Європи вплив

політичних, економічних факторів на вибір конкретної моделі організації і функціонування судових органів в державі, зокрема щодо обрання форм спеціалізації судової діяльності [29].

Проте існує брак науково-теоретичних напрацювань стосовно сучасного періоду розвитку інституту суддівського самоврядування. Комплексною працею з правового статусу суддівського самоврядування на сучасному етапі розвитку є дисертаційне дослідження Леськів С. Р. [104]. Разом з тим, у сучасній юридичній періодиці публікуються праці практиків (Іванової Ю. [61], Лях М. [108], Помазанова А. [159]) – суддів стосовно проблеми значення та ролі діяльності органів суддівського самоврядування (за чинним національним законодавством України), можливостей удосконалення їх роботи.

Продовжуючи, зауважимо, що сучасні вчені досить часто аналізують значимість судової системи у контексті механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Відтак, львівський професор Рабінович П. у своїх наукових працях акцентував на виняткове значення судової системи щодо захисту прав і свобод людини і громадянина [177; 178]. Дослідник Менджул М. у посібнику проаналізував поняття та сутність права особи на судову систему України, справедливий судовий захист, порядок захисту прав громадян в рамках адміністративного, цивільного, кримінального провадження, а зокрема у Європейському суді з прав людини, демонструються взірці процесуальних документів [124]. Вчена Вовк В. комплексно дослідила особливості захисту прав, свобод та інтересів громадян України в адміністративних судах першої інстанції [27].

Таким чином, історіографічний аналіз названих праць був важливим насамперед у методологічному плані, а також дозволив висвітлити сучасний стан судової системи України у контексті якої відбувається професіоналізація суддівського корпусу.

У сучасній вітчизняній юридичній історіографії відсутні наукові розвідки, які б на належному науковому й певним чином опрацьованому фактичному матеріалі розкривали б дефініцію професіоналізації суддів,

визначували основні її характеристики у процесі нинішнього реформування вітчизняного судочинства.

У розвитку теоретико-методологічних засад поняття професіоналізації значне посідали наукові розвідки з теорії та історії державного управління, державної служби, публічної служби та служби в органах місцевого самоврядування, таких українських та зарубіжних дослідників, як: Авер'янов В., Балух Д., Бандурка О., Білорусов С., Васильєва О., Дюгі Л., Зінченко О., Куйбіда В., Нинюк І., Оболенський О., Олуйко В., Панейко Ю., Севтунов М., Серьогін С., Сороко В., Хорошенюк О., Хаджирадєва С. та ін. [139].

Аналіз наукових праць означених науковців показав, що нині у з'ясуванні сутності поняття професіоналізації науковці поки що одностайними не були. Це дозволяє нам стверджувати про багатозначність використання дефініції «професіоналізація», який нині застосовують як синонім понять кадрове забезпечення», «кадрова політика» або «управління персоналом». Ґрунтовний аналіз еволюції феномену професіоналізації показує дозволяє визначувати його як різностороннє явище з глибокою значимістю.

Дослідник Климов Є. О. професіоналізм діяльності трактує як професійну готовність – сукупність психофізіологічних, психічних та індивідуальних особливостей індивіда, доконечних й достатніх для осягнення певної ефективності в тій чи іншій професії; як творчість, креативність – діяльність, скерована на створення нових матеріальних вартостей і духовних цінностей; майстерність – висока якість виконання певної роботи [74, с. 118].

Відтак у процесі дослідження цієї багатогранної дефініції ми послуговувалися тими науковими розвідками вчених, які тією чи іншою мірою дозволяють на належному науковому рівні осмислити поняття професіоналізації суддів.

Необхідність означення констант професіоналізації суддів обумовила нас звернутися до порівняно нового наукового дослідження Гураленко Н. А. «Ціннісно-смислові константи суддівського пізнання» [39]. Дослідницею проаналізовано суддівське пізнання у ціннісно-деонтологічному напрямі як

прояв світоглядних, моральних, духовних, орієнтацій судді; в ідентифікаційно-констатувальному напрямку – як показник гарантування синергії продуктивності установлення законодіючих пріоритетів суддівської діяльності; у орієнтувально-перспективному спрямуванні – як фактор встановлення максимального свобідного демократичного правосуддя. Розкрито суддівську пізнавальну діяльність як таку, що єднає в собі суб'єктивно-особистісні й соціально зумовлені, проективно-рефлексивні та раціонально-логічні начала, обумовлює нагальність високого ступеня особистісної зрілості та висуває вимоги до розвитку в судді як спеціаліста морально-етичних й професійно-значимих якостей [39, с. 22].

Вчена досить слушно зауважує, що «ціннісно-смислові модуси суддівського пізнання – це найдинамічніша сфера юридичної діяльності та базис когнітивних процесів у контексті права, яка у загальній системі цінностей виступає основою для евентуальної оптимізації процесів правосуддя» [39, с. 4]. Концепція правового розуміння ґрунтовної ціннісно-смислової системи виділяє у мисленні судді, окрім системи знань і професійного досвіду, константні механізми смислової інтенції, свідоме осмислення мети своєї діяльності.

Вирішення будь-яких професійних юридичних завдань потребує правового мислення, воно сходиться з предметною стороною професійної правової діяльності, адже, й надаючи юридичну консультацію, професійний правознавець застосовує своє правове мислення зі паралельним моделюванням фактів-обставин справи та її юридичної кваліфікації. До спроб філософсько-правового та теоретико-психологічного тлумачення правового мислення вдавала значна когорта науковців правників, а саме: Коробка В. Н. [89], Овчинніков А. І. [150; 151], Орлова О. О. [153], Андрюшко І. Я. [3], Черновський О. [228; 229; 230], Сендецька Т. В. [188] та інші.

Окремої уваги заслуговує дисертаційне дослідження Голубченко С. М. досліджено особливості світогляду судді як специфічного суб'єкта. Відмінною ознакою суддівського світогляду виступає те, що судді у професійній діяльності послуговуються не тільки правовими нормами, як значна більшість інших

суб'єктів правозастосування, але й також принципами права, які становлять основу світогляду судді. Автором доведено про функціональний вплив світогляду судді на формування його правового мислення, визначено аксіологічні та етичні світоглядні засади правового мислення суддів. Зауважено, що саме суб'єктивний характер правового мислення, опосередкований особистістю судді з його ціннісними орієнтаціями та сформованим духовним світом, дає можливість науковцям вивчати особистість судді як аксіологічний феномен, оскільки сформовані упродовж життя цінності надалі являють суб'єктивну сторону правозастосовної діяльності [34].

Аксіологічним змістом професіоналізацію суддів наповнює професійна правосвідомість, саме «завдяки їй судочинство стає правосуддям» [223, с. 23]. На наше переконання, саме правова правосвідомість судді є фундаментальною основою формування та розвитку професіоналізації суддів. Сутність професійної правосвідомості виступала об'єктом наукових дискусій, ми зупинимося на аналізі лише тих, які мали теоретико-методологічну значущість для нашого дослідження. Дефініція професійна правосвідомість судді була проаналізована американським дослідником Марком Хертоу, який у своїй праці показав відмінність наукового осмислення професійної правосвідомості судді в європейських країнах та США. Згідно позиції вченого, у США науковці додержуються поняття правосвідомості судді, що дає відповідь на запитання: «що суддя думає про офіційне право?», себто закон виступає у цій ситуації як фактично «незалежна змінна» правосвідомості. Натомість, у європейських країнах вчені тлумачать правосвідомість як відповідь на запитання «що судді розуміють під словом «право»?» [247, с. 208-209].

Аналізуючи правосвідомість у європейській термінології Марк Хертоу опирається на наукову працю Ерліха Е. «Die Erforschung des lebenden Rechts» [74, с. 27]. Американський вчений підтримує концепцію Ерліха Е. щодо розуміння правосвідомості, він аналізує отримані емпіричним способом дані, а також результати інших наукових досліджень, співвідносить їх, а відтак приходить до переконання, що американські та європейські вчені вивчають

правосвідомість у різних вимірах, хоча б, насправді, могли співзвучно доповнювати один одного. Відтак Хертоу М. виступає за інтеграцію американського та європейського підходів переконуючи, що обидві теорії – це «дві сторони однієї монети». Перцепцію суддями офіційного права він тісно пов'язує із осмисленням ними самого права, водночас як розуміння змісту права не може аналізуватися осторонь від офіційного права [226, с. 89].

Необхідно зауважити, що проблеми професійними правосвідомості суддів є завжди назрілими, оскільки правовий інфантилізм, негативне ставлення до судових і правоохоронних і органів, контроверза між нормами позитивного права та правосвідомістю суддів – актуальні проблеми завжди, які характерні кожному етапу суспільного розвитку. Іншою причиною виступає постійна кодифікація національного законодавства, значна частина науковців-правознавців та юристів-практиків акцентує на тісному взаємовпливі законів та професійній правосвідомості суддів.

У новітній правовій літературі не має універсального, єдиного наукового підходу щодо тлумачення правосвідомості. Більшість науковців дотримуються визначення, що правосвідомість – це сукупність ідей, уявлень, поглядів стосовно чинного або бажаного права. Проте, вчені конкретизують це наукове осмислення до процесу його становлення або ж практичної значущості щодо юридичної діяльності. Запропоноване тлумачення правосвідомості, по-перше, є дещо звуженим, по-друге, не виокремлює генерального у правосвідомості.

Вчений Соловйов Е. Ю. зауважує: «Очевидно, що правосвідомість – це не лише відображення в особистій свідомості індивіда духу та характеру діючих законів, у правосвідомості «ініціативний темперамент», вона адекватно проявляє себе у процесі критики та корекції чинного законодавства з позиції істинної справедливості, яка надбала непорушної значущості для значної частини соціуму» [196, с. 72]. Соловйов Е. Ю. аналізує правосвідомість в гармонійній єдності з пізнавальною, регулятивною та оціночно-критичною функцією: «правосвідомість – це орієнтир на ідеал правової держави, що має безоглядний характер і вже у даний час визначує поведінку індивіда як

громадянина. Це означає, що навіть із-за відсутності правової держави, індивід живе так, як би вона була» [1966, с. 172]. Учений визначує своїм обов'язком слідувати таким приписам, які відгукуються дефініціям народного суверенітету та строгого права й відмовляються піддаватися тим, котрі характеризуються неправовим (авторитарно-бюрократичним та патерналістським) веденням державних справ.

У своїй роботі ми послуговувалися визначенням правосвідомості обґрунтованим відомою вченою Скакун О. Ф. [191]. Означена категорія осмислюється як система ідей, уявлень, поглядів, оцінок, почуттів, настроїв, теорій та настанов, які виражають відношення індивіда до минулого, діючого та бажаного права, до правової діяльності, правових явищ та поведінки осіб, які задіяні у сферу права [191, с. 90].

Наукове тлумачення цієї дефініції дещо доповнює вчена Оніщенко Н. М., наголошуючи на приналежності правосвідомості до суспільної. Визначальною засадою вважається усвідомлення соціумом аксіології прав і свобод людини та громадянина, оцінка чинного національного законодавства з огляду на його відповідність загальнолюдським вартостям та спрямованість на якісні зміни у правовій сфері [50, с. 245].

Правосвідомість у її практичному вимірі розглядає Пархоменко Н. М. зосереджуючи увагу на її призначення як методу впливу права через свідомість окремих осіб на закріплення системи навичок їх позитивної правової поведінки [155, с. 39]. Дослідник Шевченко А. Є. аналізує правосвідомість крізь призму її спосібності відображувати ставлення індивіда до права та правової діяльності [2, с. 39]. Яковнюк І. В. основу розуміння правосвідомості вбачає у її функціональному призначенні, зауважуючи, що це категорія, яка віддзеркалює правові реалії, формує позитивне ставлення до права загалом та юридичної практики зокрема, генерує ціннісні орієнтири щодо стосовно правової поведінки, зобачення перспектив та напрямків розвитку правової системи [240, с. 147].

Змістовного виміру правосвідомості надає Котюк В. О., виокремлюючи основні її складові, такі як: інтелектуальні, психічні, вольові процеси та стани, значущість системи права й чинного національного законодавства, правові навички і вміння, правові почуття та емоції, правове мислення, правові орієнтири, переконання, установки й мотиви, які скеровані на пізнання, комунікацію та взаємодію у процесі правової поведінки та діяльності в площині правовідносин [92, с. 35].

Раціонально-теоретичне та емоційно-психологічне ставлення до правосвідомості доказує Тимуш І. С., яка переконує, що «правосвідомість (в універсальному тлумаченні) – це усвідомлене ставлення до форм та метод реалізації людської свободи шляхом встановленої або ж санкціонованої державою нормативності суспільного буття. На думку вченої таке ставлення може мати як пізнавальний характер, так і практичний; реалізовуватися як окремою особою чи спільнотою індивідів, так і визначувати правову думку цілого соціуму [212, с. 98].

Правосвідомість судді визначається ретроспективним характером і обумовлена фактами, що лишилися у людській свідомості та матеріальному світі. Справедливо зауважив Резник Р. М., що «за сприянням раціонального розумового процесу суддя здійснює так би мовити перехід від пізнаних фактів до вираження їх події минулого» [180, с. 98]. Зважаючи на це, знаходимо цікаву думку в Овчиннікова А. И. «суддя, який відтворює сукупність взаємопов’язаних минулих фактів, які складаються із вчинків індивідів, здійснює таку ж задачу, що історик, який відтворює історичне минуле. Щоб абстрагуватися в минуле, судді потрібно відновити у своїй свідомості цілі, якими керуються індивіди, те соціальне середовище, в якому знаходилися останні, їх почуття та емоції. Проте це зробити неможливо, адже суддя знає результат тієї ситуації, що перешкоджає йому адекватно відтворити почуття та думки суб’єктів справи» [151, с. 241].

Категорія «правосвідомість» займає генеральне місце у правовому дослідженні Ільїна І. О., що виокремлюється релятивною емпіричністю

позитивного права, соціальної структури держави, суспільного правопорядку, системи публічної влади. Вчений підкреслює, що чинні у державі: право, закон, наказ, обов'язок, повноваження, в жодному разі не можуть існувати та використовуватися поза межами правосвідомості [60, с. 12].

Отже, у правосвідомості домінує детермінація майбутнім (певною безсумнівною метою), а не минулим (відносинами, предметною діяльністю). Саме тому дефініція «правосвідомість» у екзистенціальній філософії права позначається категорією «екзистенція як проект». Разом з тим інтегральним віддзеркаленням професійної правосвідомості суддів є пропорційність суб'єктивності судді зі значимістю права, яка і виступає підґрунтям як для оцінки чинного (діючого) права, так і для мотивації правомірної поведінки. Правове єство вирізняє право з поміж інших феноменів, відокремлює його від них, а сама правосвідомість містить монолітну зі знаннями спосібність осібної суб'єктивності судді відділювати правовий зміст як «квінтесенцію». Відтак правосвідомість судді можна аналізувати як особливу форму свідомості, важливу і доконечну змістовну складову людського світогляду, сутнісну особливість буття індивіда для комунікації з іншими.

Вчений Ільїн І. О. звертає увагу на те, що «індивід не може існувати без правосвідомості, позаяк будь-яка випадкова комунікація з іншим індивідом, навіть банальна розмова, не беручи до уваги певної угоди чи участі в громадських інституціях, – одразу викликає дилему: про право і не право, про закони, про моє право і твоє право, про спільні обов'язки. Правосвідомість – це легені, якими кожен індивід вдихає і видихає атмосферу взаємної комунікації» [60, с. 241].

Значну науково-методологічну цінність, у процесі вивчення нами проблеми професіоналізації судді, мало нещодавнє дисертаційне дослідження Хопти С. Ф. [223] та його наукові праці [219 – 224]. Автором запропоновано новий підхід щодо з'ясування структури професійної правосвідомості судді як внутрішньої її організації, яка виступає діалектичним поєднанням її складових частин, а саме:

1) правова ідеологія – систематизоване уявлення судді щодо правової дійсності, базисом якої виступають ціннісні настанови судді;

2) правова психологія як мотив правової поведінки та волі судді, спосібної до саморегуляції, самоконтролю та несвідомого правового досвіду;

3) аксіологічна ментальність (ціннісно-правові орієнтири судді), що є структуроутворюючою складовою професійної правосвідомості судді, яка характеризує її ціннісну природу; вона відображається у всіх складових структури професійної правосвідомості судді (правової психології та правової ідеології), а відтак є складним явищем, яке розкривається в особливостях правопочуття, праворозуміння, правобачення та визначається ознаками психологічного складу судді, системою цінностей та світогляду [223, с. 4].

Упродовж останнього часу досить активно досліджується вченими проблема формулювання вимог до професійного судді. Так, Юшкевич О. Г. [243] визначили вимоги до професійного судді, базисом яких виступили знання, навички та вміння особистості судді. Також дослідниця виокремлюючи сфери діяльності судді перечислила конкретні знання, навички та уміння, якими повинен володіти суддя. Марцинкевич А. М. [117] здійснює порівняльний аналіз морально-етичних та професійних вимог до суддів в правових системах різних держав, відтак на основі позитивного зарубіжного досвіду виокремлює основні вимоги до судді в Україні [117, с. 351].

Гончаренко О. В. [36] визначає основні принципи добору кандидатів на посаду суддів в системі принципів функціонування судової влади. Саме до таких принципів він відносить : законності; незалежності; безпосередності; рівності кандидатів на посади суддів; відкритості та прозорості; спеціалізації, об’єктивності й анонімності; правової визначеності; фіксування процедури добору технічними засобами; оскаржуваності рішень. Автор переконує, що лише строге дотримання певними державними органами принципів відбору осіб (кандидатів) на посади суддів є визначальною умовою формування фахового суддівського корпусу, спосібного на належному рівні здійснювати

правосуддя, водночас ігнорування ними дозволяє клопотатися щодо легітимності їх діяльності.

Чимало наукових розвідок присвяченні етичному вимірі суддівської діяльності, зокрема етиці судді, морально-професійній культурі, доброчесності судді, особистісним моральним якостям. Тацій Л. [211] на основі аналізу міжнародних стандартів суддівської етики та поведінки, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, визначає особливості нормативної регламентації вимог суддівської етики на національному рівні. Зокрема, суддя-практик пропонує етико-правові норми виоремити як самостійний різновид у системі соціального регулювання.

Меліхова Ю. А. [121; 122; 123] здійснила комплексний аналіз морально-професійної культури судді, як рівня індивідуального розвитку особистості, від якого безпосередньо залежить ефективність судочинства. Вчена визначає структуру морально-професійної культури судді як цілісність професійного потенціалу судді (знання, вміння, навички) та направленості соціально-психологічних настанов (цінності, аксіологічні орієнтації, установки, переконання), які втілюються у професійній діяльності. На переконання Меліхової Ю. А., саме професійний потенціал та орієнтир соціально-психологічних настанов діяльності судді відіграють визначальну роль у процесі формування внутрішнього переконання [122, с. 131].

Певну наукову зацікавленість викликає наукова розвідка Овсяннікової О. [149] присвячена розгляду стандартів професійної етики суддів та інших працівників суду, дотримування яких безпосередньо впливає на формування громадської думки. У статті аналізується проблема тлумачення дефініції «суддівська етика» у контексті міжнародних стандартів та національного законодавства. Окреслюються вимоги, яких повинні дотримуватися носії судової гілки влади як у процесі реалізації своїх професійних обов’язків, так і у власному повсякденному житті.

Проблемні аспекти окреслення належного рівня особистісних та моральних якостей претендента на посаду судді дослідив Прокопенко Б. [172].

Автор стверджує, що визначальною складовою добору кандидатів для формування високопрофесійного корпусу суддів є запровадження системи моральних та особистих якостей, яким повинен відповідати потенційний суддя. У звязку з цим Прокопенко Б. пропонує внести зміни до національного законодавства, які б могли покращити систему відбору кандидатів на посаду судді та гарантувати формування високопрофесійного суддівського корпусу.

Проблема понятійного апарату щодо забезпечення вимог професійної етики суддів в Україні стала об'єктом дослідження Жукова С. [49]. Зокрема, вченим проаналізовано положення Кодексу суддівської етики у системному взаємозв'язку з нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відтак, Жуков С. переконує у нагальній необхідності удосконалення правової бази, якими регламентуються етичні та моральні вимоги до поведінкової діяльності суддів [49, с. 185].

Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку здійснила Федорович В. І. Дослідницею запропоновані критерії доброчесності в професійній діяльності суддів, а саме: а) неприпустимість порушення прав і свобод людини; б) непричетність до корупційних діянь та інших зловживань; в) відповідність способу життя задекларованому майновому стану [216, с. 192].

Ефективність змін в національній судовій системі безпосередньо обумовлюється рівнем особистісної та професійної підготовленості суддів. Питання суддівської освіти стало предметом наукових праць Зуєвої Л. Є. [58; 59]. Вченою розроблено концептуальну модель психолого-педагогічної підготовки суддів-професіоналів у системі національної суддівської освіти, в основу якої закладено принципи синергетики [59].

Шаркова І. М. [233] звертає увагу на фактичне протиставлення двох галузей правової субкультури (суддівської та юридичної освіти), яке ввічливо замовчується правовою доктриною. Відтак, аналізує досвід освітніх установ щодо підготовки кадрів судових органів в Україні та країнах Європи. Вченою, установлено, що у кожній країні існує спеціально створений інститут –

навчальний заклад, метою якого є якісне забезпечення підготовки та перепідготовки суддів. Згідно чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [51], завдання щодо забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів й ведення науково-дослідної діяльності, покладено на Національну школу суддів України, яка є державною установою та упривілейована спеціальним статусом. Тому, Шаркова І. М. переконана, що дві різні системи – освіти та професійної підготовки суддів обов'язково повинні бути погодженні [233, с. 294].

Проблема професіоналізму судді не виступала предметом окремого дослідження, вченими вивчалася означена категорія лише у загальному вимірі як професіоналізм юристів. Так, Зошій І. В. [57] на основі професіограм юридичних професій аналізує дефініцію «професіоналізму», визначаючи основні складові професійної компетентності. Вчений Мануйлов Є. М. [112] ототожнює професіоналізм юриста з правовою культурою, оскільки поняття «правова культура» містить у собі: право, правосвідомість, правотворчість, правовідносини та правозастосування [112, с. 217]. Відтак, професіоналізм юриста, на його переконання, полягає в критичному, творчому розумінні правових норм, законів, правових явищ зі сторони їх гуманістичного, морального і демократичного змісту [112, с. 218].

На думку Ревасевич І. С. [179], професіоналізм юридичної діяльності є сукупністю загальнотеоретичних, спеціальних правових і психологічних знань, вмінь і навичок для ефективної їх реалізації. Разом з тим, автор підкреслює, що саме особистісна адаптованість юриста є визначальною ознакою професіоналізму юриста, доконечною умовою та критерієм високого рівня саморозвитку правника [179, с. 135]. Заслуговує уваги і наукові розвідки Москвич Л. М. [126 – 138], в яких вона аналізує професіоналізм суддів як основну передумову розвитку ефективної судової системи.

Проблему професійного вигоряння особистості судді проаналізував суддя Коваль А. А. [77]. Він зауважив, що професійна деформація є поширеним синдромом серед служителів Феміди. На переконання Коваля А. А.,

визначальну роль у застереженні та елімінації наслідків професійного вигорання суддів повинні відігравати спеціальні центри психологічної допомоги суддям, яких, на жаль, в Україні не існує [77, с. 129].

У процесі з'ясування змісту професіоналізації суддів у контексті сучасного реформування вітчизняного судочинства особливу теоретико-методологічну цінність мала наукова публікація «Бути суддею» [41]. Видання її реалізоване за сприянням проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя» та зусиллями Національної школи суддів України. «Бути суддею» є своєрідним посібником-порадником як для потенційних суддів, так і для діючих у їх повсякденному житті (професійному, особистому). Метою книги є популяризація філософії судової системи, а також підвищення рівня розуміння громадськістю викликів, які виникають перед суддею, та формування довіри соціуму до суду.

Значну допомогу дослідженні професіоналізації суддів у контексті реформування судової системи України надав Проект «Справедливе правосуддя» [171] підтримується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та діє в Україні з жовтня 2011 року до тепер. Проект розроблений як продовження правових ініціатив, запроваджених проектом USAID «Україна: верховенство права (UROL) (2006 – 2011 рр.). Стратегія, основні положення та результати проекту «Справедливе правосуддя» містяться на його офіційному сайті, окремою підсторінкою на ньому є електронна бібліотека, у якій наявна значна низка наукової літератури, яка безпосередньо торкається проблематики судової системи України. Запропонований комплекс наукової літератури для зручного користування поділений на окремі групи: соціологічні дослідження, експертні висновки та рекомендації, інформаційно-освітні матеріали, посібники, науково-практичні дослідження, матеріали конференцій та тексти доповідей. Саме використання цих джерел дозволило нам глибше дослідити питання професіоналізації суддів, проблеми та перспективи реформування сучасної судової системи України.

Таким чином, актуалізація проблеми професіоналізації суддів дозволила нам виокремити основні підходи її теоретико-філософського осмислення:

а) антропологічний та аксіологічний – у ході окреслення способів та визначенні засобів розвитку рівня професіоналізації; системного формування аксіологічних установок судді-професіонала;

б) гносеологічний – у процесі інтелектуального відтворення основних аспектів професійної культури судді;

в) метод герменевтики (пояснення) права – при формулюванні змісту правових норм, що визначають професіоналізм судді, продуктивність його суддівської діяльності.

г) методи дедукції та індукції, аналізу та синтезу, поєднання логічного та історичного – у процесі систематики емпіричного матеріалу та одержання власних теоретичних результатів з метою досягнення окреслених завдань;

У контексті аналізу теоретико-історіографічного базису вивчення проблеми професіоналізації суддів у процесі нинішнього судового реформування з'ясовано, що наукові розвідки (дисертаційні роботи, монографії, статті), можна усистематизувати за їх тематичною ознакою.

До першої групи відносяться праці, які стосуються судової системи та проблеми її реформування, що стали цінними в теоретико-методологічному плані для наукового вивчення проблеми, від конкретного розуміння судової дійсності залежить осмислення професіоналізації суддів, бо вони є її безпосередніми творцями.

Друга група містить наукові праці, які певною мірою окреслюють досліджувану проблематику. Аналіз цих наукових поглядів та уявлень, дозволяє стверджувати про їх праксеологічний підхід до вивчення проблеми особистості судді у його ціннісно-орієнтаційному вимірі. Автори порушують важливі питання процесу формування тих характеристик, котрі визначають особистісний рівень судді: правове мислення, суддівське пізнання, правосвідомість судді. Доведено, що теоретико-правові аспекти професіоналізації судді досліджено недостатньо, а здебільшого вони

стосуються правового забезпечення суддівської діяльності, вимог щодо кандидата на посаду судді, професійній деформації.

Отже , здійснений аналіз теоретико-історіографічної бази дає підстави констатувати, що означені дисертацією завдання наукового пошуку знайшли недостатнє відображення у вітчизняній правовій науці. Попри вагомий внесок названих дослідників та їх праці, у яких епізодично висвітлюються певні аспекти професіоналізації судді або розглядаються у загальному контексті, ускладнює, у багатьох випадках, з'ясування сутності професіоналізації суддів у контексті сучасного реформування. Тому окреслена нами проблематика вимагає спеціального наукового висвітлення в українській правовій науці, що й актуалізує тематику цього дослідження

1.2 Концептуальні засади розуміння професіоналізації суддів

Якість реалізації правосуддя в кожній державі обумовлюється насамперед значимістю людського чинника. Відтак, у процесі нинішнього динамічного реформування судової системи, виняткової актуальності набуває питання кадрового менеджменту національної судової системи в Україні. Ухвалення нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» [51] здійснив не лише структурний вплив на функціонування судової системи, але й забезпечив процес удосконалення системи принципів судової влади, передусім, у сфері формування корпусу суддів-професіоналів.

Разом з тим, поступ у напрямку ефективних трансформацій судової реформи в Україні безпосередньо пов'язане з кваліфікаційним рівнем усіх суддів – ступенем їх індивідуальної та професійної підготовки. Означене актуалізує осмислення теоретико-правової природи дефініції професіоналізації, як конститутивного елементу компетентності суддів, що визначально

обумовлює оперативну підготовку суддів-професіоналів і сприяє розвитку інноваційної та ефективної суддівської системи загалом.

Незважаючи на широкий інтерес серед наукового кола до проблем судової системи, у сучасній юридичній літературі до сьогодні не запропонований єдиний науковий погляд щодо дефініції «професіоналізація судді». У чинному Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [51] тлумачення цього поняття також відсутнє, тому, на наше переконання варто в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» подати його визначення.

Патетичне тлумачення сутності «професіоналізації» іноді не узгоджується зі самим образом індивіда, який конкурує з іншими професіоналами. Узвичаєне розуміння професіоналізації як процесу набуття професійних навичок ігнорує динаміку внутрішньої та міжпрофесійної конкуренції, діяльність особистості в середовищі стрімкого прогресу знань, мобільні зміни соціальних стандартів, градацію від прямих до віртуальних взаємодій тощо. Як справедливо зауважує сучасна дослідниця Пряжникова Е. Ю. «сама професія дедалі частіше визначається як засіб для побудови особистого життєвого успіху, себто знаходження, за її допомогою, власного місця у суспільстві» [174, с. 14]. Відтак, оволодівання методами випереджаючої активності в освоєнні соціального простору, є сучасною нагальністю, легковажність чим може призвести до суттєвого зниження ефективної діяльності професіоналів.

Дефініція «професіоналізація» виступаючи динамічним виразником професіоналізму, тлумачиться як досягнення фахової майстерності, процес нелінійного становлення індивіда, адже однією зі сторін виступає розвиток власної особистості, а з іншої – її соціалізація [197, с. 203]. Звідси, професіоналізація – це особливий процес набуття сучасних спеціалізованих знань, формування нового фахового досвіду, а в цілому модерної професійної компетентності. Останню, ми тлумачимо, як інтегровану систему індивідуальних та ділових властивостей працівника, яка показує рівень фахових знань, спеціалізованих умінь та професійного досвіду, необхідних для

досягнення визначеної мети, а також творчо-ініціативний потенціал індивіда щодо вирішення назрілих проблем та постановки актуальних цілей.

Відтак, професіоналізм, професіоналізація та професійна компетентність – соціологічно-психологічні категорії, за допомогою яких ми зможемо визначити особливості процесу професіоналізації суддів.

Поняття професіоналізму, по суті вперше, було визначено в Енциклопедії професійної освіти за ред. Батишева С.Я., де воно розглядається як індивідуальна особливість фахівця, набута, у процесі навчальної та практичної діяльності, спосібність до компетентного здійснення оплачуваних функціональних обов'язків; ступінь умілості та рівень майстерності в конкретному ділі, що відповідає межам складності окреслених завдань. Акцентування ставиться на креативне використання інформації, яку суб'єкт, задля оперативної практичної реалізації, набув у процесі розвитку свого професіоналізму [239, с. 379].

Дослідниця Бєляєва А. П. у своїй науковій розвідці визначає професіоналізм як об'єктивізуючу якість, яка є доконечною, як для звичайного робітника, так і керівника-управлінця, а тим більше працівників державної служби чи судової влади. Відтак, ця якість репрезентує собою всю сукупність фізичних, моральних, інтелектуальних, професійних та ділових спосібностей фахівця конкретної галузі [7, с. 3 – 8].

У філософсько-соціологічному контексті професіоналізм аналізується як «…складна інтегративна соціально-психологічна дефініція, яка окреслює характер та визначає рівень опанування індивідом певною професією. Професіоналізм – це не лише значний поступ суб'єкта у професійній діяльності, але передусім і володіння відповідними соціально-психологічними якостями та такими властивостями, як свідоме ставлення до праці, «цілеспрямованість» дій (за Вебером М.), задоволення ними. Професіоналізм – це вищий щабель досконалості в конкретному виді діяльності, граничний ступінь майстерності, довершення певної справи на найвищому рівні» [44, с. 57].

Також професіоналізм визначається як комплекс індивідуальних особливостей людини, доконечних для ефективної професійної діяльності [113, с. 31]. Або ж як інтегральна особистісна характеристика індивіда, який на значливому рівні оперує засадами фахового спілкування та нормами професійної діяльності; керується професіональними ціннісними регулами, повсякденно практикує професійну етику; ініціативно розвиває особистість засобами свого фаху; вдосконалює професійний досвід; намагається викликати запит соціуму до результатів обраної ним професії, хистко реагує на новочасні потреби суспільства стосовно сфери його професійної діяльності [12, с. 55].

У контексті акмеології дефініцію «професіоналізму» вперше проаналізував Сластьонін В. А. [22]. Первинно професіоналізм тлумачився як характеристика діяльності індивіда, і лише згодом, з осмисленням того, що розвиток професійних досягнень обумовлюється не лише професійною підготовкою та організацією праці, але, передусім, й рівнем індивідуальних якостей та характеристик, вчені усвідомили потребу цілісної інтерпретації феномену професіоналізму в особистісному та діяльнісному вимірі [22, с. 216].

Підтримує таку позицію вчена Кузьміна Н. В., яка тлумачить цей феномен як якісну особливість суб’єкта діяльності – репрезента певної професії, що характеризується мірою володіння ним сучасним значенням та новітніми засобами розв’язання професійних завдань, ефективними способами їх реалізації. Окрім того, вводить кількісні атестації, зауважуючи, що міра цього опанування у кожного індивіда розбіжна, а відтак можна дискутувати про високий, середній та низький рівень професіоналізму представника кожної окремої професії [100, с. 51].

Гузій Н. В. зосереджує увагу на тому аспекті, що аналіз професіоналізму суто в діяльному вимірі значно обмежовує значимість дефініції, себто необхідно брати до уваги еволюцію індивідуально-спрямованих методологічних підходів, що, передусім, актуалізує увагу науковців до особистісних аспектів професіоналізму, позаяк професійні здобутки індивіда обумовлюються не лише відмінною системою умінь та навичок, але й

розвитком професійно-індивідуальних здібностей, якостей, що трансформують систему запитів та цінностей суб'єкта певно діяльності, праці [38, с. 123].

Акмеологи, у результаті активного наукового пошуку, обґрунтували дефініцію професіоналізму, як інтегральну психологічну характеристику індивіда, яка відображує характер та рівень оволодіння ним конкретною професією. Зауважуючи, що це не лише досягнення ним значних професійних результатів, але й доконечно присутність психологічних компонентів – внутрішнього ставлення особи до професійної діяльності, наявність її психологічних якостей. Відтак, у цілісному підході до дефініції професіоналізму виокремлюються два його аспекти: мотиваційна сфера (стимулювання індивіда до певної діяльності, її значущість, цілі, дезидерати) та операційна сфера (застосування особою мисленнєвих здібностей, знань, прийомів, технологій та ін.) [62, с. 179–180]. Саме таке системне осмислення особистісно-діяльнісної значущості професіоналізму абсолютно правомірно відображує не лише якість фахової діяльності, але й її вплив на індивіда, високі стандарти його індивідуальних норм, постановок, мотивації до значних професійних досягнень.

Професіоналізм діяльності, згідно позиції Климова Є. О., тлумачиться як професійна готовність – сукупність психолого-фізіологічних та психічних характеристик індивіда, необхідних для досягнення певного результату в конкретній професії; як професійна майстерність – діяльність, скоординована на продукування нових цінностей (матеріальних, духовних) [74, с. 118]. Не можна до кінця погоджуватися з думкою вченого, позаяк, професіоналізм не завжди визначається створенням нових цінностей, зокрема, коли це стосується правової діяльності.

У науковій праці Кириченка А. В. професіоналізм характеризується як найвищий ступінь розвитку індивіда як суб'єкта пізнання, спілкування та праці. Визначальним критерієм професіоналізму декларується рівень спеціальних знань, умінь, навичок та психічних властивостей спеціаліста, які відповідають

новітнім здобуткам науки та сучасній практиці у конкретній галузі діяльності [70, с. 118].

Професіоналізм, як зауважує Маркова А. К., це не тільки досягнення індивідом високих професійних здобутків, не лише продуктивність його професійної діяльності, але й обов'язково наявність психологічних компонентів, передусім, позитивне ставлення до власної праці. До основних ознак професіоналізму вона відносить: зайнятість на основі використання навичок, які ґрунтуються на теоретичному знанні; спеціальна фахова освіта; компетентність, гарантована відповідними складеними іспитами; наявність належного кодексу поведінки; громадська активність; високий соціальний статус; відповідний рівень заробітної оплати [113, с. 30].

Обґрунтовуючи професіоналізм як моральну якість професіонала, вчений Кім К. означує визначальні риси професіоналізму та професіонала, якими є: професія як форма життя; успішне виконування посадових обов'язків; мета, цілі, засади соціального професійного середовища як визначальні регулятори службової, трудової та повсякденної поведінки індивіда; формування індивідуального стилю та корпоративно-особистісного типу професійної діяльності [72, с. 30].

На думку науковців Сороко В. та Оболенського О., професіоналізм – це сукупність загальнотеоретичних, фахових й психологічних знань, умінь і навичок, якими повинен володіти спеціаліст з метою їх ефективної реалізації та оперативної корекції [143, с. 22].

Професіоналізм, як найвищий рівень досконалості певного виду діяльності, вищий ступінь професійної майстерності, визначає Севтунов М., зауважуючи, що саме професіоналізм дозволяє виконувати професійну справу на якісно високому рівні [250].

Білорусов С. професіоналізм визначає як особистісна кебету: знаходити, враховуючи конкретні умови і дійсні можливості, найбільш оперативні способи та шляхи здійснення визначених завдань у контексті наданих повноважень; застосовувати систему професійних технологій, що використовуються в

демократичних постіндустріальних суспільствах; володіти постійною мотивацією до професійної діяльності та отримувати задоволення від неї; досягати значних результатів у процесі здійснення своїх функціональних обов'язків; додержуватись належних етичних норм; прагнути до власного майбутнього фахового розвитку та осмислювати його перспективу [11, с. 33].

Слушно зауважує Кім К. В. [72], що професіоналізм виступає як якісно-аксіологічний комплекс гармонійної єдності ґрунтовних всебічних знань, умінь професійних навичок, загальнолюдської культури, практичного досвіду, що відображає рівень самоорганізації індивіда, ступінь його професійної спосібності, гарантує ефективність певної професії та зростання її іміджу.

Відтак, вчений формулює основні складові механізму професіоналізму, а саме: соціально визначені особливості (морально-етичні якості, цілеспрямованість, особистісне ставлення до сфери діяльності, професійна мотивація); ознаки рівня кваліфікації (ступінь знань, навичок, вмінь та індивідуальних практик, набутих у процесі навчання та професійної діяльності); психологічні особливості індивіда (свідомість, пам'ять, мотивація, почуття); органічний комплекс рис (характер, тип нервової системи, темперамент, емоційно-вольова сфера, кебета) [72, с. 74].

Питання професіоналізму юриста присвячено низку наукових розвідок серед яких вирізняється дослідження Маршалок С. І. [118]. Аналізуючи професіоналізм юридичної діяльності визначає його як сукупність психологічних, загальнотеоретичних та спеціальних юридичних знань, вмінь і навичок для ефективної її реалізації. На його переконання, професіоналізм юриста повинен, насамперед, визначатися значним рівнем психологічної готовності здійснювати правову діяльність, адже юридична практика правників, зокрема суддів, характеризується певною специфікою. З однієї сторони професіоналізм – це інтегральна особливість, якість індивіда, що формується у діяльності та комунікації, а з іншої – це процес і результат діяльності та комунікації. Основи професіоналізму визначають потребу наявності в юридичної особи спосібності до самоаналізу, самооцінки,

самоорганізації, саморозвитку та самоконтролю [118, с. 181]. Звідси, зважаючи на динамічні зміни у процесі реформування правової системи саме професійна адаптація є важливою складовою підвищення рівня професіоналізації індивіда та ефективності його діяльності.

Дефініцію професіоналізму правника у контексті юридичної психології розглядає Бочелюк В. Й. [15], який виокремлює її визначальні складові, а саме:

— фахову підготовку (готовність кваліфіковано виконувати юридичну працю, наявністю власної системи технологій особистого мотивування до досягнення здобутків у правові сфері, вміння оперативно реагувати на правові фактори зовнішнього середовища);

— особистісна здатність до юридичної діяльності (всебічність та ґрунтовність знань, вмінь і навичок, спеціальної кебети, що значно підвищує рівень готовності реалізовувати правову діяльність, самовиховання, належна освіта та самоосвіта як чинники осягнення верхів професіоналізму);

— психологічна та професійна зрілість індивіда (сформована індивідуальна система професійних, знань, вмінь та навичок, аксіологічне ставлення до реалізації визначених завдань, скерованих на осягнення універсальних правових цілей, наявність спеціальної фахової кебети) [15, с. 87].

Професіоналізм діяльності юриста, за твердженням правника Буткевича В. Г., передбачає аксіологічне ставлення індивіда до правової діяльності, мотиваційну готовність реалізовувати правові завдання, визначені юридичною працею, в певному середовищі та за конкретних (часто екстремальних) обставин [19, с. 32]. З позиції сучасної юридичної психології, діяльність юриста динамічно розвивається в сторону психологізації, себто здійснюється активний пошук метод активізації людського фактору в юриспруденції, врахування психологічних та соціально-психологічних особливості особи щодо підвищення ефективності правової сфери загалом, та юридичної праці зокрема.

Професійна правова (юридична) діяльність – це праця передусім державна, адже саме вона визначає перед правоохоронними органами та

судовою владою конкретні цілі та завдання, скеровані на зменшення злочинності в країні. Разом з тим держава організовує спеціальну систему підготовки, перепідготовки та удосконалення судових та правоохоронних органів. Праця більшості правничих (юридичних) професій передбачає суб'єктам судових та правоохоронних органів особливі повноваження, наявність права та обов'язку від імені закону застосовувати певну владу.

У зв'язку з цим особи правової сфери (судді, прокурора, адвоката, слідчого) повинні володіти професійним почуттям високого рівня відповідальності за наслідки власних вчинків та діянь. Взагалі правова (юридична) праця ставить перед індивідом високі вимоги, як зі сторони держави, соціуму, так і зі сторони самої особистості до себе. Правова (юридична) праця – це складна, відповідальна діяльність, яка потребує від індивіда великої емоційно-психологічної напруженості, глибоких знань (правових, психологічних, суспільних), значного терпіння, строгого дотримання та виконання закону, що виступає базисом усієї його діяльності.

Важливою складовою ґрунтовного дослідження професіоналізації осіб правової сфери діяльності, є створення юридичної професіограми, згідно наукової позиції Медведєва В. В. [119], – всебічного відображення основних аспектів цієї діяльності, а також особливостей, які в її контексті реалізовуються. Кожна правова (юридична) діяльність містить такі аспекти:

— соціальний аспект діяльності відкривається у профілактично-виховному вимірі, а відтак передбачає правову пропаганду, профілактичні заходи, участь у вихованні правової свідомості соціуму, перевихованні порушника, мотивуванні його до правомірної поведінки;

— пізнавальний (пошуковий) аспект діяльності – збір вихідної інформації, доконечної для ефективного виконання професійних завдань (особливу значущість відіграє в діяльності судді, слідчого, оперативного працівника);

— реконструктивний аспект діяльності – поточний та підсумковий аналіз всієї зібраної інформації щодо конкретної справи, на її основі виведення

синтезу, аналізу та спеціальних знань робочих версій; формування професійної стратегії, плану роботи.

— комунікативний аспект діяльності полягає у спілкуванні з індивідом, соціумом, в процесі якого отримується необхідна інформація;

— організаційний аспект діяльності передбачає вольові дії щодо організації, реалізації поставлених завдань, перевірка планів; самоорганізація та організація індивідів у певні групи.

— посвідчувальний аспект діяльності -зведення всієї отриманої інформації у справі до спеціальної, встановленої законом, форми – протоколу, постанови, вироку [119, с. 154].

Зокрема, вченим була розроблена професіограма судді. Особлива відповідальність судді перед соціумом мотивує його пізнавальні здібності, вимагає від нього прийняття справедливих судових рішень. Судовий процес виконує виховну функцію як на суб'єктів, які беруть у ньому участь, а також й на певні суспільні групи, які є поза судом. Суди значною мірою впливають на формування громадської думки, зокрема на такі її аспекти: створюють соціальну-психологічну атмосферу щодо невідворотності покарання; формують суспільну правосвідомість; сприяють моральну засудженню в соціумі, як злочинця, так і його пособників.

В цілому імідж та поведінка судді повинні викликати в громадськості повагу до себе, переконання справедливості, професійності, фаховості його особи, яка вміє складні проблеми. Суддя, в жодному випадку, не повинен нав'язувати власних переконань іншим суб'єктам, оскільки лише свобідно висловлена думка кожного учасника процесу дозволяє вірно пізнати істину, прийняти справедливе рішення. Професійний суддя вміє показати контроверзу, аналогічність поведінки тієї чи іншої особи на судді, його завжди вирізняє витриманість [119, с. 154]. Як бачимо, запропонована професіограма Медведєва В. В. не вичерпує всіх складових професійності судді, тому вона потребує значного доповнення та подальшого удосконалення.

Слушно зауважує Маркова А. К., що професіоналізм індивіда полягає не лише у досягненні ним значних професійних здобутків, у продуктивності його праці, але це, передусім, наявність певних психологічних компонентів – індивідуального внутрішнього ставлення особи до власної професійної діяльності, розвитку особистісних психічних якостей [113, с. 30].

Звідси, висока психологічна культура є основою формування справжнього професійно-правового характеру правника. Тому важливим є вміння керувати емоціями, не панікувати, оскільки вирішення будь-яких правових (юридичних) справ вимагає оперативності знань та системи злагоджених дій. Професіоналізм створює можливість для акумуляції знань, для їх правильного, аргументованого застосування. Правовий характер професіоналізму юриста скеровується на пошук істини, оперативність професійних дій, на консеквентну аргументацію усіх аспектів правового явища. Отже, психологічна культура впливає особу юриста так, як це обумовлює правова ситуація або ж суспільство загалом.

Заслуговує уваги науковий підхід вченого Бедя В. В. стосовно виокремлення основних складових професіоналізму правової (юридичної) діяльності працівника правоохоронних органів. Серед них вчений відзначає спеціальну фахову підготовку, соціально-психологічну підготовленість, особистісну придатність, психологічну і професійну зрілість [5, с. 127]. На нашу думку, така структура професіоналізму характерна й правникам інших напрямків юридичної діяльності.

Характеризуючи психолого-правовий зміст професіоналізації юристів Меленко О. В., зауважує, що саме пізнавальні (інтелектуальні) процеси виступають основою професійно важливих особливостей особи юриста, і тому саме вони повинні виступати визначальними критеріями професійного відбору, оцінювання результативності професійної діяльності, визначення перспективи професійного зростання індивіда [120, с. 21]. Безумовно, у юридичній діяльності професійна пам’ять має особливу значущість, позаяк у своїй довгостроковій формі пам’ять спосібна зберігати значний масив професійних

правових знань, а також чітко застосовувати ці знання в короткочасній (оперативній) пам’яті.

Основними критеріями професіоналізму, на думку Нинюк І. І. [209] є: наявність належного рівня професійної освіти; постійна готовність до накопичення професійних знань особистими зусиллями, зокрема їх систематичне, на основі новітніх наукових досліджень, зарубіжного досвіду, оновлення; стратегічне бачення професійного зростання, суспільного авторитету, іміджу; оцінювання професіоналізму у вимірах його якості (досвід роботи, теоретичні знання) та кількості (імідж судді, ранг, як суспільний, так і професійний рейтинг); рівень процесу організації професійної діяльності за визначеними спеціальними нормативами для певної професії; системи технологій і процедури виконання завдань; очікуванні результати, яких потрібно досягнути у процесі конкретної діяльності [209, с. 12].

На наше переконання, дещо дискусійним є положення про кількісний вимір, оскільки імідж професіонала у низці випадків не можна оцінювати кількісними показниками, зокрема, коли це стосується гуманітарних сфер.

Щодо класифікації складових професіоналізму Зінченко О. відмітив, що це – ґрунтовна професійна підготовка до певної діяльності; постійне удосконалення; систематичне підвищення власної кваліфікації; критичний самоаналіз і самоконтроль; якісне планування часу; індивідуальна ефективність; мистецтво прийняття справедливих рішень; оперативна комунікація (легке спілкування); володіння інноваційними питаннями (з усіх суспільних сфер); навики розумного управління; уміння визначати поточні та стратегічні завдання, знаходити шляхи щодо їх досягнення; спрямованість власної діяльності та співучасників на якісне та результативне вирішення визначених завдань [56, с. 18].

На нашу думку, основні критерії професіоналізму необхідно доповнити наступними якостями:

— нормативно-правова освіченість у конкретній сфері;

— володіння теоретико-методологічними основами певної галузі, загальною системою соціально-політичних та культурно-економічних знань, умінь і навичок;

— оволодіння методами інформаційного пошуку, навичками креативного мислення й аналітико-критичного аналізу дійсності;

— активний інтерес до сучасного, інноваційного у сфері професійної діяльності;

— обов'язкове володіння державною мовою, загальними знаннями і навичками з психології професійної діяльності;

— порядність, комунікативна компетентність, загальна інтелігентність та додержання морально-етичних норм у міжособистісних, службових та суспільних відносинах тощо.

Опираючись на акмеологічне осмислення особистісно-діяльнісної природи дефініції професіоналізму, нами вона аналізується в єдності особистісних та діяльнісних проявів феномена як органічно взаємообумовлених й спільно діючих підсистем. Звідси, концептуальна структура професіоналізму суб'єктів суддівського корпусу нами конкретизується через наступні складові: професійною спрямованістю, професійною компетентністю, професійною мобільністю та професійною відповідальністю.

Професійна спрямованість судді визначається позитивним ставленням до своєї професії, внутрішнім впливом – індивідуальною мотиваційною системою вибору суддівської практики, зовнішніми чинником – впливом інших суб'єктів та соціальною значущістю означеного фаху. Розвиток професійної спрямованості суддів характеризується, передусім, індивідуальним позитивним ставленням до власної діяльності та чітко окресленими мотивами, які виступають базисом такого ставлення.

У психологічних наукових досліджень акцентується на тому, що будь-який успіх діяльності індивіда, насамперед, обумовлюється позитивним

ставлення до обраної справи. Самі ж функціональні можливості індивіда можуть бути окресленими лише за умови, коли ділові якості є результатом не тільки кебети, але й бажанням реалізовувати їх у практичній площині. Відтак, ми можемо виокремити три рівні професійної спрямованості (адаптованих для суддів):

І рівень – судді з позитивною професійною спрямованістю на систему правосуддя, судову діяльність, що передбачає гармонійний зв'язок між домінуючими мотивами зі самим змістом професійної діяльності;

ІІ рівень – судді, для яких прийнятий компроміс між негативним ставленням до системи правосуддя, судової діяльності та перспективою подальшої успішної професійної самореалізації;

ІІІ рівень – судді з негативним, байдужим («нігілістичним») ставленням до системи правосуддя, суддівської діяльності, професійний вибір пов'язаний лише з матеріальною вигодою, соціальними гарантіями, суспільним статусом, іміджом означеного фаху.

Вчена Шипуліна Л. О. переконана, що визначальною проблемою у продуктивному формуванні професійної спрямованості є контроверза між змістом професійної діяльності та особистою значущістю вибору професії. Відтак, пропонує з метою успішного вирішення цієї суперечності та забезпечення позитивної динаміки розвитку професійної спрямованості в умовах підготовки суддів наступні заходи: поглиблення особистісної значимості вибору; чітке корегування мотивації, зокрема, акцентування на домінуючий мотив, який об'єктивно відображає зміст професійної діяльності; формування доведених мотивів професійної діяльності; окреслення перспектив подальшої професійної діяльності [237, с. 17].

Професійна спрямованість судді – це аксіологічний вимір індивідуального професійного потенціалу особистості, моральна, професійна і соціальна зорієнтованість, яка формує ціннісно-орієнтаційний та мотиваційний базис морально-професійної культури. Професійна спрямованість демонструє симбіоз таких компонентів: особистісну аксіологічну систему, ціннісні

орієнтації, установки, принципи, переконання, потреби та запити. Водночас професійну спрямованість судді гарантують наступні різновиди інтеграції: інтеграція знань, практичних умінь та навичок; інтеграція як теоретичного, так і практичного навчання; інтеграція наукових позицій різних шкіл стосовно системи правосуддя; інтеграція міжнародних правових практик; інтеграція електронного судочинства; соціокультурна інтеграція.

Таким чином можемо стверджувати, що саме від рівня набутих знань в ході навчальних практик, опанованих навичок в ході виконання професійних обов'язків та конкретних завдань, залежить характер професійної спрямованості майбутнього судді, що опісля обумовлює формування професійної компетентності.

Професійну компетентність майбутнього судді характеризуємо як цілісну сформовану систему професійних знань, умінь та навичок, методів й способів професійної діяльності, індивідуальних здібностей, особистісних орієнтацій, моральних цінностей, комунікаційної компетентності, доконечних для результативної діяльності в сфері судочинства. Отже, професійна компетентність є інтегральною особливістю індивіда, яка представляє собою комплекс професійних компетенцій, що формують особисту здатність до здійснення судової діяльності. Визначальним орієнтиром у процесі виокремлення необхідних фахових компетенцій є соціальний запит, що відображає проблеми реформування правової системи, зокрема, сфери судочинства, прогалини у національному законодавстві, суспільні виклики у контексті євроінтеграційних процесі, а також громадські дезидерати щодо індивідуальних якостей індивіда.

Соціальні запити сучасного українського соціумі, чинне національне законодавство, Бангалорські принципи діяльності судді, Кодекс етичних норм та поведінки суддів, напрацювання Національної школи суддів України, ґрунтовний аналіз значної кількості наукових розвідок, міжнародного судового досвіду, діяльності української системи судочинства дозволяє стверджувати, що професійна компетентність майбутнього судді передбачає три групи

компетенцій, а саме: теоретико-правову, практично-правову та системно-аналітичну. Водночас, кожна з означених груп доконечно містить спеціальні компетенції, які відповідають безпосередньо за певний напрямок галузі права. Зауважимо, що кожна з окреслених груп професійних компетенцій здійснює осібні функції, а відтак може бути представлена як окремий комплекс компетенцій, які означують її специфічну особливість.

Практика свідчить, що в процесі навчання індивід лишень набуває професійних компетенцій, натомість професійна компетентність юриста, а в нашому випадку судді, формується та розвивається безпосередньо вже у процесі реальної правової (судової) практики. Звідси, компетентність у співвідношенні до компетенції виступає інтегрованою дефініцією, що характеризує індивіда як суб'єкта, який у практичній діяльності реалізовує компетенції, якими він оперує.

Професійній компетенції випускника-юриста є лише певною підосновою досягнення професійної компетентності судді, остання набувається лише у процесі практичної діяльності в системі правосуддя шляхом розвитку власної професійної майстерності, Вчений Бандурка О.М. слушно відзначає, що професійна підготовка українських спеціалістів є не гіршою зарубіжної, більше того, чимало з них володіють значно кращою фаховою виучкою. Проблемою ж виступає соціальний контекст, передусім несприятливі умови праці, що перешкоджає максимальній реалізації індивідуального потенціалу професіонала [189, с. 84]. Відтак це виступає основою проблем у процесі якісної трансформації українського соціуму відповідно до світових стандартів.

До спеціальних характеристик професійної компетентності судді доцільно віднести наступні особливості: стійка мотивована зацікавленість до професії, кебета до навчання, систематична самоосвіти, перцепція та критична переробка інформації, самомотивація та, звичайно, постійне прагнення до успіху, як у судових рішеннях, так і кар'єрному рості. Разом з тим, особливу значущість має адекватна самооцінка, себто розуміння своїх можливостей, адже

це основується на строгому дотриманні та виконанні як національного, так і міжнародного законодавства.

Професійну компетентність гарантують такі різновиди інтеграції: інтеграція наукових знань; інтеграція різних науково-правових шкіл стосовно навчання майбутніх суддів; інтеграція знань, практичних умінь та навичок; інтеграція теорії та практики; інтеграція національного законодавства в судову практику; інтеграція міжнародного законодавства у правову систему держави; інтеграція світових інноваційних освітніх практик в підготовку майбутніх суддів.

Професійна відповідальність судді передбачає як правову, так і моральну відповідальність – регулювання, координацію та оцінку індивідом своїх власних дій відповідно до чинного національного законодавства, міжнародних правових стандартів та до встановлених суспільних дезидерат та моралі. Себто, внутрішня індивідуальна відповідальність, що гармонійно співвідноситься з інтересами кожної людини «як найбільшої соціальної цінності», що в цілому перетворює дії судді на соціально відповідальні. Соціальна відповідальність у цьому контексті осмислюється як відповідальність судді за свої дії, їх результати та наслідки, а також упущення, які стосуються іншої особи, та оцінюються згідно правових засад та суспільних норм.

У процесі реалізації судової діяльності суддя повинен завжди керуватися тим, що вона передбачає не лише юридичні наслідки, але й має значний вплив на соціум у контексті правових норм, моральних цінностей та принципів. Окрім того, повинні враховуватися моральні наслідки професійної діяльності, які можуть торкатися окремих індивідів, певних груп або й, навіть цілих верст суспільства до наступних поколінь. Зміст та значення цих наслідків щодо конкретного випадку визначаються, передусім, об’єктивною структурою та соціальними взаємозв’язками певної ситуації, а також рівнем правосвідомості судді, наскільки він об’єктивно чи суб’єктивно осмислює свої дії, що залежить від його правової обізнаності, моральних установок та досвіду.

Професійну відповідальність гарантують наступні види інтеграції: інтеграція теоретичного та практичного навчання; морально-правова інтеграція; індивідуально-психологічна інтеграція; соціокультурна інтеграція.

Професійна мобільність суддів осмисллено як інтегровану якість особистості, що проявляється у: здатності ефективно застосовувати систему універсальних професійних прийомів для виконання поставлених завдань у сфері судочинства; здатності успішно переключатися на інші судові справи, фахово аналізуючи певну ситуацію; володінні високим рівнем системних професійних знань та досвідом їх дієвого використання; готовності до оперативного відбору та реалізації оптимальних методів виконання завдань у галузі судочинства, опираючись на національне законодавство та міжнародно-правову практику; творчій майстерності.

Як переконливо доводить Москвич Л. М., творчість судді виявляється в його спосібності віднайти в індивідуальності та одиничності розглянутої ним правовій (юридичній) ситуації універсальність, абстрактність та типовість правової (юридичної) норми [19, с. 189]. Таким чином, суддя повинен володіти здатністю утворювати гармонійний симбіоз загального, абстрактного та конкретного. З метою ефективного організування такого процесу йому необхідно мати активність і мобільність пізнавальних процесів, кмітливість, гнучкість мислення, комунікативну компетентність, ерудицію, аналітичні та прогностичні спосібності. Оскільки, якщо в судді низький рівень розумової працездатності, інтелекту та пізнавальної активності, слабка пам’ять, відсутня мотивація щодо досягнення успіхів у професійній діяльності, апатичне відношення до професії тощо, то його праця не буде творчою, а відтак, ефективною.

Видами інтеграції, які забезпечують професійну мобільність є: інтеграція різних науково-правових шкіл стосовно навчання майбутніх суддів; інтеграція знань, практичних умінь та навичок; інтеграція теоретичного та практичного навчання; соціокультурна інтеграція; інтеграція електронного судочинства; інтеграція новітніх правових методик.

Таким чином, нами відтворено потенційна модель професіоналізму судді: професійна спрямованість (позитивне ставлення до професії; професійна мотивація; професійна придатність; психологічно-моральна готовність до професійної діяльності; професійні цінності та інтереси; професійна усталеність; корпоративна етика; комплекс індивідуальних моральних рис); професійна компетентність (теоретико-правова, практично-правова та системно-аналітична); професійна відповідальність (спосібність передбачити правові наслідки особистої професійної діяльності; відповідальність за результати професійної діяльності; відповідальність за збереження конфіденційної інформації; готовність нести відповідальність за результати особистої професійної діяльності в ситуації ризику; моральна відповідальність перед соціумом;); професійна мобільність (інтегративність знань; синергетичне мислення; здатність оперативно трансформуватися до конкретних судових справ; професійна майстерність).

Аналіз концептуально-методологічних засади розуміння вітчизняними та зарубіжними вченими професіоналізації суддів дозволив з'ясувати неоднозначність використання дефініції «професіоналізації». Розгляд генезису феномену професіоналізації дозволяє тлумачити його як багатогранне явище з глибокою сутністю. По-перше, професіоналізація аналізується на основі різних наукових підходів: в освітніх педагогічних галузях, з позиції соціально-трудового життя, соціологічною наукою, філософсько-суспільною думкою. По-друге, дефініція «професіоналізація» відображає процеси набуття певної діяльності професійного змісту (професіоналізація праці), а індивідом – оволодіння професійними навиками (професіоналізація особистості). По-третє, професіоналізація досліджується і як явище, яке відображає трансформаційні процеси у праці та якісні зміни в індивіді. По-четверте, професіоналізація характеризується як процес ефективного набуття навиків певної професії, перехід до статус «професіонала». По-п'яте, категорія професіоналізації означується симбіозом понять «професіонал», «професіоналізм» та ««професійна компетентність». По-шосте, професіоналізація розглядається як

формування фахової кебети – професійно значущих психоло-фізіологічних, індивідуально-моральних та суспільно-культурних якостей індивіда.

Вищеозначене дозволило нам визначити, що професіоналізація торкнулася не лише різного роду діяльності соціуму, але і самого індивіда. У процесі професіоналізації значно зростає продуктивність праці, а це, передусім, досягається внаслідок удосконалення професійних якостей персоналу загалом, і кожного працівника зокрема. Адекватно до цього проблема професіоналізації судді повинна передбачати наступні напрями: формування нової професійної філософії; запровадження нових метод введення та супроводу індивіда в професійну діяльність; окреслення чіткої системи аксіологічно-правових вимог щодо суддів; змістовні зміни щодо сутності, гарантій та юридичної відповідальності за неналежну суддівську діяльність.

Автором доведено, що базисом професіоналізації судді є активізація гуманного фактору в професійній сфері, а це обумовлює те, що цей процес повинен основуватися на комплексному підході, з використанням усіх методів роботи з індивідом: психологічних, моральних, соціальних, адміністративних, правових, економічних, соціологічних тощо. Також нами з’ясовано, що метою професіоналізації судді є правові цілі, які передбачають державні, соціальні, аксіологічні, психологічні, організаційні аспекти й водночас характерні як суддівській діяльності, так і цільовим особливостям кожної складової системи професіоналізації. Розкриваючи правові цілі, необхідно виходити з таких передумов: національної правової системи, стану судової системи держави та позиції індивіда, який призначається на посаду судді.

З метою досягнення основної мети судова система повинна визначити генеральні цілі щодо організації ефективності суддівського корпусу, які, на думку автора, доцільно виокремити у рівні. Перший рівень передбачає планування і відбір, процес прийому, організація суддівської діяльності, забезпечення професійного розвитку, мотиваційної системи, розвиток організаційних структур суддівської влади, правове, ціннісне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення. Другий рівень – навчання суддів, супровід

введення на посаду та сприяння адаптації, оцінка кандидатів на вакантні посади, атестація, підвищення кваліфікації, атестація, створення системи кар'єрного росту (ротація та стажування), системна робота з кадровим потенціалом, планування практичних дій щодо удосконалення суддівського корпусу. Третій рівень визначує запити судової системи, потреби в навчанні суддівського корпусу, розробляє навчальні програми, формує стратегію ефективного розвитку суддівського корпусу.

Відтак нами визначено структуру системи функцій професіоналізації судді, яка містить наступні складові:

— формування суддівського корпусу – впровадження ефективної кадрової політики, окреслення стратегічних напрямків кадрового управління, виконання кадрового планування, проведення системного аналізу кадрового потенціалу, реалізація кадрового контролінгу, здійснення аудиту персоналу, формування позитивного іміджу професії судді;

— нормативно-правове забезпечення передбачає розв'язання проблем правового характеру на законодавчому рівні, погодження розпорядчих документів з нормами чинного законодавства, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами;

— організація корпоративних відносин – створення позитивного психологічно-морального клімату, організація професійної діяльності та відповідного робочого місця, забезпечення охорони праці, формування етичного кодексу тощо;

— професійний розвиток персоналу (колективу) – навчання, адаптація, консультування, стажування, підвищення кваліфікації, ротація;

— система стимулювання та мотивацій – розроблення системи прав та гарантій, гарантування оплати праці, медичного обслуговування, преміювання та ін.;

— розвиток організаційних інститутів судової влади – системний аналіз діючої структури судочинства, створення нових підструктур, розробка відповідного штатного розпису тощо.

Осмислюючи концептуально-методологічні засади дефініції професіоналізації, нами запропоновано його певне уточнення. А саме: професіоналізація судді – це суб'єктивний, аксіологічно-ефективний процес набуття ґрунтовних знань, навичок, умінь у правовій сфері та практичного досвіду суддівської діяльності, що запевнює верховенство права в державі та гарантує функціонування справедливого правосуддя.

З'ясовано, що визначальними особливостями професійної діяльності судді виступають: правова регламентація (законодавча нормативність) професійної поведінки, об'єктивність та обґрунтованість винесених рішень, обов'язковий (владний) характер професійних повноважень, небезпечний, (певною мірою екстремальний) спосіб діяльності, оригінально-креативний тип праці, підвищена особистісна відповідальність та процесуальна самостійність, судді.

Звідси нами виокремлено конститутивні напрямки вдосконалення процесу професіоналізації суддів України, а саме: гарантування комплексного вирішення завдань, ефективного планування та якісного використання кадрового потенціалу, в основі яких покладені гуманістичні засади; оперативна та цілеспрямована робота з кадровим потенціалом щодо займання посади; організація корпоративної етики, створення позитивного мікроклімату та налагодження комунікації (доброзичливої) у суддівському корпусі; забезпечення соціальних гарантій та безпеки суддівському корпусу; системний перехід від владно-адміністративно принципів суддівської влади до демократичних, соціально-орієнтованих форм; якісне оновлення кадрових служб висококваліфікованими спеціалістами; фахове науково-методичне забезпечення кадрового корпусу, побудоване на основі новітніх підходів відповідно до сучасних суспільних викликів.

У процесі дослідження дисертантом з’ясовано, що ефективність професіоналізації судді обумовлюється, передусім, її структурою. А тому нами відтворено потенційна модель професіоналізму судді, яка передбачає професійну спрямованість, професійну компетентність, професійну відповідальність та професійну мобільність.

Слушно зауважує вчена Шукліна Н., що саме «високий рівень професіоналізму суддів є гарантією якісного функціонування судової системи» [238, с. 35]. Покращення та підтримка гінкого рівня професіоналізму, розвитку професійної дисципліни, практикування традицій професійної культури суддів мають виступати основним вектором постійного удосконалення національної судової системи.

Питання професіоналізації суддів передбачає його філософсько-правового осмислення не лише як самостійного явища або процесу, а як і складової суспільної сфери. Система професіоналізації суддів має будуватись на наукових засадах, враховуючи цілу низку об’єктивних та суб’єктивних чинників і, насамперед, це обумовлено нинішнім реформуванням судової системи в Україні. Позаяк від професіоналізму суддів, їх уміння здійснювати правильні судові рішення залежить ефективність національного правосуддя. З практики світових розвинутих країн звісно, що у ситуаціях незмінних змін та непогодженості нормативно-правового забезпечення, нестабільної політичної ситуації та соціальних кризових явищ саме система професійної підготовки суддівського корпусу може стати ґрунтом позитивних змін та запорукою формування професіоналів у судовій системі України. Зокрема, коли береться до уваги орієнтація на прогресивний напрямок європейського розвитку держави у процесі вирішення поставлених цілей та завдань.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-правових засад наукового осмислення проблематики професіоналізації суддів ми прийшли до наступних висновків:

1. Актуалізація проблеми професіоналізації суддів дозволила нам виокремити основні підходи її теоретико-філософського осмислення: а) антропологічний та аксіологічний – у ході окреслення способів та визначенні засобів розвитку рівня професіоналізації; системного формування аксіологічних установок судді-професіонала; б) гносеологічний – у процесі інтелектуального відтворення основних аспектів професійної культури судді; в) метод герменевтики (пояснення) права – при формулюванні змісту правових норм, що визначають професіоналізм судді, продуктивність його суддівської діяльності. г) методи дедукції та індукції, аналізу та синтезу, поєднання логічного та історичного – у процесі систематики емпіричного матеріалу та одержання власних теоретичних результатів з метою досягнення окреслених завдань.

2. У контексті аналізу теоретико-історіографічного базису вивчення проблеми професіоналізації суддів у процесі нинішнього судового реформування з'ясовано, що наукові розвідки (дисертаційні роботи, монографії, статті), можна систематизувати за їх тематичною ознакою. До першої групи ми відносимо праці, які торкаються проблеми судової системи та питання її реформування. Наукові розвідки цієї групи є особливо цінними в теоретико-методологічному плані наукового дослідження, позаяк від конкретного розуміння судової дійсності залежить професіоналізація суддів, які виступають її безпосередніми творцями.

Друга група представлена наукові працями, які певною мірою окреслюють проблематику нашого дослідження. Аналіз цих наукових позицій, дозволяє твердити про їх праксеологічний підхід у вивченні проблеми особистості судді-професіонала в його аксіологічно-орієнтаційному вимірі. Учені актуалізують основні проблеми процесу формування тих індивідуальних якостей, котрі визначають особистісний рівень судді-професіонала: правове

мислення, суддівське пізнання, правосвідомість судді. З'ясовано, що філософсько-правові аспекти професіоналізації судді вивчено недостатньо, і здебільшого вони торкаються питань правового забезпечення суддівської діяльності, вимог щодо претендента на посаду судді, професійної деформації.

3. Здійснений ґрунтовний аналіз теоретико-історіографічної базису дозволяє констатувати, що окресленні дисертаційною роботою завдання наукового пошуку знайшли недостатнє відображення у вітчизняній правовій науці. Попри значний внесок названих дослідників, праці яких епізодично висвітлюють окремі аспекти професіоналізації судді або розглядають їх у загальному контексті, ускладняється, у більшості випадках, з'ясування філософсько-правової сутності професіоналізації суддів у контексті нинішнього реформування судочинства. Тому обрана нами проблематика наукового дослідження потребує спеціального фахового висвітлення в українській філософсько-правовій науці, що й актуалізує тематику запропонованої дисертаці.

4. Синтез концептуально-методологічних засад наукового осмислення вітчизняними та зарубіжними вченими професіоналізації суддів дозволив визначити багатоаспектність використовування дефініції «професіоналізації». Аналіз генезису феномену професіоналізації дозволяє тлумачити його як багатогранне явище з глибокою сутністю. По-перше, професіоналізація аналізується на основі різних наукових підходів: в освітніх педагогічних галузях, з позиції соціально-трудового життя, соціологічною наукою, філософсько-суспільною думкою. По-друге, дефініція «професіоналізація» відображає процеси набуття певної діяльності професійного змісту (професіоналізація праці), а індивідом – оволодіння професійними навиками (професіоналізація особистості). По-третє, професіоналізація досліджується і як явище, яке відображає трансформаційні процеси у праці та якісні зміни в індивіді. По-четверте, професіоналізація характеризується як процес ефективного набуття навиків певної професії, перехід до статус «професіонала». По-п'яте, категорія професіоналізації

означується симбіозом понять «професіонал», «професіоналізм» та ««професійна компетентність». По-шосте, професіоналізація розглядається як формування фахової кебети – професійно значущих психоло-фізіологічних, індивідуально-моральних та суспільно-культурних якостей індивіда.

5. Вищенаведене дозволило нам означити, що дефініція «професіоналізація» характеризує не лише різні форми діяльності соціуму, але й рівень особистісного розвитку самого індивіда. Саме у процесі професіоналізації суттєво зростає якість та ефективність праці, а це, насамперед, досягається шляхом удосконалення професійно-моральних якостей персоналу загалом, та кожного працівника осібно. Адекватно до цього питання професіоналізації судді зобов'язане передбачати наступні напрямки у своєму подальшому розвитку: формування нової професійної філософії; впровадження новітніх метод введення та акомпанементу індивіда в професійну діяльність; визначення чіткої системи аксіологічно-правових дезидератів щодо суддів; ваговиті зміни щодо змісту, гарантій та юридичної відповідальності за недобросовісну суддівську діяльність.

6. Нами доведено, що визначальною засадою професіоналізації виступає активізація людського фактору у конкретній професійній сфері. Відтак обумовлює те, що цей процес зобов'язаний ґрунтуватися на комплексному підході, зі застосуванням усіх можливих методів роботи з людиною: моральних, психологічних, соціальних, економічних, правових, адміністративних, соціологічних тощо. Також автором з'ясовано, що основою професіоналізації судді є правові цілі, які передбачають аксіологічні, психологічні, державні, соціальні, організаційні аспекти, що є характерологічними як для суддівської діяльності, так і цільових особливостей кожної складової системи професіоналізації. Визначаючи правові цілі, варто виходити з наступних передумов: національної правової системи, стану судової системи держави та особистісної позиції індивіда, який призначається на посаду судді.

7. Для досягнення основної мети професіоналізації суддів судова система повинна означити генеральні цілі щодо організації ефективності суддівського корпусу, які, на думку автора, доцільно виокремити у рівні. Перший рівень передбачає планування і відбір, процес прийому, організація суддівської діяльності, забезпечення професійного розвитку, мотиваційної системи, розвиток організаційних структур суддівської влади, правове, ціннісне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення. Другий рівень – навчання суддів, супровід введення на посаду та сприяння адаптації, оцінка кандидатів на вакантні посади, атестація, підвищення кваліфікації, атестація, створення системи кар'єрного росту (ротація та стажування), системна робота з кадровим потенціалом, планування практичних дій щодо удосконалення суддівського корпусу. Третій рівень визначує запити судової системи, потреби в навчанні суддівського корпусу, розробляє навчальні програми, формує стратегію ефективного розвитку суддівського корпусу.

8. Відтак нами запропоновано структуру системи функцій професіоналізації судді , яка складається з таких підсистем, як: формування суддівського персоналу – розроблення кадрової політики та формування стратегії кадрового управління, системний аналіз кадрового потенціалу, організація кадрового планування, кадрового контролінгу, проведення аудиту персоналу, створення позитивного іміджу професії судді; нормативно-правове забезпечення передбачає вирішення правових проблем на законодавчому рівні, узгодження розпорядчих документів; організація корпоративних відносин – забезпечення позитивного психологічного клімату, організації праці й робочого місця, охорони праці, створення етичного кодексу тощо; професійний розвиток персоналу – навчання, стажування, ротація, консультування, адаптація та ін.; система мотивацій та стимулювання – розробка системи прав та гарантій, оплати праці, преміювання, медичне обслуговування та ін.; розвиток організаційних інституцій судової влади – аналіз існуючої структури, утворення нових підструктур, розроблення штатного розпису тощо.

9. Досліджуючи концептуально-методологічні засади розуміння дефініції професіоналізації, автором запропоновано його уточнення. Отже, на нашу думку, професіоналізація судді – це індивідуальний, аксіологічно-ефективний процес здобуття ґрунтовних правових знань, набуття умінь, навичок та практичного досвіду суддівської діяльності, що гарантує верховенство права в державі та забезпечує функціонування справедливого правосуддя.

10. Визначено, що основними особливостями професійної діяльності судді є: нормативність (правова регламентація) професійної поведінки, винесених рішень суддею, владний, обов'язковий характер професійних повноважень, певною мірою екстремальний (небезпечний) спосіб діяльності, нестандартний, творчий характер праці, процесуальна самостійність, індивідуальна (підвищена) відповідальність судді.

11. Автором визначено визначальні напрями удосконалення процесу професіоналізації суддів, а саме: забезпечення комплексного вирішення завдань якісного планування та ефективного використовування кадрового потенціалу, в основі яких закладено усі складові людського чинника; цілеспрямована та оперативна робота з кадровим потенціалом щодо висування на посаду; налагодження корпоративної етики, позитивного мікроклімату та високої доброзичливої комунікації у суддівському корпусі; забезпечення безпеки та соціальних гарантій суддям; перехід від адміністративно-владних принципів суддівської влади до демократичних, соціально-спрямованих форм; зміцнення кадрових служб новими висококваліфікованими спеціалістами; сучасне науково-методичне забезпечення кадрового корпусу.

12. У процесі дослідження дисертантом встановлено, що ефективність професіоналізації судді, обумовлюється, передусім її визначеною структурою. Тому нами відтворено потенційну модель професіоналізму судді, яка передбачає: професійну спрямованість (позитивне ставлення до професії; професійна мотивація; професійна придатність; психологічно-моральна готовність до професійної діяльності; професійні цінності та інтереси;

професійна усталеність; корпоративна етика; комплекс індивідуальних моральних рис); професійну компетентність (теоретико-правова, практично-правова та системно-аналітична); професійну відповідальність (спосібність передбачити правові наслідки особистої професійної діяльності; відповідальність за результати професійної діяльності; відповідальність за збереження конфіденційної інформації; готовність нести відповідальність за результати особистої професійної діяльності в ситуації ризику; моральна відповідальність перед соціумом;); професійну мобільність (інтегративність знань; синергетичне мислення; здатність оперативно трансформуватися до конкретних судових справ; професійна майстерність).

РОЗДІЛ 2
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОГО СУДОЧИНСВА

2.1. Система освіти у підготовці професійних суддів

У процесі розвитку самобутньої національної країни та побудови правової держави, визначальним критерієм є формування прозорої, чесної та ефективної судової влади. Концепція реформування судової системи України визначає пріоритетність інтеграції в глобальний світовий простір, що актуалізує процеси: удосконалення національної системи судової освіти; оперативний пошук шляхів ефективного підвищення якості підготовки суддівського потенціалу; апробацію та введення інноваційних систем навчання, підготовки та практики; інноваційність щодо змісту професійної підготовки суддів; модернізаційне оновлення її організації у відповідності до світових тенденцій; гарантування безперервного навчання адекватного до загальновизнаних міжнародних взірців та стандартів.

Ефективність змін у судовій системі України передусім залежить від рівня кваліфікації суддів, себто рівня їхньої особистісної та професійної підготовленості та фаховості. Разом з тим, кроки щодо якісних змін у процесі судової реформи в Україні обмежуються лише введенням новітніх форм процедури проведення конкурсів на зайняття вакантних посад та формуванням нових вимог щодо кандидата на посаду судді. Поза увагою залишається проблема підвищення рівня правових (юридичних) знань, вивчення та імплементація в українську судову дійсність практичних напрацювань Європейського суду з прав людини, розробленням належних навчальних курсів, які б сприяли кваліфікаційному підвищенню суддів усіх юрисдикцій. Зазначене актуалізує дослідження та імплементацію прогресивного європейського досвіду, як визнаної зразкової моделі формування інноваційної та ефективної суддівської системи загалом, та освіти суддів зокрема.

Аналіз чинного національного законодавства стосовно вимог щодо кандидатів на посаду суддів, процедури їх навчання у Національній школі суддів України (далі – НШСУ), розгляд джерельної бази й новітніх наукових досліджень з означеної проблематики, сучасні запити до якості освіти суддів, проблеми формування нового складу суддівського корпусу, певний практичний досвід фахової підготовки суддів у контексті суддівської освіти дозволили простежити контроверзи, які існують в теорії, методиці та практиці професійної освіти суддів, а саме:

• стереотипами щодо вимог рівня сформованості базових особистісно-професійних якостей суддів-викладачів та обмеженими можливостями управління їх розвитком за допомогою традиційних тестових методів відбору і навчання;

• нагальною потребою реалізації судової реформи та появою вмотивованих, доброчесних, професійно-розвинутих та висококваліфікованих суддів, які налаштовані на успішне розв'язання складних завдань та реальною професійною підготовкою, що має здебільшого репродуктивний характер;

• системою суддівської освіти, що сформована на основі норм сучасного чинного національного законодавства й гуманістичних засадах та низьким рівнем розроблення наукових теоретико-методологічних засад підготовки високопрофесійних суддів, браком у системі освіти суддів належного науково-педагогічного потенціалу, що керується кращим світовим досвідом;

• змістом та цілями нинішньої суддівської освіти та нагальністю врахування сучасних психолого-педагогічних інновацій, що в реальності, зазвичай, випереджують зміни в освітніх програмах професійної підготовки суддів;

• значними науковими доробками зарубіжних вчених, кращою міжнародною практикою у сфері розвитку інноваційно-ефективної суддівської системи загалом, й освіти зокрема, та низьким рівнем вивчення прогресивного досвіду зарубіжних правових систем з метою імплементації в національну правову дійсність.

Означені контроверзи у процесі підготовки професійних суддів визначили проблему дослідження, яка полягає у пошуку шляхів розробки і впровадження цілісної синергетичної моделі професійної підготовки суддів у національну систему суддівської освіти, на основі прогресивного міжнародного досвіду та гуманістичних засадах відповідно до потреб євроінтеграції, глобалізації та демократизації суспільства.

Процес розвитку індивіда до рівня професіоналізму визначається як професіоналізація. Певна когорта вчених тлумачать процес професіоналізації як окремий напрямок розвитку особистості, у контексті якого вирішується особливий комплекс контроверз, характерних соціалізації людини. Відповідно до класифікації професіоналізму, запропонованої Климовим Є. О., одним зі значимих його етапів є стадія професійної підготовки індивіда [74, с. 198]. Означений період передбачає освітню підготовку у закладі вищої освіти та психолого-соціальне становлення як суб'єкта певної професійної сфери. Саме на цьому етапі, як зауважує вчений, здійснюється процес освоєння системи основних знань, що визначають сутність професійної дійсності, оволодіння спеціальними фаховими уміннями та навичками, доконечними для успішного професійного старту та ефективної реалізації обраної професійної діяльності [75].

Визначальною метою цього етапу є розвиток професійно значимих індивідуальних якостей, їх структуризація в особистісну аксіологічну систему, формування професійної кебети як ефективної самоорганізації індивіда в особливому професійному просторі, що відображається у симбіозі успішності освітньої фахової підготовки, професійної діяльності та задоволенні власним професійним вибором. Слушно зауважує Зеєр Е. Ф., що стадія професійно-освітньої підготовки є одним з основних етапів професіоналізації, яка набирає своєї форми у закладі вищої освіти та визначається освоєнням нової соціальної ролі, певними взаєминами. Головною діяльністю індивіда на цьому етапі, на думку вченого, є професійно-пізнавальна, скерована на отримання конкретних професійних компетентностей [55, с. 98].

Аналогічною є наукова позиція інших вчених, що визначують у класифікаційній системі професіоналізму університетські студії, як професійне навчання та фахову підготовку до діяльності [72, с. 74].

Навчання у закладі вищої освіти є найбільш сензитивним періодом індивіда для розвитку та формування професійно доконечних якостей. Саме змістовність цього етапу обумовлює майбутній розвиток аксіологічно життєвих та професійних норм поведінки, орієнтирів, установок, звичок, здібностей фахівця. Вітчизняні вчені визначають професіоналізацію як певну сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних соціальних інститутів, яка гарантує якісне виявлення та динамічний розвиток індивіда, сприяє професійному самовизначенні й самоідентифікації, у формуванні та застосуванні професійного досвіду [143, с. 23]. Під професійним самовизначенням осмислюється вибір індивідом діяльнісної сфери, професії, професійна ідентифікація розуміється як самооцінка відповідності власних здібностей, особливостей характеру, потенційних можливостей дезидератам конкретної сфери діяльності, професії, посади.

Окреслюючи прямий зв'язок між незалежністю суддів та професійною підготовкою, Європейська хартія про статус судді, задекларувала принципи їхньої підготовки. Зокрема те, що за підготовку суддів до професійної діяльності повинен відповідати незалежний орган. У процесі нагляду за якістю реалізації освітніх програм цей орган не підпорядковується ні законодавчій владі, ні виконавчим органам. Більшість складу такого «незалежного органу» повинні становити судді. Європейська Хартія також передбачає, що саме суб'єкти цього органу мають забезпечити організацію відповідних освітніх інституцій, які реалізовуватимуть професійну підготовку суддів. Також до їх обов'язків належить створення ефективних навчальних програм у контексті вимог об'єктивності, неупередженості та компетентностей, пов'язаних зі здійсненням професійних обов'язків судді [48].

Аналогічною є позиція Конститутивної Ради Європейських Суддів (далі – КРЕС), яка у пункті 15 висновку № 4 наголошує на обов'язковому дотриманні

незалежності інституцій, відповідальних за формування змісту навчання потенційних суддів, суддівського корпусу та розроблення для них освітніх програм [24]. В означеному документі також визначено, що обов'язки стосовно організації та нагляду за суддівським навчанням, у кожній державі, покладаються виключно на судові органи або інший спеціально створений незалежний орган. Таке положення обумовлює особливості організації та функціонування суддівської освіти в кожній державі, тому, і в Україні вона вирізняється специфічними характеристиками.

Дефініція «професійна підготовленість суддів» нині не має аргументованого комплексного визначення у наукових дослідженнях. Аналіз значної низки джерел та саморефлексія науково-дослідного пошуку дають можливість тлумачити цю дефініцію, як професійну підготовленість суддів, як інтегральну, динамічну якість особистості професійного суді, певний результат психологічної, аксіологічної, педагогічної, правової підготовки професійного судді, що визначається:

а) теоретичними знаннями (психологією, соціологією, філософією, педагогікою, правом), значним індивідуальним рівнем розвитку індивіда, ерудицією у професійній діяльності;

б) професійно-практичними навиками у суддівській сфері;

в) знаннями фахових дезидератів до особистих якостей та індивідуальних здібностей майбутнього спеціаліста (судді);

г) умінням вчитися, прагненням до постійного самовдосконалення (самовиховання та самоосвіта);

д) наявністю системи психологічно-моральних особливостей для ефективної реалізації професійних обов'язків, фахової діяльності.

Зауважимо, що вивчення суддею гуманітарних наук аргументоване особливістю його професійної практики, яка передбачає постійну діяльність в сфері складних міжособистісних відносин. Виняткового значення це набуває у період сучасного розвитку соціуму, коли посилюються різні соціальні процеси, набувають глобалізаційного характеру, як на мікрорівні, так і на макрорівні.

Відтак, цілком логічно актуалізується питання розширення спектра вивчення людинознавчих студій моральної, правової, культурної, соціально-практичної спрямованості. Осмислення сутності цих знань формуватиме належну відповідальність у майбутніх суддів, дозволить їм адекватно оцінювати змістовну природу соціально-правових явищ, розуміти мотивацію та зміст людського вчинку індивіда, усвідомлювати особистісну відповідальність за винесені рішення

Пізнання сутності цих знань дасть змогу слухачеві відповідально підійти до оцінювання природної сутності соціальних явищ, осмислити природу людського вчинку загалом, і професійного зокрема, зрозуміти власну суспільну відповідальність за прийняті рішення [147]. Згідно наукової позиції сучасних вчених, процес студіювання гуманітарних наук у вищій школі передбачає чітке дотримання традиційних (класичних) принципів дидактики, а саме [144, с. 45]:

науковості – відповідність навчального матеріалу новітнім досягненням у сфері юриспруденції, психології (теоретичної та практичної), філософії, соціології, культурології, які не суперечать законодавчим нормам, правовим концепціям, фактам та тенденціям. Себто, уся інформація, яка подається у процесі навчання слухачам, повинна бути доказовою та відповідати чинному національному законодавстві, правовим міжнародним стандартам;

системності, ґрунтується на певній послідовності, має логічну сутність, що формує фахове системне уявлення. Передбачає розкриття взаємозв'язку різних правових та людинознавчих доктрин, концепцій, дефініцій та тенденцій, тобто вміння систематизації та структуризації навчальних тем;

єдності раціонального й емоційного, згідно цього принципу ефективною психолого-педагогічна підготовка буде лише тоді, коли судді збагнуть її особистісну та професійну значимість, проявлять осмисллений інтерес у процесі фахової підготови (навчання), позаяк емоційна заінтересованість до певних явищ – найбільш істотний стимул для поглиблення конкретної галузі знань;

єдності предметно- й особистісно-скерованого вивчення юриспруденції. Означена сфера знань має певну специфіку відносно інших галузей знань, по-перше вона повинна мати завжди об'єктивний зміст, а відтак вивчатися об'єктивно. По-друге, предмет цієї науки є не лише особисто-значущим для досягнення професійного звершення, а передусім соціально-значливим, позаяк покликаний вирішувати соціальні проблеми правового характеру. Відтак, актуалізується необхідність в оперативному співвідношенні отриманих знань зі собою (професійним розвитком) та соціальною дійсністю (вирішенні різних юридичних колізій, винесенням правильних судових рішень, удосконаленням правової системи). Дотримання принципу єдності предметно- й особистісно-скерованого вивчення передбачає збереження належного балансу між предметно особистісним та соціально значущим змістом викладу навчального матеріалу;

поєднання емпіричного та теоретичного знання конкретизує, по суті, принцип абстрактного та конкретного. Адекватно до нього, у процесі правового студіювання необхідно оптимально поєднувати теоретичні концепти, їх логічну аргументацію з емпіричними знаннями, конкретними емпіричними фактами, на яких вони ґрунтуються, реальними прецедентами;

доступності передбачає співвідношення змісту, методики навчання з типом аудиторії (віковими особливостями слухачів, їх освітньою мотивацією, рівнем правової обізнаності, конкретними запитами національної правової системи). Тобто, він полягає у сприйнятливому переході від відомого до невідомого, від простого до значно складнішого;

наочності полягає у застосуванні органів чуття та образів у навчальному процесі професійної підготовки (використання таких видів наочності, як словесна, речова, образно-опосередкована, практична);

активності – оперативне засвоєння знань у процесі активного самостійного студіювання. Виконування цього принципу досягається у результаті формування необхідності досягнення належного рівня правових

знаннях (застосування методів проблемного навчання, діалогічної форми навчання, практичних прийомів навчання (тести, тренінги, судові дебати);

гармонійного зв'язку вивчення юриспруденції і практичною діяльністю та суспільною дійсністю – зміст принципу полягає у тлумаченні правових засад, законодавчих норм, закономірностей юриспруденції з практикою застосування, певними прецедентами, реальними прикладами [101, с. 71].

Отож, зроблено суттєвий крок щодо розуміння ролі вищої школи у напрямку, що досліджується. Врахування психолого-педагогічних особливостей у навчальному процесі закладу вищої освіти (який готує правників), вищої школи правосуддя, має мати розвивальний характер. Він передбачає не лише знання здобуті шляхом осмислення наукових концептів, теорій, дефініцій, закономірностей правової сфери, аналізу законодавства, міжнародних стандартів, а розумінням себе як особистості-професіонала, правових проблем, суспільних запитів, удосконаленням системи законодавства, розвитком пізнавальної діяльності. Варто зауважити, що разом із дидактичними принципами вагоме місце у процесі студіювання юриспруденції займають методи, засоби й форми навчання, їх специфіка й особливості, тому на це також необхідно звертати особливу увагу.

Компетентний вибір навчальних методів адекватно до мети та змісту навчання, рівня кебети, вікових особливостей, наявних знань обумовлює оперативний розвиток пізнавальних здібностей індивіда, ефективне оволодіння ним навичками та уміннями застосування набутих знань у практичному вимірі [147]. Можна погодитися із М. О. Супрун [206], що методи навчання доречно розподіляти за рівнем пізнавальної діяльності слухачів, а саме: 1) репродуктивні; 2) пошукові.

Репродуктивні методи передбачають засвоєння знань в готовому вигляді, себто слухачі здійснюють інтелектуальні вправи, практичні дії, за взірцем, запропонованим лектором, доповідачем, викладачем.

Пошукові методи характеризуються цілеспрямованим та консеквентним залученням студентів (слухачів) до розв'язання пізнавальних завдань різного

виду складності, у ході яких вони ініціативно та оперативно оволодівають нові знання, опановують необхідні вміння [205, с. 65].

Таким чином, нами в основу методів психолого-педагогічної підготовки суддів закладено прийоми навчання – певні операції або практичні дії слухача або викладача, лектора. Приміром, у процесі усного викладу знань застосовуються наступні прийоми активізації розумової діяльності індивіда: зіставлення, порівняння; самоконтролю, контролю та стимулювання; метод бесіди передбачає: інформативний виклад, активізація мислення та уваги, запам'ятовування тощо.

Психолого-педагогічна готовність майбутніх професійних суддів є вкрай значущою, позаяк така підготовка здійснює ефективний вплив на розвиток їх індивідуальних особливостей: спосібності до самоосвіти та самовдосконалення, професійної мотивації, фахової спрямованості, комунікабельності. Аналіз досвіду психолого-педагогічної готовності суддів у контексті суддівської освіти, соціальні запити соціуму, що динамічно змінюються на усіх його рівнях, обумовлює потребу переосмислення її змісту та значущості.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що, вітчизняні психологи і педагоги приділяють незначну увагу питанням психолого-педагогічної підготовки у системі суддівської освіти Україні. Водночас, питання такої підготовки професійних суддів у контексті суддівської освіти України, її практична реалізація є вкрай необхідною. Нині існує експресивна контроверза між необхідністю такої підготовки та низьким рівнем її вирішення у вітчизняному просторі. Тому, наукового обґрунтування потребує процес розробки й удосконалення змісту та форм реалізації психолого-педагогічної підготовки майбутніх українських суддів.

На виконання норм чинного тоді Закону України «Про судоустрій і статус суддів України», 21 грудня 2010 р., рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [18], було створено Національну школу суддів України (далі – НШСУ). Означена інституція є державною установою, методичним центром та науковим закладом української суддівської освіти. Закон України «Про

судоустрій і статус суддів» [51] на законодавчому рівні визначив основні (базові) стандарти професійної підготовки майбутніх суддів (початковий етап професіоналізації). Разом з тим, це дозволило мати власний (незалежний) науково-методичний центр, а відтак відкрило широкі можливості для суддівської спільноти брати активну участь в його розвитку. Згідно чинного закону основними стандартами є:

1) Національна школа суддів України організована при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України (далі – ВККСУ) виконує свої функції згідно чинного закону та відповідного статуту, який схвалюється ВККСУ.

2) Законодавство про вищу освіту МОН України не поширюється на діяльність Національної школи суддів України.

3) Національна школа суддів України є державною установою упривілейованою спеціальним статусом, яка здійснює підготовку висококваліфікованого кадрового потенціалу для суддівської системи, реалізовує науково-дослідну діяльність у сфері правосуддя [18].

Національна школа суддів України – є тією організацією, першочерговим завданням якої виступає забезпечення ефективної професійної підготовки суддів у державі. З'ясовано, що нині визначальними аспектами Національної школи суддів України є: планування та реалізація практичних дій щодо розроблення нових ефективних навчальних програм, курсів для суддівського корпусу (зокрема для тих, хто призначений вперше); активне залучення суддів-професіоналів до розробки курсів та навчального процесу у статусі викладачів; організація дистанційного навчання та розроблювання відповідних електронних ресурсів; оперативний організаційний розвиток – створення спеціальних курсів з формування управлінських та педагогічних навиків для суддів, які задіянні у діяльність НШСУ, як працівники або викладачі [18, с. 33].

Ефективна інтерактивна освіта суддів у Національній школі суддів України передбачає три основоположні складові, а саме: суддівські навики для оперативної професійної діяльності (вміння вести судове засідання, компетентно формувати судові рішення); високий рівень правових знань (як

процесуального, так матеріального характеру) та уміння їх впроваджувати, застосовувати; розуміння реалій та викликів соціального контексту (оцінювати ситуацію сприйняття певним суб'єктом, соціумом судового рішення, судового процесу, визначати рівень їх задоволеності у певних клопотаннях) [18, с.45].

Проведений аналіз дозволяє нам стверджувати, що, незважаючи на нинішній пожвавлений інтерес суддів, науковців до проблеми психолого-педагогічної готовності в українській системі суддівської освіти, її практичний вимір у процесі професійної підготовки не набув належного рівня. Саме ця чітка контроверза між потребою та реальним станом, обумовлює актуалізацію проблеми пошуку відповідної моделі психолого-педагогічної підготовки майбутніх суддів.

Відтак нам видається, що зміст психолого-педагогічної підготовки суддів-професіоналів в українській системі суддівської освіти варто осмислювати у двох аспектах. По-перше, з метою забезпечення якісного індивідуального розвитку суддів доцільно розширити діапазон гуманітарних дисциплін, які викладаються в НШСУ. Зокрема такими: «Риторика», «Основи самоосвіти», «Суддівська майстерність», «Психологія діяльності та суддівський менеджмент», «Філософсько-психологічні аспекти девіантної поведінки», «Глобалістика права», «Професіоналізація суддів» тощо. По-друге, підбір кадрового потенціалу для Національної школи суддів України, у процесі якого необхідно акцентувати на рівні їх професіоналізації, наявність педагогічних здібностей, управлінських навиків, ораторських здібностей, умінні комунікувати, обізнаністю зі сучасними тенденціями розвитку інформаційного суспільства, глобальними процесами.

У контексті сучасних викликів, які постали перед Національною школою суддів України, в напрямку психолого-педагогічної підготовки суддів-професіоналів, можемо виокремити першочергові заходи, які необхідно здійснити, а саме:

— організація інституційного потенціалу Національної школи суддів України як провідного та єдиного (нині) науково-методичного центру

суддівської системи, спосібного значною мірою забезпечити запити суддів у психолого-педагогічній готовності та підвищенні кваліфікаційного рівні на основі застосування новітніх філософсько-психологічних метод, психолого-педагогічних технологій;

— удосконалення самої системи підготовки осіб (кандидатів) на посаду судді, здатної забезпечувати українську судову систему суддями-професіоналами з належно оціненим рівнем особистісно-моральних якостей, спосібних у майбутньому справедливо, чесно, об'єктивно та неупереджено реалізовувати судочинство;

— розширення спектру людинознавчих дисциплін у навчальному процесі в Національній школі суддів України;

— формування ефективної моделі співпраці Національної школи суддів України зі всім суддівським корпусом України, залучення суддів-професіоналів з відповідними навиками (педагогічними, психологічними, соціальними, комунікативними, ораторськими) до викладання.

Беручи до уваги те, що навчання у Національній школі суддів України реалізовується суддями та експертами з певної галузі, викладачів доцільно обирати серед найкращих в конкретній сфері. Цей відбір повинен здійснюватися спеціальним органом, який безпосередньо відповідає за організацію навчального процесу, враховуючи наявність відповідних знань, професійних навиків та педагогічних умінь.

З метою гарантування незалежності суддів у процесі реалізації правосуддя, їх захисту від впливу, тиску виконавчої та законодавчої влади чинне національне законодавство передбачило у системі правосуддя організацію нового незалежного органу – Вищої Ради Правосуддя. Механізм функціонування означеного органу окреслений Законом України від 21.12.2016 р. «Про Вищу Раду Правосуддя» [53], у якому визначається, що це незалежний, колегіальний орган України, що несе відповідальність за формування високопрофесійного суддівського потенціалу (корпусу). Разом з тим, Вища Рада Правосуддя приймає рішення щодо конкретних порушень суддею вимог

відносно певної несумісності та у компетентних межах про дисциплінарну відповідальність суддів.

Пріоритетним напрямком діяльності Вищої ради правосуддя, з моменту її утворення, є забезпечення організації сучасної ефективної системи професійного відбору та висококваліфікованої підготовки судді, яка зорієнтована на реальні запити суддівського корпусу та потреби суддівської системи в Україні [146, с. 119]. Саме особливості діючої системи добору та підготовки суддів дозволяють отримати об'єктивний показник якості національної судової системи. Належно упорядкована система функціонування цих інститутів виступає визначальним критерієм у процесі визначення ефективності інституту правосуддя. Відтак, вагомим напрямком наукових досліджень у галузі теорії та філософії права, є аналіз та розроблення теоретичних, філософських та методологічних основ висококваліфікованої підготовки та професіоналізації суддів в Україні.

Практично усі (вчені, політики, громадські інституції, практики правової сфери) є єдиними у твердженні, що саме незалежна, сильна судова влада спосібна здійснювати всебічний, конститутивний вплив на ефективний розвиток держави у всіх її напрямках, тому значимість процесу формування суддівського корпусу для реалізації справедливого правосуддя виступає вкрай актуальним та важливим питанням. Як стверджують дослідники, означений процес вимагає забезпечення суддівської освіти якісним науково-викладацьким потенціалом, вдосконалення науково-методичних основ, покращення змісту навчальної діяльності. Відтак спільна освітня та наукова діяльність інституцій – єсучасною нагальністю.

Проте, сьогодні існує коло проблем щодо узгодження і використання принципів психо-педагогічної теорії комунікації й так званої «універсалістської макроетики» [152, с.6] до суддівської діяльності загалом та до низки її сфер – особливо, позаяк результативність цих принципів ускладняється як нормативними, так і державними, адміністративними, політичними факторами, що здатні виступати антиподом вищеназваним принципам.

В основу концепції підготовки майбутніх професійних суддів доцільно покласти принципи практичної орієнтованості та спрямованості на ґрунтовне оволодіння особою (кандидатом) навичками та уміннями, доконечними для реалізації справедливого правосуддя, що визнані та успішно застосовуються у міжнародній практиці. Основною метою підготовки є, передусім, навчання кандидата на посаду судді фаховим умінням і навичкам, необхідним для повного та всебічного оволодіння професією судді, формування у нього високої моральності й професійної культури як гарантій незалежності та неупередженості в майбутньому.

Переконливою є позиція широкого загалу науковців та практиків, що лише незалежна, сильна судова влада спосібна здійснювати всебічний, конститутивний вплив на ефективний розвиток держави у всіх її напрямках, тому значимість процесу формування суддівського корпусу для реалізації справедливого правосуддя виступає вкрай актуальним та важливим питанням. Так, зокрема стверджується, що «Європейський напрямок державотворення, який вибрала Україна, обумовлює нагальну потребу в імплементації національного законодавства у сфері юстиції до «*acquis communautaire*» Європейського Союзу, передусім у частині введення стандартів суддівської освіти як однієї з основних складових удосконалення ефективності та якості українського судочинства, підвищення довіри соціуму до правосуддя. Оскільки підготовка судді-професіонала безпосередньо пов’язана із незалежністю судової влади» [146, с. 320].

Як відомо, доступ кандидата до професії судді – це три основних етапи. Всі вони чітко регламентовані в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII від 02.06.2016 р.(надалі – Закон) [146]. Так, зокрема передбачено, що коли кандидат подав заяву на зайняття посади судді, і за критеріями та документами був допущений до іспиту, то спочатку проводиться відбірковий іспит. Ст. 73. Закону «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII «Відбірковий іспит»:

1. Іспит відбувається під контролем Вищої кваліфікаційної комісіє суддів України та проходить у формі анонімного тестування. Метою якого є перевірка особи (кандидата на посаду судді) на рівень загальних теоретичних знань у сфері юриспруденції, наявність необхідних індивідуальних морально-психологічних якостей особи, володіння державною мовою.

2. На офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України анонсується список допущених до відбіркового іспиту осіб (кандидатів на посаду судді), місце та час його складання. Інформація повинна бути розміщена не пізніше як за 10 днів до проведення іспиту.

3. Після завершення відбіркового іспиту Вища кваліфікаційна комісія суддів України одразу в присутності кандидатів на посаду судді здійснює перевірку екзаменаційних робіт. З врахуванням прогнозованого числа вакантних посад ВККСУ визначає прохідний бал, поріг якого повинен становити не нижче 75 % від максимально можливого балу, що встановлений для відбіркового іспиту.

4. Результати відбіркового іспиту обов'язково оприлюднюються на веб-сайті ВККСУ строком не пізніше наступного дня після складання іспиту.

5. За підсумками іспиту ВККСУ приймає попереднє рішення щодо допуску осіб (з успішний результатом) до чергового відбіркового етапу. Рішення опубліковується на веб-сайті ВККСУ.

6. Механізм проведення відбіркового іспиту та порядок оцінювання результатів передбачається спеціальним положенням, що ухвалюється ВККСУ [160].

Відтак особи, які успішно склали іспити скеровуються у Національну школу суддів України на навчання строком 1 рік. Закон «Спеціальна підготовка кандидата на посаду судді» визначає наступне:

1. Спеціальна підготовка осіб (кандидатів на посаду судді) містить дві складові: теоретичну та практичну підготовку в НШСУ.

2. За рекомендацією НШСУ, навчальні програми, план та процедуру проходження спеціальної підготовки осіб (кандидатів на посаду судді) ухвалює ВККСУ.

3. Спеціальна підготовка осіб (кандидатів на посаду судді) виконується упродовж одного року (12 місяців) за кошти державного фінансування. Строк підготовки може змінюватися шляхом спеціального рішення ВККСУ.

4. На час проходження осіб (кандидатів на посаду судді) за ними зберігається основне місце праці, термін навчання в НШСУ зараховується до професійного стажу. Спеціальна підготовка оплачується у стипендійній формі у розмірі одного посадового окладу помічника судді.

5. Після успішного проходження спеціальної підготовки особи (кандидати на посаду судді) отримують відповідне свідоцтво взірця визначеного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Успішним результатом вважається виконання усіх вимог програми передбаченою НШСУ, що затверджена ВККСУ.

6. У результаті НШСУ подає відповідні документи стосовно осіб, які пройшли спеціальну підготовку до ВККСУ з метою здачі кваліфікаційного іспиту.

7. У випадку порушення особами (кандидатами на посаду судді) процедури виконання спеціальної підготовки, що обумовило їх відрахування (неуспішне виконання програми спеціальної підготовки, клопотання з власної ініціативи), вони зобов’язані повернути витрачені кошти за спеціальну підготовку. Також повертають кошти: особи, які без вагомих причин не з’явилася на кваліфікаційний іспит; особи, які упродовж 3 років, з моменту зарахування до резерву, не подали відповідної заяви стосовно участі в конкурсі на обіймання вакантної посади судді; особи, які за власною ініціативою виключені із резерву [233, с. 290].

У цьому контексті вважаємо за доцільне деталізувати окремі процесуальні аспекти. Нормативно-правовий документ «Кваліфікаційний

іспит» в ст. 78 визначає повний порядок складання кваліфікаційного випробування, а саме:

1. Іспит (кваліфікаційний) є своєрідним атестуванням особи (кандидата на посаду судді), що успішно виконала усі вимоги передбачені спеціальною підготовкою та проявила відповідну ініціативу щодо отримання рекомендації на обіймання посади судді.

2. Іспит (кваліфікаційний) передбачає оцінку необхідних теоретичних правових знань та певного ступеня професійної готовності осіб (кандидатів на посади суддів), отриманої у процесі спеціальної підготовки, а також виявлення рівня спосібності реалізовувати в майбутньому правосуддя.

3. Іспит (кваліфікаційний) проходить у формі тестування та виконання практичного завдання, відбувається випробування в анонімній письмовій формі. Визначальною метою цього виступає визначення необхідного рівня знань, умінь та навичок стосовно застосування законодавчих норм та здатності належно вести судові засідання.

4. Контроль за процесом складання іспиту (кваліфікаційного) здійснює контролює Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Іспит відбувається у спеціально технічно-обладнаному приміщенні, в якому з метою фіксації ведеться відео- та звукозапис. Процедура складання кваліфікаційного іспиту є відкритою, тобто за ним можуть спостерігати засоби масової інформації, представники професійних правових інституцій, організацій, товариств, правозахисні інститути тощо.

5. Порядок процедури, форму складення іспиту (кваліфікаційного) та методику оцінювання осіб (кандидатів на посаду суддів) визначає спеціальним положенням Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

6. Результати здачі кваліфікаційного іспиту є правомочні упродовж 3 років.

7. Особами, які не склали кваліфікаційний іспит вважаються ті, що набрали не менше 75 % максимально визначеного балу.

8. Право на повторне складання кваліфікаційного іспиту особи отримують через рік. У разі неуспішної другої спроби, право допуску на наступний іспит особи отримують не раніше двох років.

9. Рейтинг осіб (кандидатів на посаду судді) визначає Вища кваліфікаційна комісія суддів України адекватно до результатів (кількості балів) отриманих ними. Окремо в рейтингу висвітлюються бали зі завдань за галуззю, суддею якої планує бути кандидат.

10. До резерву на обіймання вакантних посад Вища кваліфікаційна комісія суддів України вводить тих осіб (кандидатів на посаду суддів), які отримали не менше 75 % максимально визначеного балу.

11. Інформація стосовно рейтингу є у загальному доступі, результати кваліфікаційного іспиту обов'язково оприлюднюються на веб-сайті ВККСУ,

12. Кодексом адміністративного судочинства України визначає порядок оскаржуваного клопотання стосовно порушення процедури здачі кваліфікаційного іспиту [152, с. 6].

Затим ті особи, які пройшли кваліфікаційний іспит і призначені на посаду судді, повинні також систематично здійснювати професійну підготовку щодо кваліфікаційного підтримання у Національній школі суддів України. Зауважимо, що це регламентується Главою 2 Закону «Підготовка судді та його регулярне оцінювання» у Ст. 89. «Підготовка судді для підтримання його кваліфікації» [233, с. 291]:

1. Суддя зобов'язаний проходити професійну підготовку з метою кваліфікаційного підтримання у Національній школі суддів України.

2. Суддя один раз в три роки зобов'язаний пройти професійну підготовку з метою кваліфікаційного підтримання в НШСУ. Термін професійної підготовки не повинен зменшуватися в академічних годинах упродовж кожних 3 років обіймання посади судді.

3. НШСУ здійснює підготовку суддівського корпусу з метою кваліфікаційної підтримки адекватно до потреби удосконалення знань, вмінь і навичок судді, досвіду його роботи, спеціалізації та рівня суду, в якому вони

реалізовують свою професійну діяльність, а також з врахування особистісних потреб особи. Задля виконання таких цілей НШСУ впроваджує тренінгову систему, що є обов'язковою в процесі підготовки, а також тренінги за власним вибором – суддя вибирає відповідно до власного зацікавлення.

Ст. 90. визначає «завдання та порядок регулярного оцінювання судді», відтак з'ясуємо його основні вимоги:

1. З метою визначення особистісних запитів та потреб судді щодо професійно-індивідуального удосконалення, розвитку мотивації до професійної діяльності, кваліфікаційної підтримки, професійного зростання здійснюється регулярне оцінювання судді протягом обіймання посади.

2. Регулярне оцінювання судді здійснюють: 1) викладачі-тренери НШСУ за результатами підготовки методом анкетування; 2) судді належного суду також методом анкетування; 3) самим суддею методом заповнення анкети власної самооцінки; 4) громадськими інституціями методом незалежного оцінювання професійної діяльності судді.

3. Завершальний етапом кожного тренінгу з підготовки судді є заповнення викладачем-тренером спеціально розробленої анкети стосовно особи судді, яка передбачає: 1) оцінювання: а) опанування суддею знаннями, навичками, вміннями у сфері судочинства зокрема, правової системи загалом; б) наполегливості та вчасності виконання поставлених завдань; в) аналітичних спосібностей, здатності критично оцінювати подану інформацію; г) вміння комунікувати з колегами (працювати в команді, працювати в стані певного напруження, спромозі вести переговори тощо); ґ) комунікаційних навиків (усне мовлення, оформлення судових документів тощо); д) особистих козирів судді; 2) індивідуальні рекомендації судді стосовно його професійного зростання (визначення напрямків його самовдосконалення чи шляхів проходження додаткового навчання).

4. НШСУ зобов'язана, після завершення певного тренінгу, ознайомити суддю з результатами анкетування упродовж п'яти днів. Натомість суддя терміном – 10 днів (після отримання таких результатів) користується правом

оскарження результатів оцінювання. За підсумками розгляду оскаржень судді (викладачі-тренери) повинен упродовж 5 днів заповнити нову анкету оцінювання судді. Зауважимо, що усі анкети оцінювання діяльності судді (кожного тренінгу, заперечення результатів оцінювання, анкети розгляду заперечень) обов'язково долучаються до особистої справи.

5. Відповідні громадські інституції користуються правом організовувати незалежне оцінювання діяльності судді у судових засіданнях (відкритих). Підсумки незалежного оцінювання діяльності судді в судовому засіданні нотуються у відповідній анкеті, а саме інформація щодо: тривалості розгляду певної справи, додержання суддею норм судочинства та особистих прав суб'єктів процесу, комунікаційної культури, рівня неупередженості судді, манер суддівської поведінки, ступеня задоволення суб'єктів процесу поведінкою судді, зауваги стосовно ведення процесу тощо. Означена анкета (незалежного оцінювання роботи судді у відкритому судовому засіданні) не обов'язково долучати до особистої справи.

6. Порядок процедури, методику оцінювання та способи самооцінки визначає Вища кваліфікаційна комісія суддів України [25].

Принагідно зауважимо, що Законом визначено два види оцінювання роботи діючого професійного судді:

кваліфікаційне – передбачене кадровою системою з метою кар'єрного зростання судді, себто створення можливості професійного просування;

первинне кваліфікаційне оцінювання – по сутті є одноразовою формою, способом визначення здібності суддями реалізовувати правосуддя саме тепер, на цьому етапі, і в тих судах, у яких вони ж працюють. У цьому аспекті привертає увагу Ст. 91. «Значення результатів регулярного оцінювання», а саме: підсумки регулярного оцінювання можуть враховуватися у процесі розгляду питання щодо проведення конкурсу на обіймання посади у певному суді [25].

Таким чином, маємо по сутті два різних поняття – «кваліфікаційне оцінювання» та «кваліфікаційний іспит». Кваліфікаційний іспит тлумачиться

ст. 178 чинного закону «Про судоустрій і статус суддів» як: «атестування особи, яка здійснила спеціальну підготовку та проявила бажання бути рекомендованою на призначення обіймання посади судді. Кваліфікаційний іспит передбачає виявлення відповідних теоретичних знань та певного рівня професійної підготовки кандидата на посаду судді, зокрема одержаного за підсумками спеціальної підготовки, а теж ступеня його спосібності щодо здійснювання правосуддя» [51]. На наше переконання доцільно охарактеризувати більш ширше даний аспект:

1. Іспит – це встановлений законодавством етап кваліфікаційного оцінювання, який виступає визначальним методом виявлення рівня правових знань, умінь та навичок кандидата на посаду судді або судді.

2. Іспит проводиться безпосередньо Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з цілями: з'ясування рівня спосібності особи (претендента на посаду судді) втілювати правосуддя у певному суді; для оцінювання відповідності претендента на посаду судді обіймати цю посаду за критерієм професійної компетентності. Формою складання іспиту, визначеною чинним законодавством, є виконання претендентом на посаду судді анонімного письмового тестування та конкретного практичного завдання.

3. Іспит проводиться з обов'язковим врахуванням інстанції та спеціалізації суду.

4. Анонімне письмове тестування здійснюється методом вибору претендентом на посаду судді однієї правильної відповіді із кількох запропонованих у тестовому завданні.

5. Складання тестових запитань та формулювання відповідей, їх кількість та рівні складності запитань визначаються ВККСУ у процесі проведення кваліфікаційного оцінювання [158].

Кваліфікаційний іспит проводиться у межах процесу відбору суддів у суди, що регулюється ст. 70 – 78 чинного закону «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII та виступає основною процедурою, яка є обов'язково повинна передувати конкурсу (п. 10-12179 ст. 70 чинного

закону «Про судоустрій і статус суддів» [51]. Для кваліфікаційного іспиту чинним законодавством визначений чітка доконечна межа – 75 % від максимального балу, у випадку нижчого результату – іспит вважається не складеним.

Натомість, кваліфікаційне оцінювання є значно складнішою процедурою, а відтак вирізняється іншим підходом, який регулюється окремою гл. 1 розд. 5 чинного закону. Кваліфікаційне оцінювання проводиться також ВККСУ з метою з'ясування спосібності судді реалізовувати правосуддя у певному судді за окресленими у законі критеріями (ст. 82 чинного закону «Про судоустрій і статус суддів»). Відповідно до ст. 83 цього Закону кваліфікаційне оцінювання передбачає наступні етапи:

1) здачу іспиту;

2) ґрунтовне вивчення досьє судді та проведення відповідної співбесіди з ним. Рішення щодо черговості етапів кваліфікаційного оцінювання приймає Вища кваліфікаційна комісія суддів України [158].

Відтак можемо констатувати наступне:

1. Кваліфікаційне оцінювання – це встановлена національним законодавством процедура з'ясування ВККСУ спосібності судді реалізовувати правосуддя у певному суді або визначення відповідності особи судді посаді за передбаченими законом критеріями.

2. Кваліфікаційне оцінювання повинно здійснюватися публічно та прозоро, з врахуванням принципів: інстанції та спеціалізації суду.

3. Кваліфікаційне оцінювання здійснює ВККСУ у складі, визначеному її рішенням.

4. Кваліфікаційне оцінювання передбачає наступні етапи:1) здачу іспиту; 2) ґрунтовне вивчення досьє судді та проведення відповідної співбесіди з ним.

5. Рішення щодо черговості етапів кваліфікаційного оцінювання приймає Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Визначальними критеріями кваліфікаційного оцінювання виступають: 1. компетентність (особистісна,

соціальна та фахова); 2. професійна етика; 3. Порядність, чесність, справедливість.

6. Особиста компетентність судді визначається такими критеріями: 6.1. Когнітивними якостями індивіда; 6.2. емотивними особливостями особи; 6.3. мотиваційно-вольовими рисами особистості [18, с. 51].

7. Визначення когнітивних якостей особи судді передбачає тестування загальної кебети на основі узагальненої оцінки наступних складових: 7.1. Показник загальних здібностей; 7.2. Логічне мислення; 7.3. Вербальне мислення; 7.4. Абстрактне мислення.

8. Визначення емотивних якостей особи судді передбачає аналіз наступних складових: 8.1. Емоційної стабільності; 8.2. Врівноваженості у стресових ситуаціях; 8.3. Рівень особистісного контролю емоцій; 8.4. Патопсихологічні ризики; 8.5. Контроль імпульсів. 8.6. Інші складові, оцінювання яких уможливлено шляхом відповідної методики тестування індивідуальних морально-психологічних особливостей.

9. Визначення мотиваційно-вольових якостей передбачає загальну оцінку наступних складових: стійкість професійної мотивації, рішучість, дисциплінованість, кооперативність, відповідальність, здатність реалізовувати особистісні переконання, інші складові, аналіз яких здійснюється відповідною методикою тестування індивідуальних морально-психологічних якостей.

10. Соціальна компетентність судді визначається такими критеріями: організаторські здібності, комунікативність, управлінські спосібності особи, моральні якості індивіда (порядність, чесність, справедливість, дисциплінованість, дотримання суспільних правил та норм, розуміння соціальної дійсності, відсутність схильності до контпродуктивних дій) та інші, оцінку яких можливо здійснити шляхом відповідної методики тестування індивідуальних морально-психологічних особливостей [18, с. 55].

Отже, як нами уже зауважувалося, всі ці індивідуальні показники особи судді визначаються шляхом спеціально розроблених новітніх тестувань щодо особистих морально-психологічних якостей індивіда. Оцінювання ж

здійснюється на основі висновків таких тестувань та за підсумками аналізу інформації, що міститься у суддівському досьє та проведеної співбесіди.

11. Відповідність судді критеріям професійної етики характеризується наступними особливостями особи судді: 11.1. Відповідність судді законодавчим нормам щодо запобігання корупції. 11.2. Відповідність майна, витрат судді та членів його сім'ї офіційно задекларованим доходам. 11.3. Аполітичність. 11.4. Константне дотримання Кодексу суддівської етики та наявність обставин, визначених законом «Про судоустрій і статус суддів» Ст. 1, част. 13, підпунктами 3, 5–8. 11.5. Морально-психологічні особливості (рівень інтеграційності) за елементами: 11.5.1. Розуміння та дотримання правил та норм (моральних, суспільних, професійних, правових). 11.5.2. Спосібність відстоювати особисті установки та переконання. 11.5.3. Дисциплінованість. 11.5.4. Розуміння та повага до інших.

Показники, окреслені пунктами 11.1–11.4 цього тезису визначаються у процесі вивчення інформації, що містить суддівське досьє та результатами співбесіди [18, с. 56].

12. Відповідність особи судді критерію доброчесності встановлюється у результаті аналізу таких особливостей: відповідність майна та витрат судді та членів його сім'ї оприлюдненій декларації; відповідність способу особистого життя судді та членів сім'ї офіційно задекларованим доходам; відповідність особистої поведінки судді законодавчим нормам щодо запобігання корупції; наявність обставин, визначених законом «Про судоустрій і статус суддів» Ст. 1, част. 19, підпунктами 9–12, 15–19, факти притягнення судді до юридичної відповідальності за вчинення правопорушень чи проступків стосовно недоброчесної поведінки судді; факт певних незабезпечених зобов'язань майнового характеру, що можуть істотно вплинути на здійснення суддею правосуддя; узагальнена оцінка доброчесності (інтегративності) за наступними якостями: порядність та чесність, схильність до певних зловживань, контрпродуктивна поведінка [18, с. 57].

На момент ухвалення нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (від 02 червня 2016 року № 1402-VIII), частина суддів була обрана Верховною Радою України безстроково (тобто пожиттєво), а частина працювала в межах п'ятирічного терміну, на який їх призначив Президент України. Саме масштабна судова реформа, яка зараз триває в Україні викликала особливо великий суспільний інтерес. Так висловлювалися думки щодо необхідності люстрації (звільнення) всіх суддів без винятку та через процедуру конкурсу набору нових суддів для оновлення судової гілки влади.

Замість ідеї «звільнити всіх відразу» був висунутий альтернативний варіант – провести процедуру «первинного кваліфікаційного оцінювання суддів». За висновками науковців, така процедура в судовій системі застосовується вперше в світі [162, с. 14]. Замість «звільнення всіх» запропонована альтернатива – «первинного кваліфікаційного оцінювання» зобов'язувала всіх чинних українських суддів пройти означену процедуру, яка була розроблена та погоджена з колегами США та Європейського Союзу.

Зауважимо, що процедура «первинного кваліфікаційного оцінювання» передбачає дві фази. Перша фаза: іспит, що складається з двох етапів: першого – анонімного письмового тестування, у процесі якого суддя відповідаючи на запитання, демонструє власну правову позицію. В цей же день він повинен дати юридичну оцінку одному з рішень Європейського суду з прав людини. Перелік таких рішень міститься на офіційному сайті ВККСУ, втому судді мають можливість підготуватися заздалегідь.

Окрім того, суддям цього ж дня пропонується фабула практичного завдання, що передбачає вирішення певного судового спору. Завдання суддям дають з урахуванням їх спеціалізації, розв'язання його проходить не анонімно – члени комісії запрошують суддю та обговорюють з ним варіант запропонованого ним рішення. У процесі оцінювання враховується спеціалізація, тому комісія оцінює логіку спеціальних професійних міркувань, фахової аргументації судді. Окрім того, визначається стійкість у стресових ситуаціях, здатність приймати рішення швидко і логічно [18, с. 77].

Через тиждень після першого дня розпочинається наступний (другий) етап оцінювання. Проводиться співбесіда за результатами ґрунтовного аналізу суддівського досьє. Суддівське досьє – це повна інформація про суддю, яку накопичити легітимним способом. Для судової системи України він є новим інститутом, натомість у світі давно практикуючий. Перше – це основна особиста інформація: біографія, паспортні дані, кадрові документи та пересування. Далі матеріали, які характеризують ефективність професійної діяльності: число заслуханих справ, кількість рішень змінених або скасованих, їх причини, інформація про дисциплінарні скарги стосовно нього і найголовніше – рішення, прийняті по ним комісією ВККСУ. Досліджуються податкові декларації і матеріали від Національного антикорупційного бюро (НАБУ). Науковці довели, що аналогів такої процедури ні в Європі, ні в світі немає [162, с. 15].

Відповідно до закону нині не тільки судді, але й адвокати, вчені-юристи мають право брати участь в конкурсі до Верховного суду. Під час первинного кваліфікаційного оцінювання суддів порівнювали між собою. Тепер додалися адвокати та науковці. Психологічне тестування відбувається на останньому етапі. Письмовий тест анонімний, однаковий для всіх категорій, його результат обчислює комп'ютер через кілька хвилин після закінчення. Друге завдання – практичне, теж загальне, воно надає велику можливість за балами. Акцентуємо увагу на те, що іспит, який проходить в рамках кваліфікаційного оцінювання не визначається законодавством як кваліфікаційний. Це цілком протилежна процедура кваліфікаційному іспиті, більше того, в законі не міститься жодних згадок про мінімальний бал такого іспиту.

Порядок проведення іспиту, процедура оцінювання регламентується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Методика встановлення результату та мінімальний бал іспиту визначена у «Порядку проведення іспиту та методика встановлення його результатів процедурі у кваліфікаційного оцінювання», ухвалена рішенням ВККСУ 4 листопада 2016 р. № 144/зп-16 (пункт 14 -19) [160]. Мінімально дозволений бал анонімного письмового

тестування та поставленого практичного завдання визначається членами ВККСУ, які забезпечують проведення цього іспиту шляхом особливої процедури – критеріальним методом.

Спробуємо охарактеризувати специфіку критеріального методу. Члени ВККСУ, синтезуючи тестові запитання, практичні завдання, оцінюють (визначають) вагомість кожної правильної на поставлене запитання, фаховість результатів виконання практичного завдання для мінімум підготовленого потенційного судді певного суду. Відтак кожен член ВККСУ підсумовує мінімально допустимий бал анонімного тестування та визначеного практичного завдання. На основі підсумування оцінок членів ВККСУ виводиться середній результат, на основі якого встановлюється мінімально допустимий бал анонімного письмового тестування та практичного завдання [160].

Затим до наступного етапу кваліфікаційного оцінювання допускаються особи, які переступили поріг мінімально допустимого балу (для кожного етапу встановлюється окремий бал). Межа максимального балу, який може отримати особа за підсумками складення анонімного тестування становить 90 балів, за результатами виконання поставленого практичного завдання – 120 балів. Підсумковим результатом складання іспиту є сумарність балів, отриманих у процесі проходження двох етапів іспиту (тестування та виконання завдання). Отже, вище означений нормативно-правовий документ визначає поняття загального результату складання іспиту [160]. Кінцеві персоніфіковані результати іспиту публікуються на офіційному веб-сайті ВККСУ, незалежно від кількості набраних балів.

Необхідно підкреслити, що встановлення мінімального балу для даного іспиту не передбачає єдиної зафіксованої вимоги (такої як, приміром 75% від максимально можливого балу). На наше переконання, критеріальний метод є обґрунтованим та виправданим щодо встановлення мінімального балу, позаяк для претендентів на посаду судді системи Верховного Суду – вимагав би більш складніших завдань, натомість простішими були би для посад судді до інших судів. Відтак, критеріальний метод дає можливість скоригувати мінімальний

бал у відповідності до рівня складності завдання, що є справедливим та розумний підходом.

Відомо, у радянський період студенти завершували навчання в закладах вищої освіти у віці 25 років. Це тлумачилось тим, що не маючи 2-х річного практичного досвіду, вступити на юридичний факультет було не можливо. Нині суддя «стає суддею» та починає «відчувати себе суддею» – пропрацювавши хоча б рік. Не заглиблюючись в суть роботи, не кожен зможе працювати суддею і це стосується не тільки якихось розумових здібностей та навичок, але, передусім, моральних аспектів. Особа, яка не працювала в суді, бачить лише зовнішню сторону суддівської діяльності, а відтак не може адекватно оцінити свої потенції.

Як слушно зауважує вчений-практик, суддів не можна змінювати раз на рік, позаяк обов'язково повинна бути «спадковість» знань, досвіду й професіоналізму; з іншої сторони – судова система давно не робила відповідних кроків зі своєї внутрішньої оптимізації. Проте упродовж останніх років судова система робить, можливо, й малопомітні, але дуже істотні кроки [234, с. 168].

Згідно розробленої нами експериментальної стратегії для успішного розв'язання потенціальних проблем, як у період проходження кваліфікаційного оцінювання, так і професійної діяльності суддів, окреслюється нагальна потреба у підготовці суддів-професіоналів шляхом застосування психолого-педагогічних та філософсько-світоглядних технік розвитку навиків саморегуляції та профілактики реконструктивних станів, опанування педагогічною майстерністю судді-викладача. Це сприятиме вдосконаленню освітнього процесу у відповідності до Концепції національних стандартів суддівської освіти.

Порівняльний аналіз кращої зарубіжної практики в цьому плані дозволяє стверджувати про таке: судова незалежність виступає основою судової системи. Саме тому, згідно з Конституцією, судова система є окремою та незалежною від двох інших гілок влади, виконавчої та законодавчої влади. Незалежність суддів гарантує, що судді зможуть приймати рішення, вільні від впливу, і базуються

виключно на фактах і законах. Разом з тим принцип незалежності судів передбачає три визначальні складові:

Безпека володіння. Після призначення суддя має право служити на стенді до виходу на пенсію (75 років для федеральних суддів, 70 років у деяких провінційних / територіальних юрисдикціях). Судді можуть бути вилучені спільною адресою парламенту чи законодавчого органу провінції, лише після того, як незалежне та неупереджене розслідування покаже, що є підстави.

Фінансова безпека. Судді повинні гарантувати достатню компенсацію (включаючи заробітну плату та пенсію), щоб вони не піддавалися тиску на фінансові міркування. Цікавою є така практика у Канаді уряди не можуть змінювати заробітну плату чи пільги суддів, не одержуючи рекомендацій незалежної комісії з питань компенсації.

Адміністративна незалежність. Ніхто не може втручатися в те, як суди керують судовим процесом та виконують свої судові функції. Наприклад, лише головний суддя може обрати, як суддям його суду призначаються справи.

Отже, сьогодні відсутній фактичний глобальний інструмент, чи будь-яка загальноприйнята міжнародна хартія стосовно стандартизації змісту підготовки та сутності процесу відбору професійних суддів, яка б об’єднувала усіх суб’єктів суддівської діяльності. Як не парадоксально, така ситуація по суті не є результатом відсутності консенсусу, а тлумачиться відмінностями в історичному аспекті, побудові судових систем держав.

У зв’язку із зазначеним, привертає увагу наукова позиція деяких дослідників. Зокрема, В. М. Мартиненко [115, с. 43] наголошує на тому, що «професіонал, який поставив у центр своєї філософії людину та її прагнення і бажання, здатний розбудити у ній таланти, здібності та особливості, в кінцевому результаті принесе подвійний ефект – зробить професійну діяльність результативною, а організацію процесу – успішною».

Таким чином, аналіз вищезазначеного дозволяє стверджувати, що стандарт сутності професійної підготовки суддів-професіоналів у суддівській освіті з обов’язковим оцінюванням визначають цілісну систему, яка

ґрунтується на методологічних засадах сучасної теорії та методики професійної правової освіти в Україні.

На основі синергетичного підходу, нами окреслено три визначальні напрями розвитку концепції психолого-професійної готовності суддів в національній системі суддівської освіти. По-перше, це розроблення та технологізація процесу антропоцентристської трансформації професійної підготовки в контексті глобального процесу її гуманітаризації та гуманізації. По-друге, це – змістовно-аксіологічна соціокультурна перенацілювання освітнього процесу у напрямі застосування культурологічного підходу стосовно організації навчальної діяльності, що обумовлено рішенням низки практичних проблем ідейного та операційного характеру – від розроблювання дієвих технологій самоусвідомлення особи в соціокультурному контексті до окреслення аксіологічних пріоритетів у процесі правової, національної й культурної ідентифікації індивіда. По-третє, це напрацювання принципово нових філософсько-світоглядних засад освітньої суддівської діяльності, де пріоритетне місце посідає глобально-правовий вимір взаємовідносин.

Узагальнення наукових позицій, репрезентованих вітчизняними та зарубіжними джерелами, а також саморефлексія практичного досвіду підготовки суддів засвідчує обґрунтованість впровадження у навчальний процес цілісної синергетичної моделі освітньо-професійної підготовки суддів в національній системі суддівської освіти. Разом з тим обґрунтовано дидактичну структуру системи суддівської освіти як теоретико-методичної основи професійної підготовки суддів, що гарантує поетапну реалізацію концептуальних положень чинного національного законодавства щодо судочинства.

В якості підґрунтя концептуальної цілісної моделі освітньо-професійної підготовки майбутніх суддів були закладені синергетичні принципи, позаяк доведено їх ефективність стосовно реалізації соціального контексту суддівської освіти. У межах запропонованої концепції освітньо-професійної підготовки суддів в Україні врахована неоднозначна залежність величин, що

простежується у процесах навчання суддівського корпусу. Це тлумачиться тезисом про те, що для зміни стану об’єкта (приміром доброчесності) завжди необхідний певний час на реагування, позаяк сама реакція об’єкта відстає від причин, які її обумовлюють.

Перспективи подальших наукових досліджень визначаються у площині обґрунтування стратегії розвитку суддівської освіти, окресленні пріоритетних напрямів її модернізації, формуванні ефективних напрямів освітньої політики підготовки суддів в Україні. Зокрема, до перспективних напрямів модернізації української суддівської освіти, передбачених національним законодавством, належить опрацювання науково-методичного забезпечення Вищої кваліфікаційної комісії суддів та судів загальної юрисдикції, розробка якісної бази тестових завдань та модельних практичних завдань з метою проведення добору кандидатів на посаду судді, контрольних заходів у процесі проведення спецпідготовки претендентів, кваліфікаційних оцінювань діючих суддів та удосконалення Положення та Порядку проходження іспитів та методики встановлення його результатів. Якість такої роботи без врахування науково-теоретичних основ освітньо-професійної детермінованості підготовки судді є не можливою.

2.2. Характеристика особистісних і функціональних детермінантів професіоналізації суддів

Глобалізаційні процеси, властиві сучасним реаліям, вимагають від індивіда значної фахової компетентності, високої мобільності та професійної спосібності до соціальної акомодації, що актуалізує модернізацію юриспруденції, сучасне удосконалення всіх її ланок, приведення правової системи у відповідність до міжнародних стандартів. Аналіз судової системи України яскраво показує, що соціум потребує впроваджування інноваційних

аспектів у процес професійної підготовки суддів, які полягають у забезпеченні правового, духовного та культурного розвитку особистості.

Новітні професійні дезидерати та спеціальні нормативи розглядають майбутнього фахівця у дуалістичному вимірі: суспільному, який визначається професійністю, ефективною реалізацією цілей, дотриманням правових норм й загальноприйнятих у соціумі правил, якісним виконанням обов'язків та індивідуальному, який «акумулює» майбутнього суддю до відмінного здійснення професійної діяльності, відповідальності за свої дії, здійснюванні обов'язки.

Сучасна юридична історіографія представлена низкою наукових розвідок у яких здійснено аналіз структури особистості судді, зокрема це праці: Морщакової Т. Г., Москвич Л. М., Петрухіна І. Л., Сорокотягіна І. М., Радутної Н. В., Глазиріна Ф. В., Батурова Г.П., Васильєва В.Л., Грошевого Ю.М. Запропоновані концепції особи судді визначаються значним плюралізмом як структурних елементів, так і чинників, які поєднують ці частки в систему. Гадаємо, що досліджувати особистість судді необхідно у контексті завдань, що ставить перед собою професіоналізація. Адже науковими концептами аргументовано, що процесі професійної діяльності загальна структура індивіда певним чином трансформується. Разом з тим не всі сторони особистості мають рівнозначний вплив на успішну реалізацію професійних функцій. Одні досить кардинально впливають на підсумковий наслідок, ефект діяльності (професійно значущі), інші справляють незначний вплив або ж взагалі не впливають. Тому, ми спробуємо дослідити особу судді у контексті аналізу змісту його професійної діяльності, професіоналізації, щоб показити ті її особливості, які є професійно корисними з погляду успішності, ефективності виконання професійних функцій.

Реформування судової системи України, здебільшого, здійснюється у двох напрямках: організаційному (судоустрійному) та процесуальному (процедурному). Безумовно, ці питання є вельми значущі, проте необхідно актуалізувати кадровий потенціал, адже якою б ідеальною не була національна

модель судоустрою, як би не були уніфіковані та гармонізовані процесуальні норми, що регламентують процедуру відправлення судочинства, досягнення очікуваного результату судової реформи залежить від професіоналізації саме тих осіб, які безпосередньо користуватимуться цими нормами у процесі вирішення справ, себто суддів. Слушно зауважив визначний юрист А.Ф. Коні: «Якими б ідеальними не були правила діяльності, вони безумовно можуть втратити свою силу та значущість у неграмотних, дебелих чи недобросовісних руках» [117, с. 350].

Дослідження особистісних та функціональних детермінант професіоналізації суддів має вагому практичну цінність, позаяк забезпечує теоретичний базис законотворчої діяльності, в процесі якої закріплюються вимоги, які висуваються як до претендента на посаду судді, так і для чинного судді. Справедливо відзначає Л. М. Москвич, що діючий суддя, в жодному випадку, не повинен зупинятися в своєму професіоналізаційному розвитку, а безперервно діяти в напрямі самовдосконалення, розвивати свою майстерність, оперативно реагувати моторити різні переміни та відповідати новітнім запитам [131, с. 203]. Ще на початку ХХ ст. український правознавець Б. О. Кістяківський зауважив «…більшість суддів відносяться до своєї справи, яка потребує наполегливого мислення, без достатнього інтересу, вдумливості, без усвідомлення значності та відповідальності свого становища… граціозні й каверзні юридичні справи вирішуються не на правовому базисі, а в силу тієї чи іншої випадковості» [135, с. 253].

Процедура судочинства визначається досить високим ступенем формалізації, проте активно застосовує норми людина, індивід, особа, яка обдарована свідомістю та волею, що дозволяє говорити про пряму залежність між особистісними характеристиками судді та ефективністю виконання функціональних завдань зокрема, та судової системи загалом, адже увесь процес використання норм права у ході спірних правовідносин є свідомим та цілеспрямованим [131, с. 202]. Тому необхідно визнати те, що само собою процесуальне законодавство не в силі гарантувати соціуму якісне правосуддя,

оскільки коригується індивідуальними якостями судді. Показовим у цьому є часта практика зміни (відміни) судового рішення іншим компетентно обізнаним суддею шляхом перегляду справи відповідно до чинного законодавства. Відтак, якщо б особистісні якості судді не мали впливу на процес доказів, вибір потрібної норми закону та застосування її до конкретної ситуації, то очевидно судові рішення першої інстанції не змінювалися вищою інстанцією.

Професор Геллерштейн С. Г. акцентував на тому, що дослідження професій обов'язане охоплювати увесь комплекс особливостей індивіда в їх найбільш характерологічному поєднанні [30, с. 52]. Відтак в основу архітектоніки зразкової моделі особистості професійного судді нами була закладена теорія динамічної функціональної структури індивіда, висунута відомим психологом К. К. Платоновим [157, с. 15]. Відповідно до цієї теорії у структурі особистості судді ми можемо виокремити чотири визначальні підструктури, які містять комплекс багатьох компонентів: 1) підструктуру спрямованості, яка представляє собою сукупність константних, соціально значимих якостей індивіда (світогляд, ціннісні орієнтації, особистісні мотиви, соціальні директиви і т.д.). пов'язаних із правосвідомістю особи, яка виступає суб'єктом судової влади; 2) підструктуру досвіду, що містить знання, уміння, звички і т.д.; 3) підструктуру особливостей, які обумовлені психічними процесами, що відображається в пізнавальній діяльності, психічних, емоційніх станах індивіда; 4) підструктуру темпераменту та інших біологічно визначених особливостях, які разом зі соціальними чинниками позначаються на здібностях індивіда та впливають на формування його характеру.

Кожна із нами визначених підструктур безпосередньо відображається у поведінці та професійній діяльності судді, визначає рівень його професіоналізації, а тому, повинна враховуватися у процесі професійного відбору з урахуванням принципу особистісного підходу, адекватно до якого ніяке психологічне явище (психічний процес чи стан, властивість індивіда, дія, вчинок), не можна правильно тлумачити без врахування особистісної обумовленості [131, с. 203]. Відтак, розвиток усіх властивостей та якостей

підструктур у процесі суспільної і професійної діяльності відбувається у контексті загального розвитку індивіда.

Справедливо першочерговість у структурі особистості надано підструктурі спрямованості. Саме вона підпорядковує всі прояви психічного життя, окреслюючи винятковість, силу, рівень функціонування усіх елементів особистісної структури, і, зокрема, дію адаптаційних систем, а тому й відіграє визначальну роль у ході формування усіх наступних підструктур індивіда. До якостей та характеристик індивіда, що вказують на його професійну спосібність як судді, на нашу думку, необхідно віднести: високий рівень правосвідомості, суспільної відповідальності; значний ступінь соціалізації індивіда (нормативність поведінки, конвенціальність); гідність, чесність, стійку громадянську позицію; зібраність, цілеспрямованість, наполегливість; засадничу принциповість, безкомпромісність щодо порушення норм права; дисциплінованість, обов'язковість, добросовісність; емоційна стійкість, чуйність, вміння розмовляти та слухати; домінування соціально значливих мотивів, морально-правових принципів у процесі професійної діяльності. Затим неприпустимими якостями особистості судді є: хиткий морально-психологічний рівень, зловживання поганими звичками, безчесність, недисциплінованість, безвідповідальність, халатність до здійснення службових обов'язків. Отже, варто погодитися з думкою Чуфаровського В.: «особливість діяльності судді є в тому, що вона не може аналізуватися як служба, вона зобов'язана завжди бути покликанням» [232, с. 99]. Вчений переконує, що у процесі професійної діяльності суддя реалізує як особистий, так і загальний соціальний інтелект, а тому мислення судді повинне вирізнятися всебічністю, об'єктивністю, визначеністю, конкретністю [232, с.102].

Підструктура досвіду вміщує в собі набуті знання, вміння, навики та звички, себто компоненти підготовленості індивіда до діяльності у сфері правосуддя, а тому має неабияке значення у процесі професійної діяльності. Дослідник Грошевій Ю. М. зауважує, що професійний досвід узагальнює та систематизує правові знання судді, його вміння та навички, допомагає

оперативно орієнтуватися в доказовому потоці інформації та відбирати те, що справді є доконечним для правильного вирішення справи. Особистісний досвід судді визначає виняткове бачення реальних обставин справи, які є найбільш істотними та значущими у ході встановлення справедливості [37, с.76]. Сутність означеної підструктури особи судді визначають здібності та якості, що формуються у процесі навчання, ході практичної реалізації професійних функцій, поетапного просування по службі. А тому методику їх коригування та розвитку необхідно передбачати програмами підготовки і підвищення кваліфікації професійних суддів.

На наше переконання, до комплексу необхідних соціально-психологічних здібностей та якостей, які повинні бути сформовані в процесі фахового навчання та професійної діяльності судді, слід включити: вміння налагоджувати емоційні контакти з різними суб'єктами спілкування; інтуїцію; добра пам'ять; позитивне мислення; спосібність бачити психологічні особливості співбесідника, стан психіки, визначати його потреби, мотиви поведінки, розуміти його внутрішній світ в цілому; вільне, гнучке оперування вербальними та невербальними методами спілкування; спосібність у конфліктних ситуаціях займати адекватну стратегію комунікативної поведінки; зібраність, чіткість, хвацькість у роботі; організаторські здібності, вміння продуктивно планувати свій час; уміння асигнувати головне, завбачати наслідки ухвалених рішень; культуру як усної, так і письмової мови; загальнокультурну та фахову грамотність, освіченість.

До негативних особливостей, які можуть формуватися внаслідок професійного вигорання, деформації, а відтак впливають на результативність роботи судді, можемо виокремити: емоційну неврівноваженість, дратівливість, фанаберство, гордовитість, безкультурність, замкненість, недовіра до людей, ігнорування думкою інших, грубість у висловлюваннях. Зауважуємо, що особливості та зміст досліджуваної підструктури є певною мірою соціально обумовленими, проте великий вплив тут відіграють саме анатомо-фізіологічні фактори. Передбачити ці якості, на нашу думку, можна у процесі

кваліфікаційної атестації судді – методом співбесіди, іспиту, в основі яких повинна бути закладена спеціальна методика професійної атестації. Затим її результати зможуть мати значну діагностичну та прогностичну значущість, разом з фіксацією рівня інтелектуального розвитку судді, ступеня оволодіння фаховими знаннями, професійними навиками.

Підструктура особистісних властивостей психічних процесів вміщує в собі емоційні, вольові, пізнавальні та інтелектуальні елементи: емоційну стабільність, рівень розумового розвитку, наполегливість, активність в осягненні визначеної мети тощо. Як показують результати анкетування, до числа професійно доконечних морально-вольових якостей судді необхідно віднести: організованість, працьовитість, об'єктивність, справедливість, чесність, принциповість, емоційну стійкість, врівноваженість, інтуїцію, цілеспрямованість, відважність, толерантність, повагу до чужої думки, комунікативні навики, доброзичливість. Пріоритетність у низці фахово необхідних інтелектуальних особливостей судді надано: загальнолюдській та професійній культурі, високому інтелекту, аналітичному розуму, розвинутій пам'яті, зокрема експліцитній, креативному мисленню, проникливості, стійкості уваги, прогностичним здібностям, конструктивній уяві Несприятливими у процесі ефективної суддівської діяльності є такі особистісні властивості судді, як: професійна неосвіченість, низький моральний рівень, deceitfullyness (схильність до обманних дій), безвідповідальність, анархічність, недисциплінованість, зловживання поганими звичками, відсутність кебети, емоційна неврівноваженість, внутрішній дисбаланс, замкненість [131, с. 205].

Безумовно, отримані показники визначаються локальним характером, проте враховуючи аналіз значимості професійної діяльності судді вони можуть виступати основою для виокремлення обов'язкових індивідуальних якостей судді. До яких, на наше переконання, необхідно віднести: інтелектуальний потенціал; креативність, логічне мислення; аналітичний склад розуму, висока розумова працездатність, оперативне перцепція, міцна пам'ять, інтелектуальна увага, асоціативна уява, інтуїція; організованість, дисциплінованість,

наполегливість; психічно-емоційна стійкість індивіда, тактовність; виваженість щодо стресових ситуаціях, витривалість до психофізіологічних переобтяжень, обачність в різних колізіях, незаангажованість; самодисциплінованість, емоційна врівноваженість, внутрішній моральний баланс; достатньо розвинуті адаптивні особливості нервової системи.

Натомість до негативних індивідуальних якостей судді слід зарахувати: брак інтелектуальних здібностей, нерозвинута пам'ять, слабка уява; замкненість, відсутність володіння вербальними та невербальними засобами міжособистісної комунікації; слабкі вольові якості, відсутність організаторських навиків; дефіцит загальної та юридичної ерудиції, недостатність фахової грамотності; емоційний дисбаланс: швидка стомленість нервових процесів, підвищена емоційна напруженість, низький поріг самовлади у стресових ситуаціях.

Підструктура темпераменту та інших біологічно обумовлених особливостей є сукупністю таких динамічних властивостей як: стать, вік, темперамент, що безпосередньо позначаються на поведінці кожного індивіда. Особливість суддівської діяльності передбачає субстицію посади суб'єкта судової влади доволі зрілим, вправним юристом, особою з певними професійними навиками та достатнім життєвим досвідом. Підтвердженням цього є дані опитування професійних суддів, які заявляють про брак життєвого досвіду та нестачу відповідних навичок у непрофесійності здійснення своїх службових обов'язків [131, с. 206]. Це знову ж, актуалізує проблему перегляду вимог щодо кандидатів на посади суддів у напрямі доцільності заміни професійного досвіду науковим ступенем, стажем наукової роботи, збільшенням вікового цензу.

На наше переконання, дещо є недоцільним та некоректним ставити в рівні умови теоретика (кандидата, який має науковий ступінь, стаж наукової діяльності) та практика (який має значний досвід роботи в суді) у процесі відбору на посаду судді, хоча певні особливості, безумовно, існують. Приміром, анкетування показало, що теоретики вважають найбільш фахово доконечними

якостями судді інтуїцію, розвинену уяву та аналітичний склад розуму. Натомість, практики більше покладаються на добру пам'ять, розвинений інтелект, високу доброякісність досудового слідства, підтримку державного обвинувачення та захисту. Саме такі відмінності в мисленні, поведінці суддів дозволяють різнобічне наукове осмислення доказів у справі, проаналізувати всі евентуальні версії, оскільки процедура перегляду того чи іншого рішення або вироку другим суддею обумовлює для цього усі необхідні умови. Виняткову значущість у цьому контексті набуває сфера міжособистісного спілкування суддівського корпусу, себто створення сприятливого мікроклімату в суддівському колективі.

Також особливо важливим елементом структури особистості судді є темперамент судді, який характеризує індивіда зі сторони його динамічних особливостей (мобільності, інтенсивності, темпу психічних станів і процесів). Безпосередньо темперамент впливає і на ефективність застосування суддею правового потенціалу (а вслід і на результат професійної діяльності), який він отримує відповідно до свого правового статусу. Зауважимо, що ця властивість особистості є найбільш стійкою, а відтак фактично не піддається метаморфозам у процесі навчання чи професійної діяльності. В цілому, на формування професійно значущих характеристик судді, особливості темпераменту можуть здійснювати як позитивний вплив, так і протистояти цьому процесові.

Психологічна наука, згідно класифікації Гіппократа, виокремлює чотири основні види темпераменту: меланхолік, флегматик, сангвінік, холерик. На нашу думку, найбільш відповідною для посади судді є людина з флегматичним типом темпераменту, тобто з сильним, поміркованим, проте інертним різновидом нервової системи. Безумовно, таке твердження не є безапеляційним, адже відомо, що чітко визначений вид темпераменту є скоріше винятковістю, а ніж закономірністю, а тому механістичний підхід щодо з'ясування професійної спосібності судді неприпустимий. Відсутність в особи тієї чи іншої професійно-значущої якості не є визначальним показником її некомпетентності чи нездатності до суддівської діяльності, оскільки вони можуть компенсуватися

іншими професійними навичками чи особистісними якостями індивіда. Отже, саме зіставлення індивідуальних особливостей кандидата на посаду судді з оптимальною моделлю на основі конкурсного відбору дозволить обрати найбільш спосібного для ефективної реалізації окресленої діяльності.

Суддівська діяльність виступає класичним типом соціономічних, позаяк визначальним її завданням є гарантування законності, верховенства права як завжди актуальної суспільної потреби громадян. Необхідно зауважити і те, що суддівська діяльність реалізовується у контексті постійної взаємодії зі соціумом шляхом активного спілкування, а тому комунікація є одним з основних засобів ефективного виконання професійних обов'язків. У широкому розумінні основною соціальною сутністю суддівської діяльності є здійснення оперативного впливу на соціуму з метою додержання ним соціальних, надто правових норм.

Синтез сучасних наукових поглядів вчених на сутність суддівської діяльності, дозволяє осмислити особистість самого судді як діяльного суб'єкта правових відносин та свідомої професійної діяльності, що набирає системної особливості в умовах його входження у суспільні взаємини при здійсненні правозастосовної діяльності методою професійної комунікації.

Тому, аналіз динамічних атестацій особистості судді має розпочинатися з аналізу функціональних детермінант його професійної діяльності в правовій системі та системі взаємодії у соціальній площині, в якій перебуває конкретний правник. У цьому зв'язку слушною є наукова позиція Ломова Б., який окреслює два визначальні завдання дослідження особистості професіонала: аналіз діяльності як детермінанти системи індивідуально-психічних станів, процесів і якостей суб'єкта та дослідження впливу внутрішніх переконань, психічних властивостей на якість й ефективність його професійної діяльності [107, с. 179].

Отже, що, керуючись діяльнісно-особистісним підходом, необхідно виокремити точні індивідуальні характеристики судді, які постають основними детермінантами оперативної професійної адаптації або ж, насупроти, його дезадаптації до умов професійної діяльності на базисі вивчення: структури

професійно-психологічних дезидератів до особи судді-професіонала; психологічних протипоказань до суддівської професії; зовнішніх обставин суддівської діяльності.

Разом з тим цих три аспекти формують цілісну характеристику, якою є професіоналізм судді. Саме зовнішні обставини професійної діяльності обумовлюють сукупність дезидератів, до яких зобов'язаний адаптуватися суддя, входячи у професію. А комплекс значимих індивідуально-психологічних якостей визначує успішність або ж безрезультатність усього процесу професійної адаптації, виступаючи своєрідними показаннями або протипоказаннями стосовно цієї діяльності.

У соціономічному контексті усієї правозастосовної діяльності окремим питанням постає фахова компетентність судді, професійна діяльність якого недопустима без комунікації з іншими суб'єктами судового провадження. Відтак взаємодія виступає однією з основних складових системи філософсько-правового знання про професійну комунікацію суддівського корпусу. Наслідком професійної взаємодії завше є налагодження певних відносин з іншими суб'єктами (особами), а також і виконання своїх професійних обов'язків. Саме у результаті професійної взаємодії реалізовується інтеграція соціуму, формуються належні норми поведінки, злагоджених спільних дій.

Актуальність проблематики обумовлена тим, що нині існує гостра необхідність здійснення ґрунтовного аналізу різних аспектів структурної системи особистості судді на предмет окреслення визначальних детермінантів формування й розвитку комунікативної компетентності та висунення, на базисі цього, низки пропозицій стосовно оптимізації процесу професійно-психологічної готовності майбутніх суддів. Це тлумачиться і тим, що з метою розв'язання певного кола проблем, які поставлені перед суддею – справедливого прийняття рішення та, у випадку подання справи до судового розгляду, об'єктивного з'ясування питань щодо належної підготовки провадження суддя повинен вивчити особу потерпілого, обвинуваченого, визначити рівень їх взаємозв'язку до та після вчинення злодіяння тощо. З метою

винесення об’єктивного, справедливого вердикту суддя повинен оперувати максимумом інформативних даних про особу підсудного, знати його позитивні та негативні сторони, їх співвідношення на момент появи злочинного наміру та у процесі вчинення конкретного злочину. Саме це й обумовлює високі дезидерати до професійної соціально-психологічної компетентності судді, як суб’єкта соціономічної діяльності, що становить симбіозу системи «індивід-індивід» та «індивід-право».

У відповідності до особливостей визначальних завдань діяльності професія судді відноситься до гностичної групи. У судовій психології діяльність щодо розгляду судових проваджень традиційно розглядають як структуру, що ґрунтується на самостійності, незалежності пізнавальної, виховної, комунікативної, організаторської, конструктивної, посвідчувальної діяльності [58, с. 91].

Вчена Радутна Н. у процесі дослідження суддівської діяльності прийшла до висновку, що суддя, як правило, реалізовує такі види діяльності: ідеологічну – здійснення виховної ролі інституту правосуддя (зокрема суду); пізнавальну – ознайомлення з матеріалами конкретної справи; проектну – планування судового розгляду; організаційну – організація розгляду справи, судового засідання; комунікативну – спілкування із громадянами, в колективі, у судовій колегії [59, с. 68]. Звідси очевидним є те, що саме соціономічний характер професійної діяльності суддів покладає певні дезидерати на самого суб’єкта правозастосовної діяльності. Отже, психологічні особливості суддівської діяльності, що виражаються у тенденціях, пов’язаних з індивідуально-психічною активністю судді та усіх інших суб’єктів (учасників) розгляду справи, мають соціономічну сутність.

Вагому значимість у цьому аспекті має осмислення соціальних функцій, яку суб’єкт реалізовує у контексті якісного функціонування правосуддя. Саме це означує соціономічну модель судді, яка об’єднує чимало напрямків діяльності щодо гарантування справедливого правосуддя, а саме: організаційний, комунікативний, соціальний, реконструктивний та

засвідчувальний. Плюралізм запропонованих характеристик обумовлює складність досліджуваної нами соціономічної професії, пріоритетним напрямком якої є гарантування об'єктивного, справедливого правосуддя, забезпечення розвитку його багатоаспектних векторів [62, с. 73].

Як нами зауважувалося, основною атестацією усіх соціономічних професій виступає комунікативна компетентність суб'єкта фахової діяльності. Відтак, комунікативність судді доцільно віднести до тих особистісних детермінант, які характеризуються багатоаспектнітю та особливим характером сфери його діяльності. На наше переконання це можна тлумачити тим, що взаємодіяння судді здійснюється у неоднакових правових площинах, із різними індивідами (різняться віковими категоріями, психологічними особливостями), які мають відмінний процесуальний стан, а відтак, ефективність такої комунікації вимагає загального гуманітарного знання про людину, її психологічних якостей, світоглядно-моральних установок, обумовлених віком та процесуальним станом (філософсько-психологічна установка обвинуваченого, потерпілого, адвоката та прокурора).

У комунікативному аспекті професійної суддівської діяльності, в якому суддя здійснює свої соціально-психологічні функції, вчений Бандурка О. виокремлює інформаційну складову, де особливу значущість мають наступні якості: передача й прийняття вербальної інформації; майстерність аргументованого висловлювання; вербальна ерудиція; спосібність вести як діалог, так і монолог. Іншою не менш важливою складовою, на переконання вченого, є інтерактивна складова за сприянням якої суддя організовує взаємодію зі суб'єктами судового процесу (колегами, іншими учасниками) [4, с. 186].

Тому необхідно стисло окреслити складові комунікативної компетентності суддівської діяльності.

1. Вміння осмислювати та осилювати певні комунікативні бар'єри. Слушно зауважив Кессон Г., що комунікативні бар'єри – це абсолютні або ж відносні перешкоди оперативного спілкування, суб'єктивно обумовлені або

конкретно наявні в ситуаціях спілкування, причинами яких виступають особистісно-психологічні, соціальні особливості індивідів, які спілкуються [112, с. 131].

2. Здійснення правомірного психолого-правового впливу на процес професійної взаємодії. Під психолого-правовим впливом розуміється психологічно-правова активність суб'єкта за сприянням різних форм й засобів, що забезпечують переміну психологічно-правових установок об'єкта (взаємин, поведінки, переживань, думок, мотивів, цінностей, життєдіяльних норм, в цілому – індивідуального миследієвого апарату). Насамперед це стосується наступних двох аспектів: вміння здійснювати вплив на об'єкти професійної діяльності та спосібність реалізовувати його у межах законодавства, не торкаючись порушення прав та свобод іншої людини[176].

3. Конфліктологічна компетентність аналізується як когнітивно-регулятивна складова професіоналізму індивіда та ефективності фахової діяльності, а теж як динамічно структурно-ступеневий елемент, що визначається наявністю знань про конфлікт, майстерністю володіння різних альтернатив поведінки в умовах конфліктної ситуації, емоційно-психологічної саморегуляції та значимими індивідуальними якостями (рефлективність, емпатія тощо) [77, с. 116-119]. Про особливу значимість формування конфліктологічної компетентності відзначують у своїй науковій розвідці Богданов Е., Зазикін В., які тлумачать її як обов'язкову когнітивно-регулятивну складову професійної компетентності індивіда, що містить належні фахові знання та вміння [14, с. 76].

Згідно наукової позиції більшості вчених, недостатньо сформована конфліктологічна компетентність виступає однією з важливих причин виникнення конфліктів загалом, і суддівської системи зокрема. Аналізуючи конфліктологічну компетентність у контексті системного підходу, вчені виокремлюють: комунікативну, регулятивну (конструктивну), гностичну, нормативну та рефлексивно-статусну складову. Відтак наявність певних знань і вмінь проблем конфліктології потребує окремих індивідуально-професійний

особливостей, які дозволять оперативно застосовувати дані знання та вміння у процесі керування конфліктами.

4. Організаційна компетентність, вчені Березкіна Т. й Петров А. окреслюють як спосібність до раціонального поділу та контролю виконування функціональних завдань, координації та організаційно-ділового супроводу професійної діяльності, здійснювання поточного обліку та звітності; спосібність до

Із аналізу зазначених особливостей суддівської професії можна дійти висновку, що суддя як особа, наділена владними повноваженнями, повинен володіти такими особистими якостями, як витримка, життєва мудрість, розсудливість, терпеливість, вимогливість тощо, адже нерідко в судовому процесі під час розгляду провадження відтворюються драматичні й трагічні події, які зумовлюють конфліктність, замкнутість, агресію учасників, що може призвести до виникнення негативних психічних змін, як-то психологічна деформація та вигорання.

Таким чином, регуляція міжособистісних відносин у процесі судового розгляду вимагає від судді не тільки правового професіоналізму, а й психологічної підготовленості та загальної культури спілкування. На всі неприпустимі в суді ситуації суддя повинен реагувати своєчасно, тактовно, але жорстко і процесуально обґрунтовано, щоб покласти край усім проявам конфліктності й агресивності в міжособистісних відносинах, охороняти процес від непотрібних емоційних сплесків і вводити його в раціональне русло. При цьому неприпустимі грубість, зарозумілість, моралізаційні зауваження, нотації і повчання, що принижують особисту гідність.

Одержання інформації судом передбачає необхідність комунікації у формі соціальної взаємодії з допомогою спілкування. У психології спілкування визначається як здійснювана знаковими засобами взаємодія суб’єктів. Спілкування судді на стадії попереднього розгляду організовується відповідно до законів спілкування в цілому, але має значну специфіку, зумовлену змістом питань, які вирішуються на цій стадії судового процесу. Так, у судовій

діяльності спілкування здійснюється в межах процедури, за якої відбувається визначення процесуального становища учасників, предмета спілкування [180, с. 61].

Комунікативна діяльність як міжособистісні зв'язки і процес спілкування між людьми в роботі судді набуває своїх особливостей і виявляється насамперед у службовій взаємодії. Виходячи із функцій спілкування, можна впевнено екстраполювати їх на суддівську діяльність. Зокрема, визначаються такі функції, як: когнітивна, тобто пізнання інформації, що реалізується й у пізнавальній діяльності; перцептивна – сприймання об'єкта професійної взаємодії; інтерактивна – взаємодія, у процесі якої здійснюється взаємний вплив, організовується взаємодія задля обміну інформацією [81, с. 64]. Безумовно, в судовій практиці ці функції існують в поєднанні й тісному взаємодетермінуючому переплетенні.

Так само й аналітична діяльність судді вимагає не тільки юридичної, а й психологічної підготовки, знання загальних соціально-психологічних особливостей поведінки людей в умовах соціальної групи, закономірностей їх пізнавальної й реконструктивної діяльності [32, с. 47]. Адже саме у взаємодії з людьми на стадії судового розгляду виявляється комунікативний аспект діяльності судді. Ця взаємодія відбувається у межах процесуального регулювання, і суддя є його головним організатором. При цьому реалізуються такі якості судді, як уважність, емоційна стабільність, уміння слухати й розмовляти. Таким чином, діяльність судді поєднує елементи діяльності адміністратора, керівника й елементи діяльності вченого-дослідника.

Особливості суддівської діяльності також висувають низку вимог щодо професійно важливих психологічних та особистісних якостей судді. Так, М. Квачахія вказує, що піднесені до рівня закону етичні норми, а також правила поведінки судді, детерміновані завданнями і змістом його взаємодії з іншими особами, створюють доволі надійні умови належного провадження у справі. Це насамперед такі етичні норми, як тактовність, коректність, витриманість, зібраність, врівноваженість, спокійність, цілеспрямованість, недопущення у

своїй діяльності погроз, грубощів [67, с. 172-164]. Під взаєморозумінням мається на увазі сприймання зовнішніх ознак партнера по спілкуванню та зіставлення їх з його особистісними характеристиками, інтерпретацію на цій підставі його поведінки. Ефективність взаєморозуміння залежить від тієї інформації, яку суб'єкти взаємодії одержують один від одного, що й визначає перцептивну функцію комунікативної взаємодії.

Тому на стадії судового розгляду важливо не обмежуватися суто формально-логічним групуванням і оцінкою отриманих даних і результатів, а переміщуватися у сферу етичних взаємовідносин, а саме: встановлення довірчого контакту з учасниками судового процесу, подолання в них почуття скутості, невпевненості та багато інших перепон, що стосуються моральних аспектів як самого злочину, так і учасників судового розгляду. І, як слушно зазначав А. Коні, з усіх обставин справи найважливішою, безумовно, є особа підсудного, з його добрими та поганими рисами, з його поневіряннями, моральними стражданнями [15, с. 62]. Окрім того, визначення зазначених рис є для кожного судді первинним обов'язком, адже саме на цій стадії судового процесу відбувається формування загального уявлення в обвинуваченого, потерпілого та інших учасників судового процесу про його незалежність, справедливість та неупередженість.

Таким чином, визначаючи важливість чіткої та правильної взаємодії судді з учасниками юрисдикційного процесу в судовому провадженні і беручи до уваги труднощі, які можуть виникнути у процесі реалізації комунікативного компонента соціономічної діяльності, вважаємо за доцільне під час навчання суддів приділяти особливу увагу питанням удосконалення навичок взаємодії (впровадження спеціальних професійно-психологічних тренінгів та інших інноваційних інтерактивних технологій).

Можна констатувати, що комунікативні якості судді як суб'єкта соціономічної професійної діяльності зумовлені особливостями професійного спілкування – у тому числі прогнозування можливих варіантів поведінки співрозмовника, володіння індивідуальними «техніками» спілкування, вмінням

встановлювати психологічний контакт з елементами рольової поведінки. У цих умовах психологічні вимоги до особистості судді не тільки високі, а й неоднорідні, бо передбачають наявність у фахівця сукупності якостей, що рідко поєднуються в одній особі (емпатійність, швидкість реагування та аналітичний склад розуму, стриманість та рольова комунікативність тощо). Звичайно, відсутність деяких із них може компенсуватися завдяки індивідуальному стилю діяльності, але не завжди і не повною мірою (наприклад, професійна компетентність не може врівноважити моральну нестійкість). Це зумовлює особливі вимоги до професійно-психологічної підготовленості судді, що виступає основою його психологічної готовності до соціономічних особливостей правозастосовної діяльності.

Віддаючи належне питанню професійної підготовленості фахівців, автори зазвичай виділяють поняття підготовленості як невід'ємної складової професійної готовності [86, с. 56]. При цьому в широкому сенсі в психологічній літературі професійна підготовленість розуміється як сукупність необхідних для виконання професійної діяльності знань, умінь та навичок, що набуваються в процесі професійної підготовки фахівця [17, с. 22].

Як бачимо з аналізу викладених чинників соціономічного характеру діяльності судді, незважаючи на те, що вони притаманні всім напрямам правозастосовної діяльності, проте й містять власну специфіку, яка, заломлюючи їх через функціональні особливості, наповнює ці чинники автентичним змістом. Це висуває низку вимог щодо професійно значущих якостей судді, що має враховуватися як на стадії професійного відбору, так і в період фахового навчання у юридичних навчальних закладах.

Слід наголосити, що психологічна готовність до соціономічної діяльності ґрунтується на психологічній підготовці, результатом якої стає психологічна підготовленість, яка, у свою чергу, складається з: 1) загальної психологічної культури судді; 2) професійно-психологічної підготовленості судді, що, у свою чергу, передбачає: професійно-психологічну витривалість; професійно розвинені психологічні якості і риси.

Психологічна готовність являє собою низку сформованих професійно значущих психологічних характеристик, що відповідають психологічним особливостям професійної діяльності судді і виступають необхідною внутрішньою передумовою її успішного здійснення. Тож професійно-психологічна готовність до суддівської діяльності – це сукупність якостей, властивостей особистості, а також правових і психологічних знань, умінь та навичок судді, що зумовлює стан мобілізованості психіки, налаштованість на найбільш доцільні, активні та рішучі дії при виконанні професійних завдань у складних умовах юрисдикційної діяльності.

Психологічний зміст готовності до професійної суддівської діяльності має два ракурси: індивідуально-психологічні детермінанти формування готовності до суддівської діяльності, які визначаються внутрішніми особливостями, якто професійно значущі психологічні якості; соціально-психологічні та професійні детермінанти діяльності, які у процесі занурення фахівця у діяльність зумовлюють формування психологічних новоутворень, що визначають актуалізацію його психологічної готовності.

У дослідженні професійно-психологічної готовності до суддівської діяльності потрібно окреслити такі ракурси розуміння феномену готовності:

1) наявність професійно значущих індивідуально-психологічних якостей, які визначають придатність до суддівської діяльності;

2) наявність психологічних установок розв’язання конкретнихпрофесійних завдань, сформованих на основі попереднього досвіду;

3) результат цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки майбутніх і діючих суддів, спрямованої на формування чітко визначених професійно важливих психологічних якостей, а також необхідних психологічних знань, умінь та навичок;

4) готовність до систематичної ефективної реалізації суддею основних видів професійної юридичної діяльності, а саме: комунікативної, організаційної, конструктивної, пізнавальної, профілактичної, засвідчувальної;

5) готовність як професійно-психологічна адаптивність до виконання суддівських функцій у специфічних складних умовах, зумовлених психологічними особливостями діяльності, такими як: жорстка правова регламентація та наявність владних повноважень; високий рівень відповідальності за результати й наслідки роботи; висока соціальна значущість можливих помилок; наявність протидії з боку інших суб'єктів діяльності; екстремальний характер з огляду на наявність ризику для життя та здоров'я; дефіцит часу; значні психічні навантаження; інтенсивний вплив несприятливих чинників професійного та соціального середовища. Даний ракурс висуває особливі вимоги до морально-етичних установок судді.

Виходячи з зазначеного, можна констатувати, що професійно-психологічна готовність судді визначається:

1) якісним професійно-психологічним відбором, який дає змогу діагностувати наявність схильності, задатків і придатності до даної професії як передумови подальшого формування готовності та адаптації до специфічних умов професії

2) ефективною професійно-психологічною підготовкою, спрямованою як на розвиток і вдосконалення професійно важливих якостей, так і на формування професійно-психологічної компетентності;

3) набутим позитивним особистим професійним досвідом ефективного виконання суддівської діяльності за різних умов та обставин;

4) високою внутрішньою професійною мотивацією фахівця д самореалізації власного особистісного потенціалу саме в суддівській діяльності.

Суддівську діяльність об'єднує зі світом соціономічних професій у системі «людина – людина» її соціальна спрямованість, яка потребує просоціальної мотивації, комунікативної компетентності, високого рівня морально-етичних якостей, відповідальності, а також психологічного імунітету до психотравмувальних чинників інтенсивної соціальної взаємодії.

Таким, чином, суддя повинен мати особистісні характеристики, що відповідають його соціальній функції. Ефективність змін у судовій системі України безпосередньо залежить від рівня кваліфікації всіх суддів, тобто рівня їхньої професійної та особистісної підготовленості та фаховості. Перелік особистісних якостей, які мають бути притаманні професійному судді не є усталеним, позаяк процедура його конкретизації опирається на чинне законодавство й професіограми судді, функції професійної діяльності тощо. Ці переліки налічують вже десятки (іноді тотожних між собою) характеристик. Звісно, серед інших багато й таких, які можна віднести до інтегративної якості особистості – доброчесності. У загальному вигляді, на особистісному рівні це – гуманність, чесність, відповідальність, принциповість, патріотизм – всі інші характеристики виявляться похідними. Але саме для судді, передусім, має бути притаманна рефлексія у самопороджувальній формі – тобто самоціннісна форма рефлексії й буде власне чеснотою.

2.3. Система судочинства як середовище формування професійних компетентностей суддів

У будь-якій системі правосуддя судова підготовка має лише одну мету: зробити кандидата на посаду судді чи професіонала компетентним, незалежним та неупередженим суддею; такі якості, як відомо, викладено в Європейської хартії про статут суддів [188]. Важливим є те, що в документі йдеться і про те, що суддя повинен постійно прагнути удосконалювати загальнолюдські якості, а також окреслено, що є компетентністю судді, структуру компетентності, а відтак – основний зміст суддівської підготовки.

Передання професійних прийомів та цінностей повинно виступати однією з визначальних функцій системи судочинства, які є необхідною передумовою формування судді-професіонала. Консультативна рада європейських суддів, посилаючись на Європейську хартію щодо Статуту суддів визначає, що «підготовка суддів не повинна обмежуватися технічною

юридичною підготовкою… Судді необхідні перш за все знання в області людських і суспільних наук, гарне розуміння соціально-економічного контексту, авторитет» [190, с. 13]. У зв'язку з усіма різними видами тиску, на які суддя може підлягати під час винесення рішення, але вони також повинні містити внутрішньо-особистісний вимір. Судді також мають бути незалежними та неупередженими щодо свого соціального середовища, власних упереджень, і навіть своїх власних глибоких переконань, якщо вони будуть схильні до зниження їх об'єктивності. Суддівська освіта, таким чином, повинна навчати суддів, як пізнати себе, самостверджуватись не жертвуючи фундаментальними цінностями справедливості. Компетенція, незалежність та неупередженість є дійсно фундаментальними для легітимності судової влади.

Водночас маємо зазначити про те, що загальні стандарти змісту підготовки та відбору професійних суддів у суддівській системі, а відтак вимагають точного визначення переліку відповідних характеристик, тлумачення їх у відповідній правовій традиції. Особливо це стосується положень Європейської Конвенції про права людини, яка, по суті, складається з цих стандартів. За наявності таких стандартів судді все більше повинні мати можливість зрозуміти суспільство, в якому вони працюють, для того, щоб залишитися на «тій самій швидкості» з ним і зробити їхні рішення зрозумілими і прийнятними. Судові тренінги мають вирішальну роль у цьому розумінні суспільства. Це має дати суддям інструменти, необхідні для розуміння того, як діяти саме справедливо у своїх суспільствах.

Для цього установи, які відповідають за підготовку суддів, мають постійно підтримувати зв'язок з їх оточенням. У суспільствах, які стикаються з швидкими та далекосяжними змінами, установи суддівської освіти мають постійно думати про поточні та майбутні розробки, щоб їх судді «не відставали» від нових реалій швидкозмінного світу, коли вони стикаються з яким-небудь новим явищем, незалежно від того чи відбулися зміни в структурі сім'ї, чи з'явилися нові форми злочинності. Ці інститути також повинні сприяти суддям адаптуватися до великих змін законодавчої бази, в якій вони діють.

Останніми роками значний вплив був зроблений міжнародним правом у Законодавство Євросоюзу. Рішення Європейського суду з прав людини порушили традиційні правові системи, в яких судді діяли до теперішнього часу. Відтак, суддівська освіта має бути принципово мультидисциплінарною, враховуючи основні зміни та постійну еволюцію правових систем суспільств.

Ми виходили із визначення, що підготовка компетентних та неупереджених суддів шляхом практичної мультидисциплінарної освіти має відбуватися протягом всієї кар'єри судді, тільки тоді така підготовка буде ефективною. Передача цінностей, усвідомлення актуального соціального контексту суддями саме й є покликанням суддівської освіти.

Водночас автономія організації підготовки суддів може мати різні форми в залежності від різних правових систем та адміністративних структур різних держав. Це не означає те, що Міністерства юстиції багатьох європейських країн відповідають за підготовку суддів. Адже така підготовка не мала б незалежності, оскільки зміст програми не визначається в кінцевому рахунку виконавчою владою. Дійсно, цілком можна довірити розробку змісту програм науковому комітету або раді, що представлятиме єдність інститутів суддівства та громадянського суспільства.

За відсутності участі у науково-методичній раді судів зі значним професійним досвідом, суддів у відставці, суддів різних юрисдикцій тощо, представників науково-правових інститутів, викладачів, громадськості – тобто, якщо буде спостерігатися однорідність членів – зміст програм виявиться неефективним. Як засвідчує саморефлексія набутого досвіду, навіть коли у мультидисциплінарному колі розробників будуть виникати розбіжності та непорозуміння, непорозуміння між нещодавно підготовленими суддями та суддями зі значним досвідом роботи – ці процеси будуть конструктивними для системи суддівської освіти у цілому. Адже вони, як лакмус, продемонструють зміни у пріоритетах системи правосуддя у своїх країнах. Однорідність членів науково-методичної ради Національної школи суддів, навпаки може призвести до негативних наслідків у системі правосуддя. Оскільки суддівська підготовка

буде тоді дискредитована в очах самих судів, які ще більше будуть віддалятися від соціуму і це дедалі складніше буде реформувати.

Важливим елементом конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції є гарантії їх діяльності, що врешті й визначають конституційно-правовий статус судді. Під гарантіями діяльності суддів розуміють сукупність загальних та спеціальних способів і засобів реалізації прав й обов'язків суддів.

Загальні гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції визначаються рівнем розвитку всіх сфер суспільного та державного ладу України, авторитетом судової влади у суспільстві та державі, станом прав і свобод людини і громадянина і, особливо, правом звернення до суду за захистом своїх законних прав і свобод.

Спеціальні гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції – це система нормативноправових та організаційно-правових способів і засобів здійснення суддями своїх прав й обов'язків. Під нормативно-правовими гарантіями прийнято розуміти наявність гармонійно-розвиненої комплексної законодавчої бази, що визначає конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції і судової влади загалом. Організаційно-правові гарантії передбачають наявність ефективного механізму представленого органами державної влади та місцевого самоврядування.

Від досконалості системи гарантій діяльності судді суду загальної юрисдикції залежить доля існування судової влади в Україні. Адже на сьогодні, попри позитивний поступ судової реформи в Україні конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції не отримав належного місця у суспільстві.

Поняття гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції тісно споріднене з такими категоріями, як «соціальний захист», «правовий захист», «система забезпечення», «умови», «фактори», порівняно з якими воно іноді набуває більш широке або, навпаки, вузьке смислове значення. Це базується на

основних принципах: гуманізму, справедливості, законності, доцільності, рівноправності та ін.

Гарантіями діяльності суддів судів загальної юрисдикції є сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх неналежного здійснення. За своєю структурою гарантії діяльності суддів включають в себе, по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні та інші нормативні акти, по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права, по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольно-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції.

При цьому, треба відрізняти гарантії діяльності від механізму реалізації. Механізм реалізації системою влади держави, функцією якої є захист суддів, а також процедури такого захисту, за допомогою яких реалізується право на захист суддів та їх конституційних прав. Це поняття більш широке, ніж поняття конституційно-правові гарантії і воно включає в себе поряд з іншими складовими і гарантії.

Механізм реалізації гарантій діяльності суддів містить заходи, здатні створювати умови для реалізації гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції. Він складається з гарантій їх забезпечення. Зазначені гарантії – це відповідні умови й засоби, які сприяють реалізації кожним суддею.

Механізм охорони гарантій діяльності суддів включає заходи з профілактики правопорушень, для утвердження правомірної поведінки особи. Охорона кожного права існує постійно і має на меті забезпечити дію права. Вона передбачає превенцію, тобто недопущення протиправних дій. Отже, охорона гарантій діяльності – стан правомірної їх реалізації під контролем соціальних інститутів, але без їх втручання.

Після прийняття конституції України стають актуальними питання створення механізму реалізації її положень, у тому числі й тих, що пов'язані з втіленням у життя передбачених нею прав, свобод та обов'язків. Уявляється,

що під таким механізмом треба розуміти сукупність різних гарантій і дій, процес, у результаті функціонування якого особи, які мають певні права, свободи та обов'язки, досягають цілей, благ, передбачених конституцією України.

В юридичній літературі існують різноманітні погляди вчених щодо безпосереднього поняття гарантій прав і свобод. Наприклад, О. Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язків людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри», які не мають ніякої цінності ні для особистості, ні для людства [201, с. 85].

Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що під гарантіями діяльності суддів судів загальної юрисдикції і підкорення їх тільки закону слід розуміти систему умов і засобів, які спрямовані на реальну практичну реалізацію даного принципу, його вдосконалення, а в необхідних випадках – його ефективний захист від будь-яких протиправних посягань [202].

В юридичній літературі немає єдності поглядів щодо класифікації гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції. Зокрема, нами виділено такі гарантії суддів і підкорення їх тільки закону: організаційно-правові (порядок виборів суддів, відкликання суддів, притягнення докримінальної відповідальності), процесуальні (таємниця нарадчої кімнати, заборона розголошення міркувань, які мали місце під час наради), ідеологічні. Але поза увагою автора залишаються політичні та економічні гарантії, які мають важливе значення для забезпечення незалежності суддів.

Вчена Радутна Н. В. обґрунтовано вважає, що належне забезпечення діяльності і незалежності суддів обумовлене системою гарантій□ політичних, ідеологічних, економічних, організаційних. На реалізацію цього принципу справляє суттєвий вплив культура, традиції, моральний клімат суспільства чи

окремих громадських структур, компетентність суддів, рівень їх правової та загальної культури [77, с. 13].

Заслуговує підтримки і позиція Абросимової О. Б., яка розрізняє з одного боку інституціональні, а з другого – це функціональні гарантії діяльності і незалежності суддів. Справді, сьогодні суд – самостійний орган у організаційному розумінні цього слова, він не входить до жодного іншого органу держави, суспільного об'єднання або будь-якої системи органів, за винятком власної. Суд самостійний і в частині ресурсного забезпечення, власне організаційного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового тощо. І, нарешті, суд має абсолютно відокремлену специфічну компетенцію, як предметну, так і територіальну [204, с.18].

Зазначимо, що різність підходів до класифікації гарантій діяльності і незалежності суддів судів загальної юрисдикції ніяким чином не впливає на їх зміст, а є суто теоретичним моментом. Гарантії незалежності суддів судів загальної юрисдикції лежать в різних площинах, тому в юридичній літературі розповсюджена класифікація, згідно з якою вони поділяються на загальні і спеціальні. До першої групи гарантій незалежності суддів входять: політичні, економічні, ідеологічні гарантії, а до групи правових – судоустрійні (організаційні) та процесуальні гарантії. На нашу думку, організаційні та процесуальні гарантії за своєю природою і значенням є схожими. Однак, якщо перші спрямовані перш за все на створення необхідних умов для нормального функціонування судової системи, то останні являють собою різноманітні способи і правові засоби реалізації досліджуваного принципу безпосередньо в процесі розгляду кримінальних справ.

Аналіз чинного законодавства дозволяє серед правових засобів виділити дві групи обставин, реалізація яких спрямована на забезпечення суддівської незалежності: передумови (умови) та гарантії суддівської незалежності. В юридичній літературі зазначається, що передумови незалежності суддів стосуються їх особистих якостей, а гарантії – сфери їх діяльності. Суддівська

незалежність може виникнути і мати місце тільки за наявності певних передумов. З іншого боку,

відсутність таких передумов перетворює таку незалежність на фікцію.

Серед загальних гарантій принципу незалежності суддів та підкорення їх тільки закону, на нашу думку, можна виділити такі, як ідеологічні та економічні.

Ідеологічні гарантії відображають характер взаємовідносин держави і судових органів. Під ними необхідно розуміти правильність визначення завдань судової діяльності, які з одного боку, незалежно від будь-яких пріоритетів (держави, соціальних груп, партій, рухів тощо) орієнтують суддів на безстороннє (неупереджене) здійснення правосуддя, а з другого, – забороняють законодавцю покладати на суддів виконання функцій, які не відповідають цим завданням.

Таким чином, виходячи з того, що Конституцією України та чинним законодавством професійним суддям заборонено виконувати невластиві суду функції, вони не можуть бути членами різних комітетів, комісій по боротьбі зі злочинністю та залучатись до іншої роботи, якщо це може вплинути на їх незалежність і неупередженість при здійсненні правосуддя.

Юридичні гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції також можна класифікувати за певними критеріями: 1) за юридичною силою нормативно-правових актів, які містять норми-гарантії, вони поділяються на такі, що містяться в законах і підзаконних нормативних актах; 2) за місцем їх закріплення в системі законодавства – на загальноправові та галузеві; 3) за видом юридичних норм, які закріплюють гарантії незалежності суддів – на матеріальні та процесуальні; 4) за особливістю правового статусу деяких категорій суддів – на загальні та спеціальні.

До організаційно-правових гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції належать: побудова судової системи на засадах автономності; конкурсна процедура формування суддівського корпусу; вичерпний перелік підстав припинення повноважень суддів, який базується на принципі їх

незмінюваності; рівність правового статусу суддів; право суддів на відставку; їх недоторканність; особливий порядок фінансування судів; створення необхідних організаційнотехнічних та інформаційних умов для діяльності судів; матеріальне та соціальне забезпечення суддів; система органів суддівського самоврядування.

До організаційно-правових гарантій діяльності суддів, зокрема, належить встановлений законом порядок організації та діяльності судів, формування суддівського корпусу та припинення повноважень суддів. Конкурсна процедура заняття суддівської посади дозволяє зводити до мінімуму помилки в формуванні суддівського корпусу, не допускає протекціонізму, свавілля при відборі кандидатів. Зміцненню суддівської незалежності направлені встановлені законодавцем підстави звільнення судді з посади та припинення їх повноважень.

Економічні гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції забезпечують фінансування їх діяльності і створення належних умов для функціонування судів та суддів. Відповідно до ст. 130 Конституції України, держава повинна забезпечити економічні гарантії, зокрема взяти на себе відповідальність за фінансовий стан і матеріально-технічне забезпечення як судової влади взагалі, так і кожного суду та судді зокрема. Позитивним моментом, на нашу думку, є те, що в Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів (ч. 1 ст. 130 Конституції України). За рахунок держави суддям гарантується матеріальне та соціально-побутове забезпечення, яке відповідає їх високому статусу. У цій сфері держава не має конкурентів і повинна припиняти будь-які зазіхання інших структур та квазідержавних органів на фінансування судової системи. Такі дії недержавних органів щодо фінансування судової системи, на наш погляд, можуть бути кваліфіковані як втручання у діяльність судових органів (ст. 376 КК України).

Однак аналіз державних бюджетів України свідчить про вкрай незадовільне фінансування судових органів, надзвичайно гострою залишається проблема матеріально-технічного забезпечення судів України.

Викликає занепокоєння забезпечення суддів приміщеннями для здійснення правосуддя, скажімо, сьогодні 325 приміщень судів непридатні для здійснення правосуддя, а 85 – знаходиться в аварійному стані.

Як зазначалося вище, основними передумовами незалежності суддів і підкорення їх тільки закону є їхні особисті якості. Головною метою формування судді нового типу є перетворення цінностей суддівської діяльності в основу його особистих мотивів, тобто добровільна мотивація повинна бути покладена в основу виконання суддівської служби. Іншими словами, для забезпечення суддівської незалежності важливе значення, з її суб'єктивної сторони, відіграють їхні особисті якості.

Серед таких умов необхідно виокремити такі, як інтелект та культура судді, а також інші його особисті якості. Суддівську незалежність обмежує неповнота юридичних знань, що має наслідком тривалі роздуми, сумніви у виборі і мотивуванні судового рішення. Навіть при відсутності зовнішнього впливу говорити про незалежність судді є зайвим у тому разі, коли у рішеннях, які ним виносяться, є юридична непідготовленість, неграмотність. У цьому разі незалежність судді, яка закріплена на законодавчому рівні, залишається фікцією.

Серед особистих якостей судді необхідно назвати такі, як: здатність судді швидко чи повільно виносити рішення, яка зумовлена його темпераментом, не враховується процесуальним законодавством. Проте законодавство вимагає прийняття низки рішень в чітко визначені строки.

Важливе значення для забезпечення незалежності суддів відіграють психологічні фактори, які не можна проігнорувати. Практика свідчить про недостатність правових гарантій незалежності, які сформульовані законодавцем на основі традиційного погляду на суддю як ізольованого індивідуума. Проте не треба забувати, що суддя – член всього суспільства і його діяльність зазнає різного суспільного впливу.

До процесуальних гарантій необхідно віднести ті норми процесуального законодавства, завдяки яким забезпечується незалежність суддів при розгляді

кримінальних справ. Перш за все, це норми, які забезпечують неможливість впливу на них при розгляді кримінальних справ органів досудового розслідування, інших учасників процесу та вищестоящих судів.

У законодавстві необхідно закріпити положення, згідно з яким гарантії незалежності суддів, котрі закріплені в Конституції України та інших законах, не можуть бути скасовані або зменшені державою. У державі не можуть прийматися закони та інші правові акти, які скасовують чи зменшують незалежність суддів.

Необхідно зазначити, що приведена класифікація гарантій незалежності суддів носить умовний характер, оскільки вони діалектично взаємозв'язані, пронизують і доповнюють одна одну. Наприклад, політичні гарантії в багатьох випадках виступають в правових формах і можуть зливатися з юридичними гарантіями, які в свою чергу, можуть мати політичний характер.

Таким чином, сенс і призначення гарантій полягає в тому, щоб створити для суддів необхідні умови для здійснення ними повноважень, і виходячи саме з таких міркувань, слід формувати структуру гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції в України, не перетворюючи їх, всупереч конституційному принципу рівності всіх громадян, на пільги. Повноваження суддів судів загальної юрисдикції є практично непорушними. Ніхто не має права обмежити повноваження судді, за винятками, передбаченими Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [146], іншими законами. Навіть при запровадженні надзвичайного чи воєнного стану громадянські права і суддівські повноваження, не обмежуються. Гарантіями діяльності суддів судів загальної юрисдикції є сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх неналежного здійснення.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження теоретико-правових засад наукового осмислення проблематики професіоналізації суддів в сучасній системі вітчизняного судочинсва ми прийшли до наступних висновків:

1. Стандарт змісту підготовки професійних суддів у суддівській освіті з обов'язковим оцінюванням складають цілісну систему, яка має ґрунтуватися на методологічних основах сучасної теорії і методики професійної освіти.

2. Визначено три основні напрями аналізу методологічної основи концепції психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти з позицій синергетичного підходу. Це, по-перше, розробка та технологізація процесу антропоцентристської перебудови професійної підготовки в межах глобального процесу її гуманізації та гуманітаризації. По-друге, це – змістовно-ціннісна соціокультурна переорієнтація освітнього процесу в напрямку реалізації культурологічного підходу до організації навчальної діяльності, що пов'язана з вирішенням низки практичних проблем операційного та ідейного характеру – від розробки дієвих технологій усвідомлення індивіда в соціокультурному оточенні до визначення ціннісних пріоритетів у процесі націокультурної ідентифікації індивіда. По-третє, це розробка принципово нових світоглядних засад освітньої діяльності дорослих, де пріоритетне місце має займати глобально-екологічний вимір відносин.

3. Узагальнення наукових даних, що містять вітчизняні та зарубіжні джерела та саморефлексія практичного досвіду професійної підготовки суддів у системі суддівської освіти засвідчили вмотивованість уведення у навчальний процес цілісної синергетичної моделі психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти в Україні. Обґрунтовано її дидактичну структуру як теоретико-методичну основу психолого-педагогічної підготовки суддів, що забезпечило поетапну реалізацію основних концептуальних положень дослідження на основі моделювання марковських процесів зв'язків у професійній підготовці суддів у системі суддівської освіти.

4. В якості підґрунтя концептуальної цілісної моделі психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти

України були покладені принципи синергетики. Врахувавши їх ефективність щодо реалізації соціального контексту суддівської освіти в усіх формах професійної підготовки суддів, а також належність психологопедагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти до класу динамічних синергетичних систем, що самоорганізовуються.

5. У межах розробленої концепції психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України врахована неоднозначна залежність величин, яка спостерігається в будь-яких процесах навчання дорослих. Це пояснюється положенням про те, що для зміни стану об'єкта (наприклад доброчесності) завжди потрібен час на реагування і реакція об'єкта відстає від причин які її спричиняють. Визначення параметрів порядку в аспекті дослідження дозволило побудувати математичну модель цього процесу

6. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у площині визначення ефективних напрямів освітньої політики підготовки суддів в Україні, обґрунтуванні стратегії розвитку суддівської освіти і пріоритетних напрямів її першочергової модернізації. Крім того, до перспективних напрямів модернізації суддівської освіти в Україні, визначених законом, належить розробка науково-методичного забезпечення Вищої кваліфікаційної комісії суддів та судів загальної юрисдикції, розроблення бази тестових завдань і модельних судових справ для проведення добору кандидатів на посаду судді, контрольних заходів при проведенні спецпідготовки претендентів, іспитів (кваліфікаційних оцінювань) діючих суддів та розробки й вдосконалення Положення та Порядку проходження іспитів та методики встановлення його результатів. Якість такої роботи без врахування науково-теоретичних основ психолого-педагогічної детермінованості підготовки професійних судді не можлива.

7. У дослідженні особистісних та функціональних детермінант професіоналізації судді потрібно окреслити такі ракурси розуміння феномену готовності:

1) наявність професійно значущих індивідуально-психологічних якостей, які визначають придатність до суддівської діяльності;

2) наявність психологічних установок розв'язання конкретнихпрофесійних завдань, сформованих на основі попереднього досвіду;

3) результат цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки майбутніх і діючих суддів, спрямованої на формування чітко визначених професійно важливих психологічних якостей, а також необхідних психологічних знань, умінь та навичок;

4) готовність до систематичної ефективної реалізації суддею основних видів професійної юридичної діяльності, а саме: комунікативної, організаційної, конструктивної, пізнавальної, профілактичної, засвідчувальної;

5) готовність як професійно-психологічна адаптивність до виконання суддівських функцій у специфічних складних умовах, зумовлених психологічними особливостями діяльності, такими як: жорстка правова регламентація та наявність владних повноважень; високий рівень відповідальності за результати й наслідки роботи; висока соціальна значущість можливих помилок; наявність протидії з боку інших суб'єктів діяльності; екстремальний характер з огляду на наявність ризику для життя та здоров'я; дефіцит часу; значні психічні навантаження; інтенсивний вплив несприятливих чинників професійного та соціального середовища. Даний ракурс висуває особливі вимоги до морально-етичних установок судді.

8. Виходячи з зазначеного, можна констатувати, що особистісні та функціональні детермінанти судді визначається: 1) якісним професійно-психологічним відбором, який дає змогу діагностувати наявність схильності, задатків і придатності до даної професії як передумови подальшого формування готовності та адаптації до специфічних умов професії. 2) ефективною професійно-психологічною підготовкою, спрямованою як на розвиток і вдосконалення професійно важливих якостей, так і на формування професійно-психологічної компетентності; 3) набутим позитивним особистим професійним досвідом ефективного виконання суддівської діяльності за різних умов та

обставин; 4) високою внутрішньою професійною мотивацією фахівця д самореалізації власного особистісного потенціалу саме в суддівській діяльності.

9. Проведена нами наукова розвідка окреслила нове бачення організації процесу добору кандидатів на посади суддів. Сучасна система формування суддівського корпусу вимагає компетентно-якісного удосконалення з максимальним урахуванням сучасних ризиків та глобальних викликів. Професійний добір вважається кваліфікованим лише тоді, коли він опирається на новітні уявлення про структуру особистості, послуговується сучасними розробками ідеальної та реальної моделей особи судді, зіставляє та виявляє відмінності між ними, що особливо важливо у процесі добору фахівців. З метою успішного вирішення окресленої проблеми передусім необхідно ґрунтовно вивчити специфіку (можливості, ризики, виклики) професійної діяльності судді, здійснити її точний, науково аргументований опис, себто виробити професіограму діяльності судді з майбутнім її застосуванням у процесі добору суддівських кадрів. Окрім цього, необхідно на нормативно-правовому рівні визначити дезидерати щодо психічних рис, індивідуальних здібностей та особистісних якостей кандидатів на посаду суб’єктів судової влади, що в свою чергу визначить зміст соціопсихограми судді.

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУДДІВ У ПЕРІОД СУЧАСНОГО РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО СУДОЧИНСТВА

3.1. Сучасний стан професійно-психологічної підготовки суддів

З метою вдосконалення професійно-психологічної підготовки суддів передусім необхідно проаналізувати сучасний стан їхньої фахової освіти в Україні. Це надасть можливість окреслити пріоритетні напрями впровадження інноваційних тренінгових технологій, спрямованих на цілеспрямований розвиток професійних психологічних якостей та компетентностей, які зумовлюють формування професійно-психологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності.

На сьогодні ст. 77 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [146] від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII, який набрав чинності 30.09.2016 р., визначає регламент спеціальної підготовки кандидата на посаду судді та визначає, що вона включає теоретичну та практичну підготовку судді в Національній школі суддів України. Програму, навчальний план і порядок проходження спеціальної підготовки кандидатами на посаду судді затверджує Вища кваліфікаційна комісія суддів України за рекомендацією Національної школи суддів України. Спеціальна підготовка проводиться протягом дванадцяти місяців (якщо інший строк не визначений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) за рахунок коштів Державного бюджету України. Доречно зазначити, що дана редакція цих положень не відрізняється від змісту аналогічної ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції 2010 р.

Відповідно до цього Закону програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України на денній формі навчання, починаючи з 2013 р., передбачала навчання загальною тривалістю – 6 місяців,

з яких: теоретично-практична підготовка – 56 навчальних днів, стажування – 59 робочих днів.

Теоретично-практична складова спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді складається з таких блоків підготовки: І. Судоустрій України. Етика та деонтологія судді – 64 години. ІІ. Розгляд справ у судах першої інстанції (місцевих судах) – 320 годин. 1) Цивільне судочинство – 80 годин. 2) Кримінальне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення – 80 годин. 3) Адміністративне судочинство – 80 годин. 4) Господарське судочинство – 80 годин. ІІІ. Блок суддівських навичок – 64 години.

Компоненти професійної підготовки майбутнього судді містяться серед неюридичних навичок та орієнтовані на розвиток комунікативних навичок, формування готовності до професійної поведінки у конфліктних та стресових ситуаціях і набутті загальної обізнаності щодо психологічних аспектів суддівської діяльності. Ці три теми мають ознайомлювальний характер і, на жаль, через обмеженість у часі, що відведений для проведення занять, не можуть реалізувати ґрунтовну професійно-психологічну підготовку. Тим паче, що обсяг навчальних годин становить лише 9 % обсягу третього блоку, присвяченого формуванню суддівських навичок, і, відповідно, 1,5 % загального обсягу теоретично-практичної підготовки майбутнього судді.

І це при тому, що на посаду судді згідно зі ст. 69 «Вимоги до кандидатів на посаду судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [146] може бути призначений громадянин, який має вищу юридичну освіту магістра (або прирівняну до неї вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), а також досвід професійної діяльності у сфері права не менше 5 років. Рівень магістра у сфері юридичної освіти та ще й підкріплений досвідом безпосередньої юридичної діяльності має апріорі передбачати достатній рівень володіння загально-юридичними знаннями.

Тому дещо дивною видається суттєва перевага навчального навантаження з прикладних суддівських навичок у бік знов-таки теоретичних

засад судоустрою України, етики та деонтології, які поглинають 64 години, що становить 14,3 % усього навчального часу. Так само у другому блоці, присвяченому розгляду справ у судах першої інстанції (місцевих судах), який викладається у обсязі 320 годин, теми, присвячені цивільному, кримінальному, адміністративному та господарському судочинству, частково повторюють матеріал, яким майбутній суддя повинен уже володіти, маючи рівень магістра, або перетинаються із окремими темами юридичних навичок, що становить 71,4 %.141

Поряд із тим відділом науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів Національної школи суддів України з початком запровадження Стандартизованої програми підготовки суддів, призначених на посаду вперше (1–2 роки на посаді), розроблено та успішно апробовано тренінг «Психологічна адаптація до суддівської діяльності». Даний тренінг покликаний озброїти кандидатів на суддівську посаду необхідним багажем психологічних знань і спеціальних навичок, які сприяють підвищенню рівня їх професійної психологічної готовності до майбутньої суддівської діяльності.

Щоправда, у програмі підготовки цей тренінг має вигляд інтерактивної лекції с дискусією «Окремі аспекти психологічної адаптації до професії судді. Запобігання розвитку професійного вигорання» обсягом 2 години, яка присвячена розгляду таких питань, як: окремі аспекти психологічної адаптації до професії судді; запобігання розвитку професійного вигорання; роль голови суду у психологічній адаптації судді до своєї професії; психологічні та суспільні фактори, їх вплив на роботу судді; психологічні аспекти розгляду окремих категорій справ; судове засідання як комунікативний процес; складні учасники процесу, методи поведінки з ними.

Залишається проблемним питання часових меж такого насиченого змістового навантаження – лише 2 години інтерактивної лекції, яка має містити як елементи класичного викладання лекційного матеріалу, так і його

обговорення слухачами. І то дана лекція обсягом лише 2 години передбачена у таких стандартизованих програмах, як:

1. Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів окружних адміністративних судів (загальний обсяг – 24 години лекцій).

2. Стандартизована програма підготовки суддів окружних адміністративних судів, призначених на посаду судді вперше – 1–3 роки роботи (загальний обсяг – 30 годин).

3. Програма підготовки суддів окружних адміністративних судів, обраних на посаду судді безстроково (загальний обсяг – 36 годин).

4. Програма підготовки суддів місцевих загальних судів, призначених на посаду судді вперше – 1–3 роки роботи (загальний обсяг – 36 годин).

5. Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів апеляційних судів (загальний обсяг – 24 години лекцій).

6. Програма підготовки суддів місцевих загальних судів, призначених на посаду судді вперше – 4–5 роки роботи (загальний обсяг – 36 годин).

7. Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів місцевих загальних судів (загальний обсяг – 24 години).

8. Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів, призначених на посаду судді вперше – 1–3 роки роботи (загальний обсяг – 30 годин).

9. Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів, призначених на посаду судді вперше – 4–5 років роботи (загальний обсяг – 32 години).

10. Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів місцевих господарських судів (загальний обсяг – 24 години лекцій).

11. Стандартизована програма підготовки суддів апеляційних господарських судів (загальний обсяг – 40 годин).

Також окремі психологічні аспекти професійної діяльності судді можна знайти у таких стандартизованих програмах:

1. Стандартизована програма підготовки суддів апеляційних адміністративних судів (загальний обсяг – 40 години) містить 2 години інтерактивної лекції за темою: «Психологія діяльності судді та психологічні аспекти розгляду судових справ. Запобігання розвитку професійного вигорання».

2. Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів місцевих загальних судів (загальний обсяг – 24 години лекцій), а також Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів місцевих господарських судів (загальний обсяг – 24 години лекцій) містять по 2 години інтерактивної лекції за темою: «Лідерство. Ефективність», але чомусь присвяченої проблемі лідерства через технології – управління електронною інформацією та соціальними медіа.

3. Стандартизована програма підготовки суддів апеляційних господарських судів (загальний обсяг – 40 годин) містить 2 години інтерактивної лекції за темою: «Комунікації судової влади». Хоча така актуальна тема, яка має бути орієнтована на формування професійної комунікативної компетентності судді, замість цього присвячена проблемам підвищення авторитету судової влади в сучасних умовах і питанням взаємовідносин судів та ЗМІ.

4. Опосередковано питання застосування спеціальних психологічних знань у експертизі надаються у Програмі підготовки суддів місцевих загальних судів, призначених на посаду судді вперше (4–5 років роботи) у 2 годинах інтерактивної лекції за темою: «Судово-психіатричні та судово-психологічні експертизи».

5. Так само умовно можна віднести у 4-годинний тренінг: «Управління часом у суддівській діяльності», який містять лише дві стандартизовані програми: Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів, призначених на посаду судді вперше (1– 3 роки роботи) та Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів,

призначених на посаду судді вперше (4–5 років роботи). І то цей тренінг майже жодного відношення до професійної психологічної підготовки не має.

6. Також заплановані для кандидатів на посаду судді лекції (по 2 години кожна): «професійна деформація судді як елемент психологічної адаптації до суддівської діяльності». З даної теми випливає, що професійна деформація є проявом психологічної адаптації, що взагалі є доволі дивним уявленням про професійне становлення фахівця; «психологічні засади профілактики професійного вигорання суддів». Ця тема є модифікацією згадуваної вище лекції, присвяченої запобіганню розвитку професійного вигорання.

7. Окрім того, Національна школа суддів України спільно з проектом Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя» розробила тренінг для тренерів «Покращення рівня навичок спілкування та роботи працівників суду із людьми з інвалідністю». Однак систематичного його впровадження поки що немає.

При цьому третина програм підготовки суддів взагалі жодної години професійно-психологічних дисциплін не містить. Так, професійно-психологічні теми відсутні у таких стандартизованих програмах підготовки суддів:

1. Програма підготовки суддів окружних адміністративних судів, призначених на посаду судді вперше (4–5 років роботи) (загальний обсяг – 36 годин).

2. Програма підготовки суддів судових палат у цивільних справах апеляційних судів областей, Апеляційного суду міста Києва (загальний обсяг – 24 години).

3. Програма підготовки суддів місцевих загальних судів, обраних на посаду судді безстроково (загальний обсяг – 40 годин).

4. Стандартизована програма підготовки суддів судових палат у кримінальних справах апеляційних судів областей та Апеляційного суду міста Києва (загальний обсяг – 40 годин).

5. Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів, обраних на посаду судді безстроково (загальний обсяг – 40 годин).

З наведеного стає зрозумілим, що проблема професійно-психологічної підготовки суддів лишається відкритою. Хоча на важливості професійної психологічної підготовки наголошують усі науковці, починаючи від Ганса Гроса, який наприкінці 90-х років XIX ст. у своїй роботі «Кримінальна психологія» наголошував на обов'язковій психологічній освіченості судді, і закінчуючи О. Черновським, який у своїй монографії 2014 р. так само відзначав вагому роль психологічної підготовленості судді як передумову його професійної готовності та компетентності [205, с. 58].

З вересня 2014 р. у Національній школі суддів України відбулася зустріч ректора М. Оніщука із менеджером проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» Кавакіним А.. Ректор відзначив, що основним напрямом, над яким працює НШСУ, є оновлення системи підготовки суддівських кадрів та підвищення її якості. Зокрема, М. Оніщук зауважив, що однією із ключових складових стандартизованої програми має стати професійна психологічна підготовка до суддівської діяльності. Реалізація ж цього завдання відбувається, орієнтуючись на міжнародний досвід, у чому допомагають проекти міжнародної технічної допомоги [206].

Тут слід зазначити, що ми не ототожнюємо професійно-психологічну підготовку суддів із усіма дисциплінами психологічного спрямування, які мають засвоювати правники. Це зумовлено тим, що у стандартах повної вищої юридичної освіти передбачається вивчення майбутніми правниками як основ психології та педагогіки, так і юридичної психології. Тому на рівні підготовки кандидатів на посади суддів, яка здійснюється у закладі суддівської освіти – Національній школі суддів України, має бути впроваджено спеціальний курс – «Професійно-психологічна підготовка судді». Даний курс має бути практичного спрямування і орієнтований на формування професійно-психологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності.

Проте на теперішній час лишається неоднозначність розуміння змістового навантаження професійно-психологічної підготовки до суддівської діяльності, адже більшість науковців втрачають з поля зору соціономічну сутність діяльності судді, внаслідок чого нівелюють його комунікативну компетентність та морально-правову нормативність. При цьому роблять акцент на його саморегулюванні та розвинених психічних пізнавальних процесах, як-то уваги, пам'яті та мислення.

Серед напрямів актуалізації професійної підготовки, спрямованої на формування та розвиток професійних установок суддів, Нестеренко А. виділяє зовнішні – якості, сформовані у результаті соціалізації особистості, та внутрішні – якості що визначають успішність формування інтелектуально-емоційних моральних комплексів, інтеріоризації та екстеріоризації етичних принципів, формування професійно спрямованої мотивації та власної моральної активності особистості [209].

Вітчизняні науковці В. Бедь та О. Бандурка зазначають, що для належного виконання своїх професійних функцій суддя у результаті професійної психологічної підготовки повинен володіти такими якостями, як: самоконтроль, емоційна стриманість, вміння зберігати спокій в емоційно напружених ситуаціях, вимогливість до форми поведінки та висловлювань сторін судового процесу і водночас виявлення терпимості, тактовності, здатність до релаксації, вміння знижувати надмірне емоційне збудження окремих учасників судового засідання [210].

Дегтяренко М., у свою чергу, вважає основними завданнями професійно-психологічної підготовки суддів:

- формування впевненості у собі, своїй підготовленості, у можливості успішного подолання труднощів професійної діяльності, готовності до зустрічі з ними;
- набуття знань щодо можливих варіантів екстремальних ситуацій, їх сутності та способів реагування на них;

- формування психологічної стійкості щодо впливу характерних для судової діяльності психотравмувальних чинників;
- тренування професійно значущих якостей (професійної спостережливості, професійної пам'яті, професійного мислення), вмінь і навичок виконання службових обов'язків у несприятливих умовах та управління своїми емоційними станами;
- формування вмінь користування психологічними методами і прийомами для підвищення ефективності вирішення професійних завдань [41, с. 80-83].

І лише один з небагатьох науковців, який акцентував увагу на пріоритетності розвитку комунікативної компетентності суддів, Васильєв В., розкриваючи пріоритетні напрями професійної психологічної підготовки судді, наголошує на формуванні у нього психологічної компетентності, яка безпосередньо проявляється у його комунікативних навичках управління процесом судового засідання та саморегуляції і є важливим елементом профілактики емоційного вигорання суддів, з одного боку, та механізмом зростання довіри до судової системи в цілому – з другого. Отже, підкреслює автор, така постановка проблеми висуває завдання впровадження системи розвитку їх комунікативної компетентності [212, с. 87].

Згідно з положеннями Концепції професійної психологічної підготовки кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України [213] ця підготовка є комплексом організаційних та навчально-психологічних заходів, спрямованих на формування й розвиток у слухачів високих морально ділових та етичних особистісних якостей і навичок, а також психологічної готовності до професійної суддівської діяльності.

Метою такої підготовки є адаптація кандидатів на посаду судді до умов професійної суддівської діяльності, сприяння їх професійному та особистісному становленню як висококваліфікованих фахівців, спроможних ефективно виконувати покладені на них обов'язки.

Професійна психологічна підготовка суддів здійснюється на основі використання в процесі підготовки суддів психологічних методів, що покликані розвивати у суддів необхідні вміння та навички, які допоможуть:

— враховувати психологічні та суспільні фактори, їх вплив на роботу судді; керувати конфліктами;

— уникати психологічної деформації;

— запобігти розвитку синдрому професійного вигорання.

Професійна психологічна підготовка кандидатів на посаду судді та суддів забезпечується шляхом поєднання в процесі навчання форм і методів психології, андрагогіки та педагогіки з урахуванням індивідуальних особливостей, рівня спеціальних знань, інтелекту й особистого ставлення до обраного фаху кожного слухача.

Відповідно до зазначеної Концепції психологічна підготовка передбачає навчання кандидатів на посаду судді та суддів:

1. Умінню точно оцінювати свій психологічний стан, настрій, ступінь психічної напруженості під час вирішення завдань різної складності.

2. Психологічним прийомам і методам для уникнення та вирішення конфліктних ситуацій, забезпечення їх особистої безпеки в умовах професійної суддівської діяльності та в повсякденному житті.

3. Основним прийомам саморегуляції та психокорекції.

4. Формуванню психологічних установок і готовності використовувати в професійній суддівській діяльності відповідні вміння та навички щодо забезпечення: особистої професійної безпеки: діям в умовах психологічного тиску з боку різних учасників судового процесу; психологічної самодіагностики та саморегуляції для нейтралізації негативних наслідків стресових ситуацій та емоційно-психологічних навантажень (особливо у складних ситуаціях).

Діяльність, яку здійснює Національна школа суддів України для забезпечення запровадження та реалізації професійної психологічної підготовки суддів, стосуються системи психологічного супроводження, що

забезпечує підвищення ефективності суддівської діяльності, працездатності та кваліфікаційного зростання. Тоді як професійно-психологічна підготовка – це цілеспрямований процес формування та розвитку особистісних якостей і властивостей працівника, які б відповідали вимогам суддівської діяльності і забезпечували її ефективний рівень [214].

Як випливає з наведеної Концепції, основний акцент робиться зновтаки на профілактиці деформації та вигорання, формуванні навичок саморегуляції, формуванні готовності подолання психологічно напружених ситуацій та розвитку навичок безпечної поведінки у конфлікті. Іншими словами, втрачається ракурс професійно-психологічної підготовки, спрямований на формування готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності. Хоча, як було доведено, саме ці особливості і визначають:

— психологічне вигорання внаслідок інтенсивної складної систематичної комунікації;

— професійну деформацію під впливом накопичення негативного досвіду взаємодії з об’єктами професійної діяльності;

— висувають підвищені вимоги до стійкості емоційної та нервовопсихічної сфери як передумови психологічної стійкості;

— детермінують провідну роль комунікативної компетентності судді;

— висувають особливі вимоги до морально-правової нормативності поведінки.

І в сукупності ці особливості зумовлюють професійно-психологічну готовність як вищий прояв професійної адаптивності судді до умов діяльності.

Таким чином, потребує вдосконалення програма професійно-психологічної підготовки суддів, яка має передбачати проведення як традиційних форм навчання, так і тренінгових занять. Саме тому з метою формування професійно-психологічної готовності суддів до соціономічних особливостей суддівської діяльності ми пропонуємо авторський тренінг «Професійно-психологічна підготовка суддів. Тренінг спеціально розроблено

для впровадження у навчальний процес Національної школи суддів України як спецкурс. Він може бути рекомендований у повному обсязі в рамках спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів або у скороченому вигляді окремих тем у рамках курсів для підвищення кваліфікації вже працюючих суддів.

Зміст навчального тренінгу полягає у тому, що професія судді належить до класу соціономічних професій, характерною особливістю яких є систематичне та інтенсивне спілкування. У процесі спілкування судді необхідно уміти отримувати юридично значущу інформацію, оцінювати її достовірність та повноту, приймати відповідальні рішення, здійснювати правомірний вплив на різні категорії населення, окремі групи людей, взаємодіяти з громадськістю, виступати публічно, проводити наради, надавати пояснення, відповідати на запитання, проводити прес-конференції, грамотно оформляти тексти і багато іншого, що належить до сфери професійного спілкування.

У сфері суддівської діяльності доволі часто виникають конфліктні ситуації, в яких суддя повинен уміти виступати в ролі посередника, правильно розуміти причини конфлікту та шляхи виходу з нього, долаючи протидію і уникаючи можливих провокацій та шантажу.

Взагалі тренінг вважається поліфункціональним методом, у цьому і полягає його універсальність і прикладний характер. Можна виділити основні функції тренінгу:

— діагностична – надає можливість явного або прихованого спостереження і експериментального вивчення індивідуальних якостей і особливостей поведінки особистості, а також групових процесів, з подальшим аналізом та інтерпретацією;

— навчальна – полягає у набутті знань, навичок і вмінь, формуванні будь-яких компетентностей;

— розвиваюча – сприяє розвитку (фізичному, духовному, особистісному, професійному) особи або групи;

— евристична – припускає, що в результаті участі у тренінгу особа відкриває для себе нові горизонти, переживає інсайти, особисті відкриття і осяяння, так звані моменти істини;

— психокорекційна – полягає у виправленні (коригуванні) деяких недоліків і відхилень психічного розвитку і поведінки;

— саморегулятивна – сприяє формуванню навичок цілеспрямованого контролю і зміни індивідом перебігу різних психофізіологічних функцій, регуляції активності діяльності і рефлексії;

— праксеологічна – виходить з того, що тренінг завжди прямо чи опосередковано має спрямованість на підвищення ефективності практичної діяльності;

— профілактична – полягає в тому, що тренінг часто скерований на збереження психологічної цілісності особистості, попередження нервовопсихічних розладів, профілактику несприятливого впливу зовнішніх чинників, зокрема професійної деформації, реабілітацію після психотравмувальних подій, а також загалом підвищення рівня психічного здоров’я.

Підсумовуючи, слід наголосити, що тренінг «Професійно-психологічна підготовка суддів» спрямований на розвиток комунікативної компетентності як спроможності усвідомлювати наявність проблемної ситуації, цілеспрямовано вирішувати визначені комунікативні завдання, спираючись на розуміння конкретних умов та цілей спілкування, всього того, що може роз’єднувати чи зближувати учасників комунікації (їхні соціальнодемографічні, індивідуально-типологічні та інші відмінності), обираючи оптимальні засоби поведінки у психологічно напружених чи навіть стресових ситуаціях.

Завдання тренінгу полягають у формуванні професійно-психологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності шляхом формування навичок управління власними психоемоційними станами та розвитку комунікативної компетентності. Оскільки судді у міру набуття

практичного досвіду поступово набувають достатньо високого рівня розвитку комунікативних умінь, найбільш доцільно зосередити увагу на навчанні суддів, призначених на посаду вперше (1–2 роки на посаді), та у процесі підвищення їх кваліфікації.

Тренінг зі слухачами може виступати як специфічне середовище особистісних і групових змін, своєрідний психолого-професійний полігон ігрового моделювання службових і життєвих ситуацій, отримання різноманітного досвіду пізнавального та емоційного плану. Крім цього, діагностичні, навчаючі, розвиваючі, психокорекційні, саморегулятивні та інші функції і можливості тренінгу сприяють підвищенню результативності професійної підготовки суддів до психологічно насичених соціономічних особливостей діяльності.

Досягненню майстерності у професійному спілкуванні присвячена доволі значна кількість методичних розробок, спрямованих на розвиток комунікативних умінь, навичок налагодження психологічного контакту та взаємодії з різними категоріями громадян. Тому у тренінгу «Професійно-психологічна підготовка суддів» висвітлюються переважно проблеми формування та розвитку комунікативної компетентності, а також професійно-психологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності.

На основі проведеного аналізу сучасного стану підготовки суддів у Національній школі суддів України нами встановлено, що компоненти професійної психологічної підготовки майбутнього судді містяться серед неюридичних навичок та орієнтовані на розвиток: комунікативних навичок, формування готовності до професійної поведінки у конфліктних та стресових ситуаціях і набуття загальної обізнаності щодо психологічних аспектів суддівської діяльності. Ці три теми мають ознайомлювальний характер і через обмеженість у часі не можуть реалізувати ґрунтовну професійно-психологічну підготовку. Тому на рівні підготовки кандидатів на посади суддів, яка здійснюється у закладі суддівської освіти, яким є Національна школа суддів

України, має бути впроваджено спеціальний курс – «Професійно-психологічна підготовка судді». Даний курс має бути практичного спрямування і орієнтований на формування професійнопсихологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності.

На основі аналізу теоретичних підходів науковців і сучасних концепцій професійної психологічної підготовки кандидатів на посаду судді доведено, що на теперішній час лишається неоднозначність щодо розуміння змістового наповнення професійно-психологічної підготовки до суддівської діяльності, адже більшість науковців упускають з поля зору соціономічну сутність діяльності судді, внаслідок чого нівелюють його комунікативну компетентність та морально-правову нормативність. При цьому роблять акцент на його саморегуляції та розвинених психічних пізнавальних процесах на кшталт уваги, пам'яті та мислення. Іншими словами, втрачається ракурс професійно-психологічної підготовки, спрямований на формування готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності. Хоча, як було доведено, саме ці особливості у сукупності зумовлюють професійно-психологічну готовність як вищий прояв професійної адаптивності судді до умов діяльності.

Виходячи з проведеного аналізу особистісних детермінант професійно-психологічної готовності до соціономічних умов суддівської діяльності, нами була доведена провідна роль моральної нормативності поведінки. Моральна нормативність поведінки зумовлена двома векторами: мораллю як зовнішнім чинником суспільних норм, що так або інакше інтеріоризуються особистістю, та моральністю як особистісною якістю, що проявляється у її екстеріоризації. Зважаючи ж на високу соціальну значущість суддівської діяльності, морально-правова нормативність поведінки як вищий прояв професійно-психологічної готовності має передбачати унеможливлення таких негативних проявів деформації, як протиправні діяння загалом і корупційні посягання зокрема. І якщо морально-правова нормативність сформована успішно, то вона формує імунітет навіть до зовнішніх негативних прикладів або спокус.

3.2 Професійна деформація суддів та її превенція

Одним з визначальних напрямків сучасної судової реформи в Україні є докорінне оновлення сфери судочинства та оперативне впроваджування міжнародних правових стандартів в національну судову практику, що обумовлює формування нових, значно вищих, дезидератів до професійної діяльності суддів. Глобалізаційні виклики та сучасні реалії українського соціуму вимагають становлення суддів нового типу – судді-професіонала, який керується гуманістичним миследієвим апаратом – готовністю до постійного самовдосконалення (як професійного, так і особистісно-морального). Позаяк сьогодні простежується виразна тенденція ефективності правосуддя від рівня морального утвердження та професійного розвитку судді. Відтак пошуки аксіологічних орієнтацій як конститутивних ідеалів, життєтворчих смислів, визначення стратегічних напрямків самовдосконалення особистості судді, осмислення унікальності її екзистенційного існування, розуміння безпосередньої ролі до успішного розвитку соціуму є характерними для моральної регенерації в контексті духовного відродження загалом та трансформаційно-глобалізаційних процесів гуманізації та етизації правової сфери і правозастосування зокрема [121, с. 70].

Очевидно, що одним із найголовніших завдань сучасного українського судочинства є світоглядно-аксіологічна переорієнтація суб’єктів судового корпусу, формування належного рівня їх морально-професійної культури шляхом безупинного морального й професійного самовдосконалення, саморегуляції та спосібності протистояти появі проявів особистісної професійної деформації.

Філософсько-правове розуміння змісту та причин появи професійної деформації (морально-правової свідомості) суддів обумовлене, на наше

переконання, двома аспектами: перший – реальні практичні проблеми у процесі функціонування національної судової системи в цілому, та рівнем морально-професійного розвитку суб'єктів судового корпусу зокрема; другий – теоретичними проблемами, обумовленими світоглядно-методологічними засадами морально-правової свідомості судді.

Динаміка поглядів та установок, які переважають у морально-правовій свідомості суддів, обумовлена духовними, соціальними, економічними та політичними реаліями певного соціуму. Відтак, на соціальному рівні професійна деформація українських суддів представляє певну варіант деформації суспільної морально-правової свідомості, яка у тій чи іншій формі прослідковується на окремих етапах соціального розвитку. В особистісному контексті професійна деформація суддів України постає в результаті нерозвиненості морально-професійної культури. Передусім, ця криза проявляється у контраверзному середовищі, складних морально-психологічних обставин, в яких реалізовується професійна діяльність судді.

Уявлення про бажане, відповідне, справедливе, допустиме під впливом особливостей професійної діяльності та негативних чинників соціального середовища деградують, а натомість формуються особистісні, корпоративні установки, які суперечать моральним та професійним дезидератам. Здебільшого, вони приховуються, але, відображуючи нові аксіологічні настанови свідомості, поведінки суддів, втілюються в діяльності, яка може мати недопустимий, суспільно невгодний і більше того протиправний, небезпечний характер. Відтак, на переконання Лозового В. О. та Петришина О. В., професійна деформація обумовлює появу маргінальності, яка виступає основою контркультур та субкультур, котрі визначають нові напрями особистісного розвитку індивіда [106, с. 41-42].

Професійну деформацію суддів часто ототожнлять із професійними звиканнями. Зміст такого визначення зводиться до того, що за період професійної діяльності в окремих суддів виникає професійний цинізм, який виражається у надмірній індивідуальній впевненості, апатичному ставленні до

суддівської роботи, гіпертрофованій вірі у професійну інтуїцію, ігноруванні всього, що перечить власним переконанням, думці, у професійному виснаженні (знесиленні, апатії), підозріливості, комплексу безпомилковості, обвинувальному нахилі і визначає певну відчуженість, що часто обумовлює появу авторитарних нахилів (приміром, абсолютного владарювання у судовому процесі) в окремих суддів тощо. Відтак якщо суддя не спосібний до саморегуляції, здебільшого схиляється до корпоративності – це доконечно призводить до волюнтаристських дій та рішень, які здійснюють істотний вплив на суддівську неупередженість, об'єктивність.

До того ж, внаслідок професійної деформації судді відбувається схематичне (умовне) спрощення особистісного мислення, що продукує вузькоглядні підходи щодо вирішення певних справ, а відтак призводить до судових помилок [235, с. 46].

В цілому у науковому середовищі фактично не існує дискусій щодо тлумачення дефініції професійна деформація суддів, а лише доповнення, які розширюють твердження вчених-попередників тощо.

Підсумовуючи вищеозначене, об'єктивуємо, що під професійною деформацією суддів необхідно розуміти ті негативні риси та явища, що формуються стихійно, неконтрольовано або ж свідомо усупереч моральним дезидератам, стандартам професійної поведінки й діяльності, очікуванням соціуму та, звичайно, перешкоджають ефективній реалізації правосуддя.

У зв'язку з цим, доцільно виокремити окремі види професійної деформації суддів України, які різняться між собою за манерою прояву та в цілісності розкривають сутність та зміст означеного явища.

Слід виокремити певні види деформації морально-правової свідомості суддів України, які відрізняються між собою за способами прояву та в сукупності розкривають зміст і сутність цього явища.

Найпоширенішими видами професійної деформації суддів в Україні є суддівська некомпетентність, обвинувальний нахил, хабарництво, казенне ставлення до людей, грубість, апатія, підозрілість, меркантильність,

перевищення повноважень, зловживання владою, необ'єктивність, тенденційність, бюрократизм, корпоративна солідарність (твердження будь-яких дій колег-суддів як правильних), халатність, поверхневе ставлення до процесуально-правових норм та спрощення процедури судового розгляду, безоглядний компроміс з власною совістю.

У нинішніх реаліях одним з основних ґанджів українського судочинства є поширене хабарництво серед суб'єктів суддівського корпусу. З метою його подолання, дедалі частіше, висувається пропозиція – підвищити рівень матеріального добробуту суддів. Себто, вищий рівень матеріального забезпечення суддів значно зменшить вабу брати хабарі, підвищить ступінь цінування власної посади. Безумовно, суддям, як і будь-яким іншим спеціалістам, доконечною є матеріальної стабільність, проте звісним є твердження, що задоволена потреба генерує нову потребу. Відтак прагнення до лише матеріального продукує казенне ставлення до професійних обов'язків та заважає формуванню консеквентності внутрішнього переконання. Це знову ж доводить, що першопричина хабарництва суддів виникає з низького рівня їх моральної культури, яка значною мірою детермінована зниженням загального рівня морального потенціалу індивідуумів в умовах соціально-політичного дисбалансу, економічних трансформацій та духовної кризи соціуму загалом. Тому, насамперед, необхідно поклопотатися про формування та розвиток духовний, осібно моральних особистісних якостей судді, доконечних для противенства лубочному егоїзму та гіпертрофованій любові до матеріальної вигоди. Позаяк проблема хабарництва, як свідчить практика, ніколи не вирішувалася лише за допомогою матеріальних стимулів.

Фактично визначальне значення у вирішенні будь-якої справи має характер спрямованості психолого-соціальних настанов професійної діяльності кожного судді. Згідно позиції Сідак Л. М., якщо він проявляється в готовності до служіння, бажанні до створення певної гармонії у соціумі [190, с. 15], то такий суддя набуде високого рівня моральної та професійної культури, буде добросовісним, наполегливим, раціоналістичним та виваженим. Позаяк, саме ці

особливості є необхідними в подоланні лінивства, млявості, боягузливості та звабі нечесного збагачення. І, насупроти, якщо характер соціально-психологічних настанов професійної діяльності судді (нехай із геніальним рівнем професійної майстерності) скерований на задоволення лише егоїстичних потреб, власне матеріальне збагачення в поєднанні з лінивством та аморальністю призводить, за нинішніх соціально-економічних умов, до хабарництва.

Наступним проявом професійної деформації суддів України виступає обвинувальний нахил (схильність до обвинувачення) у професійній діяльності, себто такий стан свідомості, який характеризується викривленим характером усвідомлення моральних норм та правової реальності (правова система розуміється суддею як порядок репресивних та карних процедур). Відтак, такий суддя в кожному індивіді вбачає потенційного правопорушника чи злочинця, що є вельми загрозливим для якісного функціонування національного правосуддя.

Характерною ознакою професійної деформації суддів України є «сліпе фанатичне поклоніння закону» [121, с. 72], зокрема у тих ситуаціях, коли він суперечить почуттю справедливості. Приміром, поміж суддівського корпусу побутує думка, що категорія «справедливості» є суто морально-етичною дефініцією, і не стосується правової системи. Натомість, право як категорія нагадує: «...поєднати закон і право не легко. Ще важче змусити закон у всіх випадках працювати справедливо» [122, с. 133]. Відтак суддя повинен керуватися національним законодавством на засадах справедливості.

Вчений Новгородцев П. І. зауважував, що «... правосвідомість повинна завше підноситися над позитивним правом, а певна норма позитивного права має коритися моральній оцінці. ... Разом з тим значимість критичного ставлення природно-правової ідеї розкривається у самостійності та незалежності суду над позитивним правом». Ігноруючи означеними дезидератами, суддя запомагає трансформації «соціуму із «царства цілей» в царство засобів щодо виконання зовнішніх законів» [142, с. 223]. Тому, суддя повинен зіставляти законодавство

з правом, абсолютно з правовим ідеалом та володіти вмінням критично оцінювати. По-іншому, не уникнути судових аберацій за якими життєдіяльність індивідів, їх благополуччя.

Таким чином, визначальною причиною, яка обумовлює деформаційні процеси у свідомості судді, є невідповідний рівень моральної та професійної культури, що проявляється в низькому рівні професійних знань, умінь і навичок і антисоціальній, антигуманістичній, егоцентричній спрямованості соціально-психологічних настанов. Утім, слід зазначити, що деформацію морально-правової свідомості суддів України провокують не тільки суб'єктивні фактори, а й об'єктивні. Зокрема на рівні імовірної гіпотези існує думка стосовно залежності рівня моральної культури суддів України від рівня моральної культури суспільства взагалі. Справді, правовий і моральний нігілізм населення сучасної України, який в умовах духовної кризи стає ще більш агресивним і відверто демонстративним, не може не відбиватися на морально-правовій свідомості членів суддівського корпусу. Поширення його серед суддів, є передусім свідченням дефектності морально-правової соціалізації особистості майбутнього юриста, невідповідність методів і напрямків його виховання сучасним вимогам суспільства.

Стосовно морального нігілізму, то він розуміється як крайній прояв морального невігластва, зневажливе ставлення до моральних норм і традицій. Зауважимо, що в «чистому вигляді» правовий і моральний нігілізм трапляються рідко – коли ігноруються всі без винятку норми права і моралі. Зокрема, в Україні зараз поширений прихований або латентний правовий і моральний нігілізм, коли ігнорується якась конкретна моральна і правова норма або галузь права. Відтак серед суддів з'являються нові форми його виразу, що відбивають сучасний розвиток суспільних відносин. Наприклад, свідоме ігнорування, недотримання встановлених правових норм та маніпулювання правом (вибіркове виконання нормативно-правових приписів) залежно від власної вигоди тощо.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що часто моральний і правовий нігілізм судів, а звідси і «кишенькове правосуддя» породжують державні органи та політичні еліти. Тому в таких умовах дуже важко змінити сформований у людей століттями негативний і не завжди об'єктивний портрет української судової системи.

Отже, деформація морально-правової свідомості суддів виникає тоді, коли моральна розпуста і непрофесіоналізм проникають у сферу професійної діяльності судді. Частково вона зумовлена і значним розривом між декларованими в суспільстві цінностями та можливістю їх реального досягнення. Якщо проаналізуємо і порівняємо систему ціннісних настанов покоління суддів, яке соціалізувалося 20-30 років тому з ціннісними орієнтаціями сучасного покоління, то помітимо, що вони дуже відрізняються.

Так, у свідомості старшого покоління суддів чітко простежується орієнтація на пріоритет суспільного над особистим, тобто будь-яке соціально-правове явище сприймається і оцінюється не з позицій власної користі, а з позицій необхідності забезпечення державних інтересів, патріотизму, самовіддачі заради досягнення мети суспільного розвитку

Генерація сучасних судів стикається з тим, що цінності судів минулого у сучасних реаліях не працюють. Це призводить до того, що у молодого покоління формуються інші цінності та ідеали, які орієнтують на задоволення перш за все потреб егоїстичного, гедоністського і споживацького характеру. Тому, як правило, молоді українські судді – це впевнені в собі люди з притаманними їм високими кар'єрними амбіціями. Декого з них навіть умовно можна назвати представниками нової субкультури – дуже раціональної, максимально технократизованої і, на жаль, бездуховної.

Саме втрата духовних орієнтирів неминуче веде до певної розпорошеності, однобокості, дисгармонії внутрішнього світу судді-людини, яка говорить одне, думає друге, а робить інше, тобто формується (за Ф. М. Достоєвським) як «безособистість» (між іншим, кініки саме таких людей називали «негідниками»). Здавалося б цілісність – це антонім моральної

розпусти, яка стосується тільки особистісного життя судді-людини і ніяким чином не впливає на його поведінку в судовому процесі. Однак цілісність особистості як категорія є значно вагомішою і значущою, адже вона стосується духовності: суворої моральності, внутрішньої чистоти, чесності, шляхетності, бажання служити на благо суспільства і конкретної людини тощо. Отже, у деяких випадках саме такі негативні якості внутрішнього світу судді-людини, як розпорошеність, розірваність світогляду, стають «збудниками» виникнення деформації його морально-правової свідомості.

Отже, цілісність світогляду судді слід розглядати як спрямованість його соціально-психологічних настанов на те, щоб присвятити себе справі правосуддя. Найвищий рівень моральної культури судді, коли виникнення будь-яких деформацій свідомості просто неможливе.

Виникнення деформації морально-правової свідомості часом пов’язують з величезною завантаженістю українських суддів, яка стає очевидною якщо порівняти з судами інших країн. Проте, надмірне навантаження не можна вважати основним фактором, який зумовлює виникнення деформації морально-правової свідомості суддів. Судді можна інколи пробачити юридичну помилку внаслідок суперечливості законодавчого масиву, але чванливості, грубості, недбальства, фальсифікацій пробачити не можна. Тому тих суддів, які незалежність судді сприймають як особисту незалежність від закону і нерідко бравують нею, що призводить до судового свавілля, дозволяють собі недбало ставитися до закону і людей, своїми діями і вчинками дискредитують суддівський корпус держави взагалі, треба позбавляти судової влади.

Цих поглядів дотримується і судді Верховного Суду України у відставці, які, згадуючи свою професійну діяльність, стверджують, що відчували «… велике моральне задоволення від того, що робили людям добро, ... хоча й навантаження було велике, а робота тяжка і невдячна» [218, с. 161]. Тому досвідчені судді обурюються тим, що натепер склалися такі умови, в яких сучасні судді можуть безкарно порушувати закон. На їхню думку, слід «...

позбавлятися від суддів, котрі не можуть встояти перед спокусою незаконного збагачення, ... від людей, що ганьблять професію». Вони переконані, що суддею може бути тільки людина, яка має сердечну доброту, чистоту і сумління.

Отже, можна виділити декілька груп найважливіших факторів, які ведуть до виникнення деформації морально-правової свідомості суддів: фактори особистісних якостей та соціально-психологічного характеру – недостатній рівень морально-професійної культури судді: низькі показники особистісного професійного потенціалу (знань, умінь та навичок) та непродуктивна спрямованість соціально-психологічних настанов діяльності судді, які виявляються в некомпетентності, аморальності, самовпевненості тощо; фактори, зумовлені специфікою професійної діяльності, наприклад: бюрократизм, корпоративність, необхідність спілкування зі злочинцями тощо.

Сучасні наукові дослідження доводять, що роль своєрідного захисного бар'єру перед виникненням деформаційних процесів у свідомості судді відіграє сформований належний рівень морально-професійної культури. Вона визначається як прояв ступеня морального і професійного розвитку його особистості, єдність особистісного професійного потенціалу судді та спрямованості його світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності, які виражаються у гуманізмі та професіоналізмі і безпосередньо визначають професійну придатність судді.

Формування належного рівня морально-професійної культури судді – це завдання не тільки держави, соціальних інституцій, громадськості, професійних об'єднань юристів, але насамперед кожного конкретного судді. Ідеться про необхідність постійного професійного і морального самовдосконалення та свідомого самообмеження членів суддівського корпусу, про самоочищення судової влади від тих, хто компрометує статус судді, подолання заступництва з міркувань суддівської корпоративності до суддів, які свідомо й грубо порушили присягу та закон, Водночас слід констатувати, що значного поліпшення ситуації, яка склалася протягом багатьох років у цій сфері, ще не відбулося.

Тому основними напрямами оптимізації морально-професійної культури судді є: переосмислення сутності та змісту принципових засад морального і професійного виховання як цілісного системного процесу, який забезпечив би формування належного рівня морально-професійної культури майбутнього судді; вивчення і врахування західноєвропейської та американської моделей розвитку морально-професійної культури майбутніх суддів і системи добору кадрів на суддівські посади;

Першочергово звернемося до проблем, пов'язаних із процесом виховання майбутнього судді. На наш погляд, низький рівень морально-професійної культури суддів є результатом помилок, недоліків, прорахунків у навчанні і вихованні. У наукових джерелах поширеним є погляд, згідно з яким виховання – це єдиний узалежнений і взаємодоповнюваний процес, метою якого є формування високоморальної, вільної, відповідальної особистості шляхом залучення її до культурних цінностей науки, моральності та права.

Цілком очевидно, що основи формування морально-професійної культури майбутнього судді закладаються в родині, школі, вищому навчальному закладі під час засвоєння моральних і правових цінностей. Однак в умовах нестабільного суспільства це все видається проблематичним. Так, натепер панує світоглядна настанова на необмежене зростання потреб людини. Вплив технократичного суспільства на людину відчутний у всіх сферах життя. Людина перетворюється на споживача. Це зумовлює її внутрішню пасивність, яка є лише одним із симптомів загального «синдрому відчуження». Така людина не бачить сенсу у своїй цілісності і самодостатності. Єдиним способом є конформізм, але й він не може допомогти.

Отже, в умовах зростання соціальної неоднорідності українського суспільства процес засвоєння системи загальнонаціональних ціннісних засад, важливих як для держави, так і для кожного окремого громадянина, становить основну мету виховання майбутнього судді. Тому під час навчального і виховного процесу викладачам слід робити акцент на належному й бажаному,

хоча, на жаль, нинішній принцип: «Так не чинять» майже зникає і вважається ознакою нерозумності та слабкості. Так, склалася ситуація морального свавілля: правда того, хто хитріший, спритніший; живеться легше тому, в кого обмаль моральних принципів.

Система сучасного виховання і освіти більше зорієнтована на раціоналізм і юридичну прагматику. В таких умовах мета виховання вбачається у формуванні в майбутнього судді високого рівня особистісного професійного потенціалу, а точніше деяких його компонентів – професійних знань, умінь, навичок тощо.

Проте вважаємо, що в навчальному процесі велику роль повинні відігравати ті дисципліни, на яких вчаться не тільки ефективно, логічно мислити, а й опанувати емоційним «інструментом», необхідним для найважливішого – роботи з людьми. Без гуманістичного світогляду майбутній суддя не зможе належним чином виконувати свої професійні функції, бо навіть найвищий рівень особистісного професійного потенціалу знецінюється, якщо людина нехтує моральними принципами. Тому головним завданням підготовки і виховання майбутнього судді є формування гуманістичної та альтруїстичної спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності, а не тільки розвиток особистісного професійного потенціалу. Студенти мають учитися аналізувати проблему не тільки з юридичного погляду, а й морального. Неможливо підготувати студента до практичної діяльності, якщо він не усвідомлює філософії професії – її роль і значення в суспільному житті.

Суспільство XXI ст. потребує морального і духовного суддю, адже егоцентризм, який заполонив сучасний світ, повинен бути замінений гуманізмом, який очищає людей морально і фізично, а тому всі прогресивні зміни врешті-решт повинні сформувати суддю нової якості, суддю-совість.

Таким чином, формування фахівця в будь-якій галузі – це перш за все виховання людини. А виховання людини – це виховання людяності, моральності, духовності. Без цих рис немає особистості, а отже, немає фахівця, покликання якого працювати з людьми. Тому переконані, що в майбутньому

система юридичної освіти передбачає такі навчальні дисципліни, як філософія права, етика, професійна етика юриста, юридична деонтологія, моральна та естетична культура юриста, історія культури тощо. Саме ці навчальні дисципліни покликані допомогти майбутньому судді у формуванні гуманістичної та альтруїстичної орієнтації спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов, творчого мислення (яке базується на морально-правовому почутті істини, справедливості), а не політико-юридичного догматичного мислення, яке хибно уважається ідеальним для юриста.

Також у процесі виховання майбутнього судді необхідно звернути увагу на формування почуття патріотизму. А починати цей процес треба ще з дитинства на засадах актуалізації у свідомості людини духовних цінностей, які містить національна культура.

Розв'язання проблем судочинства сучасної України, безпосередньо залежить від якості морально-правової свідомості кожного окремого судді. На жаль, нині доводиться говорити про численні різновиди деформації морально-професійної свідомості суддів України. Серед них слід назвати такі: некомпетентність, тяганина, аморальність, хабарництво, зловживання владою, службовим становищем, упередженість, невиправдана жорстокість, наявність схильності до обвинувачення, корпоративність, формалізм, недбалість тощо;

Основними причинами, які призводять до виникнення морально-професійної деформації свідомості суддів, є: моральний і правовий нігілізм, який виявляється на суспільному та індивідуальному рівнях, суперечливість і недосконаліть законодавчого масиву, велика завантаженість суддів, втручання представників інших гілок влади у справи судочинства і найголовніше – низький рівень морально-професійної культури самих суддів.

Основи морально-професійної культури судді як особистості закладаються в родині, у загальноосвітній і вищій школі. Найважливішою метою виховання має стати формування не тільки належного рівня деяких складових особистісного професійного потенціалу (як це нині), а

гуманістичного і альтруїстичного характеру спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності особистості. Адже якщо рівень особистісного професійного потенціалу можна надолужити за умови прагнення до цього самого судді завдяки постійному професійному самовдосконаленню, то «перевиховати» світогляд зрілої людини майже нікому ще не вдавалося. Тому на практиці сучасний український суддя зазвичай фахівець із належним рівнем інтелекту, але не завжди моральна і совісна людина.

Отже, виховання майбутнього судді має бути цілеспрямованим, комплексним, організованим впливом на його особистість. Адже професія судді – царина духовних, високоосвічених, талановитих особистостей з гуманістичними поглядами на проблеми сучасності і людини у ній.

3.3. Організаційно-правові заходи удосконалення професіоналізації суддівського корпусу в умовах реформування законодавства щодо судоустрою

Формування корпусу професійних суддів – це нормативно визначений процес кадрового забезпечення системи судоустрою, від ефективності якого залежить ефективність функціонування цієї системи.

Як слушно відмічається в періодичній літературі: «Очікувати на швидкий успіх реформи системи судоустрою не варто. Другорядним є питання ланок, юрисдикцій, спеціалізацій, адже головне — хто здійснює правосуддя. І саме тому судова реформа розпочалась із зміни якісних підходів до формування суддівського корпусу» [227].

Отже, якість функціонування системи судоустрою безпосередньо пов’язана з якістю суддівського корпусу [зокрема, щодо пов’язаності «актуальних питань судоустрою та формування корпусу судів» див.: 1]. Звідси удосконалення суддівського корпусу є важливою тенденцією реформування системи судоустрою України.

Втім, у наукові літератур немає уніфікованого визначення поняття «суддівського корпусу». При цьому застосовуються й інші вербальні конструкції, такі як: «представники суддівського співтовариства», до яких відносять суддів [228, с. 135], або «суддівське співтовариство» [230]; «корпус професійних суддів» [230]. Думається, вірною є думка С.Ю. Обрусної, яка вважає, що «поняття «суддівське співтовариство» є формою самоорганізації осіб, які здійснюють правосуддя, та більш співзвучне поняттю «суддівське самоврядування» [231, с. 319].

На відмінну від категорії «співтовариство», яке означає «об'єднання людей, згуртованих спільними умовами життя, інтересами тощо» [232], етимологія слова «корпус» означає «сукупність осіб якогось одного фаху, службового становища тощо» [2333, с. 300].

Звідси, більш етимологічно обґрунтованим для визначення сукупності осіб, які здійснюють правосуддя та мають однаковий статус, є використання вербальної конструкції «суддівський корпус».

Деякі науковці зауважують, що «не варто зміст поняття «суддівський корпус» визначати лише як професійні судді, адже у встановлених Законом випадках цю діяльність можуть здійснювати і непрофесійні судді» [231, с. 319]. Ця точка зору є спірною, адже статус суддів відрізняється від статусу присяжних. Так, відповідно до ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. (далі: Закон України «Про судоустрій і статус суддів») суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Крім того, судді гарантується перебування на посаді судді до досягнення ним шістдесяти п'яти років (незмінюваність судді), крім випадків звільнення судді з посади або припинення його повноважень відповідно до Конституції України та цього Закону (ст. 53 Закону).

Згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів» статус присяжного відрізняється від статусу судді (див.: розділ ІІІ «Судді та

присяжні»). Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя (ст. 63 Закону). Список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України (ч. 4 ст. 64 Закону).

Отже, враховуючи, що судді та присяжні не мають однакового статусу, мають різні строки повноважень, а також різні підстави, порядок набуття та припинення своїх повноважень, обґрунтованим є розрізняти категорії: «суддівський корпус» як сукупність осіб, які здійснюють правосуддя на професійній основі та займають штатну суддівську посаду в одному з судів України (корпус професійних суддів), та «корпус присяжних» як сукупність осіб, які на підставі та у порядку, передбачених Конституцією та законами України, залучаються до здійснення правосуддя. Корпус присяжних, на відмінну від суддівського корпусу, формується перманентно (список присяжних затверджується на три роки), тому важливого значення набуває порядок формування списків присяжних та статус присяжних, які потребують удосконалення.

Сучасний суддівський корпус потребує удосконалення. Під «формуванням суддівського корпусу» розуміють упорядкований процес кадрового забезпечення судової влади, що включає правові механізми набуття та припинення суддями повноважень [230]. Удосконалення суддівського корпусу є більш широким поняттям, адже включає за своїм змістом: удосконалення формування суддівського корпусу, тобто удосконалення правових механізмів набуття та припинення суддями своїх повноважень); удосконалення «якості» суддівського корпусу на основі підвищення та розвитку професійної правосвідомості суддів (щодо поняття, ролі та значення професійної правосвідомості суддів); удосконалення правового статусу суддів (правового статусу суддівського корпусу).

Звідси, удосконалення суддівського корпусу – це процеси ефективізації та модернізації кадрового забезпечення системи судоустрою, що включає: відповідне покращення організаційно-правових механізмів набуття та припинення суддями повноважень та статусу професійного судді; підвищення вимог і професійних стандартів для суддівського корпусу для запровадження та утвердження справедливого і незалежного суду.

Метою удосконалення суддівського корпусу є його ефективізація, модернізація та, як кінцевий результат, стабілізація на основі професійної правосвідомості суддів.

Першочерговим завданням у контексті реформування системи судоустрою України було очищення суддівського корпусу (люстрація) з метою підвищення

довіри до судової влади та боротьби з корупцією серед суддів. Адже за даними Світового Індексу Правосуддя, Україна у сфері «відсутність корупції» в судовій системі зайняла 95 місце з 113 проаналізованих країн [234]. Отже, не втрачає своєї актуальності проблема корумпованості у сфері судової влади. На думку Прилуцького С., конституційна модернізація статусу суддів є шляхом у подоланні корупційної залежності судової влади України [235].

З метою подальшого реформаційного оновлення суддівського корпусу важливим є удосконалення статусу суддівського корпусу, який детермінований зі статусом суддів. Звідси важливого значення набувають з'ясування та науковий аналіз сутності та змісту правового статусу професійного судді.

Достатньо повно досліджено правовий статус професійних суддів у дисертації Обрусної С. Ю. [231]. Зокрема, учена доводить, що «представники суддівського корпусу мають як громадяни України загальний правовий статус, як представники певної сфери – галузевий статус, як суб'єкти, що займаються певним видом професійної діяльності, – професійний статус та як особи, що займають відповідні посади, – посадовий статус». «У всій цій сукупності ми й можемо говорити про правовий статус суддівського корпусу», – наголошує учена [231, с. 324].

Елементами правового статусу судді Обрусна С. Ю., погоджуючись з думкою Л.М. Москвич, вважає службові права, службові обов'язки, повноваження та правосуб'єктність [231, с. 327]. При цьому вважається, що змістом поняття «службові права судді» є: можливість діяти, можливість вимагати, можливість захисту, можливість користуватися конкретними соціальними благами [231, с. 327]. Погоджуючись з цією думкою, водночас представляється недоцільним відносити до змісту статусу судді такий елемент, як повноваження, адже ця категорія традиційно в правовій науці означає неподільну єдність прав та обов'язків органів публічної влади.

Обґрунтованою є думка, що службові обов'язки суддів можна поділити на групи: дотримання законодавства України при здійсненні професійної діяльності; дотримання етичних основ діяльності; сумлінне і професійне виконання своїх службових функцій [231, с. 330]. При цьому, виходячи з положень вищенаведеної статті, цей перелік груп службових обов'язків слід доповнити групою обов'язків щодо дотримання вимог антикорупційного законодавства та щодо укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів.

Можливість володіння статусом судді обумовлюється конкретним юридичним фактом – встановлення правосуб'єктності. Москвич Л. М. запропоновано визначення правосуб'єктності судді як визнаної державою за допомогою правових норм відповідності особистості вимогам професійної суддівської діяльності та визначено її характерні ознаки: правосуб'єктність судді є спеціальним видом правосуб'єктності; правосуб'єктність є необхідною умовою для володіння правовим статусом; сутність правосуб'єктності зводиться до юридичної характеристики особи судді як суб'єкта, котрий здійснює судову владу в державі; правосуб'єктність є системною якістю, у структурі якої можна виділити соціальну, психофізичну, професійну та моральну компетентність; зміст даного явища обумовлюється професійною діяльністю і становить певні професійні важливі якості та здібності судді, що є необхідною умовою успішності здійснення функцій судової влади;

правосуб'єктність визначає відповідність конкретного судді займаній посаді, професійній групі в цілому: відповідність посаді виявляється в компетентності судді під час вирішення поставлених перед ним завдань; відповідність професійній групі виражається у відповідності судді груповим цінностям і нормам, професійному авторитетові [11, с. 125].

Як слушно відмічається в періодичній юридичній літературі, «статус судді – це не лише його права та обов'язки, це також відповідальність судді перед державою за прийняте рішення. Сьогодні нас цікавлять дії та відповідальність судді не поза судом, не поза процесом, а саме при здійсненні правосуддя, в контексті кожного персоніфікованого судді» [236].

Думається, що аксіоматичним є включення до статусу судді його відповідальності. При цьому, не ставлячи за мету наукового та практичного аналізу відповідальності суддів (що не є предметом цього дисертаційного дослідження та докладно досліджено в інших дисертаціях), слід відзначити, що у контексті реформаційного удосконалення статусу суддів важливого значення набуває законодавчо визначений механізм притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності (розділ VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів») та, водночас, актуалізуються питання відповідальності суддів за постанову неправомірних рішень та відповідальності судді за порушення прав людини, встановлених у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Крім того, представляється теоретично обґрунтованим та практично доцільним включення до змісту статус суддів такої складової, як гарантії їх незалежності.

Зокрема, Кривенко В. В., обстоюючи необхідність та важливість захисту суддівського корпусу, визначає, що «у демократичній державі забезпечується всебічний захист прав суддів. При цьому маються на увазі як загальнолюдські і загальногромадянські права, так і права, зміст і гарантії реалізації яких обумовлені специфікою суддівської діяльності і які є невід'ємними від статусу судді» [34, с. 153].

Важливою конституційною гарантією незалежності суддів та водночас, «вагомим здобутком вітчизняного громадянського суспільства на шляху конституційних перетворень у подоланні корупції є інститут незмінюваності суддів» [237, с. 13] (див.: ч. 5 ст. 126, ст. 128 Конституції України). При цьому слід підтримати позицію С. Прилуцького, що «гарантія незмінюваності повинна перебувати під судовим захистом, а її порушення може допускатись лише в судовому порядку» [237, с. 13]. Гарантії незалежності і недоторканності суддів посилено положеннями Конституції України (ст. 126). Конституційним положенням кореспондує і ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [51].

Перелік, що наведений у цих статтях, у повному обсязі визначає гарантії незалежності суддів, які потребують свого безпосереднього втілення на сучасному етапі реформування системи судоустрою. Забезпечення цих гарантій буде сприяти забезпеченню незалежності та захищеності суддівського корпусу, що має важливе значення для ефективізації судоустрою України. Отже, статус професійного судді за своїм змістом включає: правосуб'єктність судді як необхідну умову для володіння правовим статусом; сукупність професійних обов'язків судді; сукупність службових прав судді; відповідальність судді; гарантії незалежності судді.

Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді (ч. 2 ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Визначення суддівського корпусу як сукупності професійних суддів та єдність статусу суддів надають підстави виокремлювати та застосовувати таку узагальнюючу категорію, як статус суддівського корпусу. Конституційно-правова модернізація статусу суддівського корпусу та, зокрема уточнення і посилення гарантії незалежності та недоторканності суддів, сприятиме утвердженню стабільності суддівського корпусу, що можна назвати кінцевим проявом реформування суддівського корпусу.

Згідно з конституційними змінами та оновленням законодавства в Україні простежується підвищення вимог і професійних стандартів для суддівського корпусу. Отже, це спрямовано на професіоналізацію суддівського корпусу. Як слушно зазначається в юридичній літературі, при цьому вимога щодо компетентності охоплюватиме не лише профаспект, а також й інші аспекти – зокрема особистий, соціальний тощо [238, с. 194-203].

Імунітет суддів, який можна охарактеризувати як функціональний, визначається ст. 126 Конституції України. Відповідно до ст. 128 Конституції України «призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом». Отже, Верховна Рада України позбавлена права брати участь у обранні суддів на посади та звільнення їх з посад, що спрямовано на деполітизацію організації судової влади.

Відповідно до ч. 5 ст. 126 Конституції України суддя обіймає посаду безстроково, тобто це означає, що суддя не буде проходити так званий випробувальний період, який у сукупності з «перспективою» обрання на посаду безстроково таким політичним органом, як Верховна Рада України (що існувало до прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 2 червня 2016 р.), безумовно, не сприяв самостійності та незалежності судді.

Аналіз положень ст. 128, ст. 131 Конституції України надає підстави відзначити, що призначення на посаду судді здійснюватиметься Главою держави лише на підставі та згідно з поданням Вищої ради правосуддя, тобто роль Президента України носитиме фактично церемоніальний характер і залежатиме від змісту волевиявлення Вищої ради правосуддя.

З цього приводу слід зазначити, що у пункті 14 Доповіді, присвяченій призначенню суддів (Венеція, 16-17 березня 2007 р.), Венеціанська Комісія відзначила, що якщо Президент має діяти лише в межах подання незалежної ради суддів, призначення суддів Президентом країни не видається процедурою, що може створити проблеми [239].

Таким чином, Конституція України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» засновують такий механізм призначення суддів, який унеможливлює ситуації, за якої Вища рада правосуддя могла б вносити подання про призначення суддею особи, яка не відповідає вимогам, установленим до кандидата на посаду судді. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає чіткий порядок добору та призначення на посаду судді, який складається з відповідних стадій (ст. 70 Закону). Важливу роль у цьому процесі відіграють такі органи, як Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Вища рада правосуддя.

Важливою новелою законодавства є залучення до процесу відбору кандидатів на посаду судді громадськості та створення для цього відповідних органів: громадської ради доброчесності (ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); громадської ради міжнародних експертів (ст. 9 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»).

Таким чином, на основі вищезазначеного можна зробити висновок, що Конституцією та законами України закріплена нормативно-правова модель формування суддівського корпусу через призначення на посаду судді на конкурсній, позаполітичній, прозорій основі за поданням Вищої ради правосуддя (органу судової влади) з залученням громадськості. При цьому слід відзначити, що ця модель відповідає міжнародним, зокрема, європейським стандартам.

Метою будь-якої правової реформи є такий результат, який виражає цінності та прагнення суспільства. У сфері організації судової влади та здійснення правосуддя – це вдосконалення конституційних основ судоустрою та правосуддя для забезпечення кожному громадянинові права на справедливий та ефективний судовий розгляд його справи незалежним і неупередженим судом. Отже, важливого значення набуває концепт справедливості суду, який безпосередньо пов'язаний з чесністю суддів (у контексті «теорії справедливості» – «справедливість як чесність» [240]) та з іншими морально-етичними якостями суддів.

Текст присяги судді дозволяє стверджувати, що особа, беручи на себе обов'язок здійснювати правосуддя, зобов'язується суворо дотримуватись вимог закону та морально-етичних принципів, а також поводитися як порядна, достойна високої посади людина. При цьому слід зазначити, що однією з підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є: допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу (п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Звідси набуває важливого значення визначення понять «об'єктивність», «безсторонність», «неупередженість», «незалежність», «справедливість», «чесність» та «сумлінність». Якщо зміст понять «справедливість» як право на справедливий суд (ст. 7 Закону) та «незалежність» (див.: ст. ст. 6, 48 Закону) можна визначити, виходячи із положень закону, то зміст зазначених інших понять не пояснюється ні в законі, ні в юридичних енциклопедіях. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови ці слова мають таке значення: об'єктивний – який існує поза людською свідомістю і незалежно від неї, незалежно від волі, бажань людини; безсторонній – який складає думку про когось або щось на підставі об'єктивних фактів, а не особистого почуття; неупереджений – який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження, не має обманної, негативної, заздалегідь сформованої думки; чесний – який має високі моральні якості, правдивий, старанний, сумлінний, відвертий тощо; сумлінний – який чесно, старанно, ретельно виконує свої обов'язки.

Визначення цих понять містяться в деяких рішеннях Європейського суду з прав людини.

Судова практика передбачає два критерії для встановлення безсторонності суду згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. По- перше, потрібно встановити, що суд був суб'єктивно безсторонній, тобто жоден із його членів відкрито не проявляв упередженості та особистої зацікавленості. По- друге, суд повинен бути об'єктивно безсторонній, тобто передбачається існування достатніх гарантій, щоб виключити будь-які сумніви щодо цього (рішення Європейського суду від 10 червня 1996 р. у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства») [242].

Виходячи з визначеного та на основі аналізу рішень Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд), можна дійти висновку, що майже всі поняття, які є в тексті присяги судді України, взаємопов’язані, випливають одне з одного або доповнюють одне одного та є морально-етичними категоріями.

Звідси важливого значення набуває морально-етична складова правового статусу сучасних суддів. Зокрема, як зазначається у Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки [245], розробка та дотримання високих стандартів поведінки та етичних принципів, так само як прозоре інформування громадськості про стан справ у цій сфері, є важливими основами справедливого здійснення судочинства, гарантіями захисту суддів від неналежного впливу та одночасно чинниками, які сприяють підвищенню довіри громадськості до судової системи.

В контексті сучасного повного перезавантаження публічної влади і докорінних змін у системі судоустрою та правосуддя основним завданням реформи є відновлення довіри до судової влади, перш за все, через наближення української системи судоустрою до європейських стандартів у контексті євроінтеграції України.

Таким чином, однією з найважливіших умов євроінтеграційних процесів в Україні є реформування системи судоустрою з метою зміцнення судової влади, зокрема, через підвищення етичних вимог до статусу суддів, відповідно до міжнародних (зокрема, європейських) стандартів.

Проблематика суддівської етики не є новою, до неї завжди була привернута увага як з боку науковців, так і практикуючих юристів, представників громадськості. Втім, як слушно відмічається в сучасній юридичній літературі, «сьогодні, на жаль, трапляються численні випадки порушення суддями та працівниками суду норм етичної поведінки, тому вказана проблема потребує постійного вивчення та вироблення рекомендацій задля покращення ситуації» [248, с. 196]. Крім того, прийняття низки нових нормативно-правових актів у сфері судочинства в контексті проведення реформування системи судоустрою актуалізує проблему визначення змісту такої вимоги до статусу суддів, як доброчесність, співвідношення національного законодавства з міжнародними (зокрема європейськими) стандартами у сфері визначення вимог до етичної складової правового статусу сучасного судді та ін. Звідси важливого значення набуває розкриття змісту професійної етики та доброчесності як етично-моральних складових статусу судді, як категорій оновленого чинного законодавства та відповідних міжнародно-правових стандартів.

Міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів – це система принципів, положень та етичних норм, закріплених в міжнародних документах, що визначають деонтологічну поведінку суддів як у професійної діяльності, так і за її межами.

Системний аналіз міжнародних документів, які містять положення щодо деонтологічної поведінки суддів, надає підстави систематизувати міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів на загальні, які містяться у міжнародних документах щодо прав людини та опосередковано визначають ці стандарти, та конкретні вимоги, що закріплені у спеціальних актах, які безпосередньо їх встановлюють.

Зокрема, загальні стандарти містяться у такому важливому документі, як Загальна декларація прав людини 1948 р., в якому підкреслюється надзвичайна роль судових органів у забезпеченні дотримання прав людини.

Важливе значення мають «Бангалорські принципи поведінки суддів» 2006 року, що схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. [10]. Цей документ визначає принципи, що мають на меті встановлення стандартів етичної поведінки суддів. При цьому зазначається, що «заохочення та підтримка високих стандартів поведінки суддів є безпосереднім обов'язком судових органів кожної держави» [10]. Таким чином, розробка та дотримання стандартів поведінки та етичних принципів у вітчизняній системі правосуддя має кореспондувати відповідним міжнародним стандартам у цій сфері.

Питання професійної етики та доброчесності судді є конституційно-правовими новелами, що підвищують вимоги до моральних якостей суддів. Звідси має не тільки теоретичне але набуває і практичного значення визначення змісту таких концептів як «професійна етика» та «доброчесність».

Етичні вимоги, пов’язані зі статусом судді, визначені в Кодексі суддівської етики (затверджено XI черговим з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 р.) [83]. Крім того, Кодексом визначені правила поведінки судді під час здійснення правосуддя, що визначені в окремому розділі, аналіз змісту якого надає можливість виокремити такі правила: незалежність, старанність, неупередженість, безсторонність, тактовність, ввічливість, витримка й повага до учасників судового процесу та інших осіб та ін. В окремому розділі визначені правила позасудової поведінки судді, серед яких слід визначити такі: політична нейтральність; неприпустимість поєднання суддівської діяльності з іншою, крім наукової, викладацької та творчої; уникнення взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді; обізнаність про майнові інтереси судді та членів його сім’ї; сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень та ін.

У Коментарі до Кодексу суддівської етики (затверджений Радою суддів України 4 лютого 2016 р.) зазначено, що високі стандарти поведінки полягають в тому, що суддя як на роботі, так і за її межами, у повсякденному житті,

повинен демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу і оточуючі бачили в ньому еталон порядності і справедливості – високоморальної, чесної, стриманої, врівноваженої людини.

Крім того, правила етичної поведінки містяться у розділі VI Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [198], зокрема, до них віднесено: додержання вимог закону та етичних норм поведінки; політична нейтральність; неупередженість; компетентність і ефективність; нерозголошення інформації; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень та ін. Думається, що наведені правила етичної поведінки у цілому відповідають міжнародним стандартам та є критеріями професійної етики судді. Втім, щодо концепту «доброчесності», то варто зазначити, що у жодному нормативно-правовому акті немає визначення поняття «доброчесність», що слід вважати прогалиною чинного законодавства.

Доброчесність судді, виходячи з системного аналізу чинного законодавства, означає не тільки протилежність корупційній поведінці та корисливості при виконанні своїх посадових повноважень, але й сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги, невтручання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями тощо.

Аналіз чинного законодавства та існуючих наукових підходів щодо визначення змісту доброчесності надає підстави резюмувати, що доброчесність судді – це, безумовно, морально-етична складова правового статусу судді, яку варто визначати через такі складові, як «добро» та «чесність». Проте слід підкреслити, що за своїм змістом доброчесність – це не тільки філософська (морально-етична) категорія, але в сучасних умовах це і правова категорія, яка має юридичне значення та правове навантаження. Звідси, зміст доброчесності судді представляється обґрунтованим розкривати через такі складові: невчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією; добросовісне (тобто добре) виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги; невтручання у правосуддя, яке здійснюється іншими

суддями; чесність та непідкупність судді; чесні та добрі взаємовідносини у системі соціальних зв'язків.

Отже, доброчесність судді можна визначити як міру належної, правомірної поведінки судді щодо доброго (тобто досвідченого, належного, такого, що відповідає поставленим вимогам) і чесного виконання своїх професійних обов'язків та добрих (тобто доброзичливих, чуйних, з дотриманням певних норм моралі та етичних принципів) і чесних взаємовідносин у системі соціальних зв'язків. Безумовно, визначення відповідності судді чи кандидата на посаду судді цим вимогам є важливим та складним процесом. З метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності з метою кваліфікаційного оцінювання діє Громадська рада доброчесності (ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Крім того, для боротьби з корупцією, з метою наближення правосуддя до людини та відновлення довіри до судів представляється доцільним запровадження інституту народної довіри суддям, крім суддів Конституційного Суду України. Зокрема, з такими пропозиціями щодо удосконалення системи правосуддя в Україні, її демократизації, а також демократизації порядку формування суддівського корпусу та таким чином наближення її до народу, виступили науковці. Зокрема, за пропозицією учених, народна довіра має висловлюватися громадянами України, які мають право голосу, шляхом таємного голосування. Голосування про народну довіру судді, на думку вчених, доцільно проводити одночасно з голосуванням на виборах Президента України або народних депутатів України, але не раніше ніж через п'ять років після призначення судді. Крім того, підкреслювалося, що важливим є конституційне закріплення щодо необхідності періодичного підтвердження народної довіри суддям через кожні десять років.

Думається, що така пропозиція має раціональне зерно та може бути запроваджена у перспективи розвитку системи судоустрою. Адже подальше

реформування судової влади має бути спрямовано саме на забезпечення відновлення довіри до неї, перш за все, через наближення української системи правосуддя до європейських стандартів у контексті євроінтеграції України.

Сучасний етап реформування системи судоустрою, крім структурних реформаційних змін, охарактеризувався активними якісними змінами цієї системи, а саме – проходить призначення нових суддів та перевірка на кваліфікаційні та етично-моральні здібності діючих суддів – оновлення суддівського корпусу (відповідно до п.п. 4 п. 161 Перехідних положень Конституції України). Так важливого значення мав конкурс до Верховного Суду. «При цьому 24% призначених до оновленого Верховного суду – це нові обличчя. Це адвокати та науковці, які раніше не працювали в суді. Їхнє призначення – хороший показник, оскільки це та активна меншість, яка зможе запровадити нові стандарти і впливати на пасивну більшість», – коментує експерт у сфері реформування судової влади та представник Громадської ради доброчесності Роман Куйбіда [1].

Отже, основними тенденціями подальшого удосконалення суддівського корпусу є: перевірка на ефективність та реалізованість законодавчо визначеної моделі формування суддівського корпусу – призначення на посаду судді на конкурсній, позаполітичній основі з залученням громадськості; забезпечення гарантії незалежності суддів та, як наслідок, – забезпечення незалежності та захищеності суддівського корпусу; професіоналізація суддівського корпусу; підвищення етичних та моральних вимог до суддів відповідно до міжнародних стандартів; підтвердження народної довіри суддям.

Таким чином, удосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу через процедуру оцінювання відповідності суддів займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики, доброчесності; ефективізація нормативно-правового механізму (моделі)

формування суддівського корпусу та модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Висновки до розділу 3

1. На основі проведеного аналізу сучасного стану підготовки суддів у Національній школі суддів України нами встановлено, що компоненти професійної психологічної підготовки майбутнього судді містяться серед неюридичних навичок та орієнтовані на розвиток: комунікативних навичок, формування готовності до професійної поведінки у конфліктних та стресових ситуаціях і набуття загальної обізнаності щодо психологічних аспектів суддівської діяльності. Ці три теми мають ознайомлювальний характер і через обмеженість у часі не можуть реалізувати ґрунтовну професійно-психологічну підготовку. Тому на рівні підготовки кандидатів на посади суддів, яка здійснюється у закладі суддівської освіти, яким є Національна школа суддів України, має бути впроваджено спеціальний курс – «Професійно-психологічна підготовка судді». Даний курс має бути практичного спрямування і орієнтований на формування професійнопсихологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності.

2. На основі аналізу теоретичних підходів науковців і сучасних концепцій професійної психологічної підготовки кандидатів на посаду судді доведено, що на теперішній час лишається неоднозначність щодо розуміння змістового наповнення професійно-психологічної підготовки до суддівської діяльності, адже більшість науковців упускають з поля зору соціономічну сутність діяльності судді, внаслідок чого нівелюють його комунікативну компетентність та морально-правову нормативність. При цьому роблять акцент на його саморегуляції та розвинених психічних пізнавальних процесах на кшталт уваги, пам’яті та мислення. Іншими словами, втрачається ракурс професійно-психологічної підготовки, спрямований на формування готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності. Хоча, як було доведено,

саме ці особливості у сукупності зумовлюють професійно-психологічну готовність як вищий прояв професійної адаптивності судді до умов діяльності.

3. Виходячи з проведеного аналізу особистісних детермінант професійно-психологічної готовності до соціономічних умов суддівської діяльності, нами була доведена провідна роль моральної нормативності поведінки. Моральна нормативність поведінки зумовлена двома векторами: мораллю як зовнішнім чинником суспільних норм, що так або інакше інтеріоризуються особистістю, та моральністю як особистісною якістю, що проявляється у її екстеріоризації. Зважаючи ж на високу соціальну значущість суддівської діяльності, морально-правова нормативність поведінки як вищий прояв професійно-психологічної готовності має передбачати унеможливлення таких негативних проявів деформації, як протиправні діяння загалом і корупційні посягання зокрема. І якщо морально-правова нормативність сформована успішно, то вона формує імунітет навіть до зовнішніх негативних прикладів або спокус.

4. Розв’язання проблем судочинства сучасної України, безпосередньо залежить від якості морально-правової свідомості кожного окремого судді. На жаль, нині доводиться говорити про численні різновиди деформації морально-професійної свідомості суддів України. Серед них слід назвати такі: некомпетентність, тяганина, аморальність, хабарництво, зловживання владою, службовим становищем, упередженість, невиправдана жорстокість, наявність схильності до обвинувачення, корпоративність, формалізм, недбалість тощо;

5. Основними причинами, які призводять до виникнення морально-професійної деформації свідомості суддів, є: моральний і правовий нігілізм, який виявляється на суспільному та індивідуальному рівнях, суперечливість і недосконаліть законодавчого масиву, велика завантаженість суддів, втручання представників інших гілок влади у справи судочинства і найголовніше – низький рівень морально-професійної культури самих суддів.

6. Основи морально-професійної культури судді як особистості закладаються в родині, у загальноосвітній і вищій школі. Найважливішою

метою виховання має стати формування не тільки належного рівня деяких складових особистісного професійного потенціалу (як це нині), а гуманістичного і альтруїстичного характеру спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності особистості. Адже якщо рівень особистісного професійного потенціалу можна надолужити за умови прагнення до цього самого судді завдяки постійному професійному самовдосконаленню, то «перевиховати» світогляд зрілої людини майже нікому ще не вдавалося. Тому на практиці сучасний український суддя зазвичай фахівець із належним рівнем інтелекту, але не завжди моральна і совісна людина.

7. Отже, виховання майбутнього судді має бути цілеспрямованим, комплексним, організованим впливом на його особистість. Адже професія судді – царина духовних, високоосвічених, талановитих особистостей з гуманістичними поглядами на проблеми сучасності і людини у ній

8. Основними тенденціями подальшого удосконалення суддівського корпусу є: перевірка на ефективність та реалізованість законодавчо визначеної моделі формування суддівського корпусу – призначення на посаду судді на конкурсній, позаполітичній основі з залученням громадськості; забезпечення гарантії незалежності суддів та, як наслідок, – забезпечення незалежності та захищеності суддівського корпусу; професіоналізація суддівського корпусу; підвищення етичних та моральних вимог до суддів відповідно до міжнародних стандартів; підтвердження народної довіри суддям.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та дослідженні нових філософсько-правових концептів й тенденцій професіоналізації суддів у контексті сучасного реформування. У роботі враховані положення чинного національного законодавства, міжнародні правові стандарти, що так чи інакше стосуються теми дослідження, піддано всесторонньому аналізу теоретичний та практичний матеріал, що стосується сфери досліджуваної проблематики. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню завдань, які мають важливе наукове і прикладне значення. У результаті автором сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, що полягають у такому:

1. Здійснений аналіз теоретико-історіографічної бази дає підстави констатувати, що означені дисертацією завдання наукового пошуку, знайшли недостатнє відображення у вітчизняній правовій науці. Попри вагомий внесок названих дослідників та їх праці, у яких епізодично висвітлюються певні аспекти професіоналізації судді або розглядаються в загальному контексті, ускладняється у багатьох випадках з'ясування сутності професіоналізації суддів у контексті сучасного реформування. Тому окреслена проблематика вимагає спеціального наукового висвітлення в українській правовій науці, що й актуалізує тематику цього дослідження.

Актуалізація питання професіоналізації суддів дозволила нам виокремити основні підходи щодо її розуміння: а) антропологічний та аксіологічний – у процесі визначення способів та засобів розвитку рівня професіоналізації; формування системи цінностей судді-професіонала; б) гносеологічний – при розумовому відтворенні аспектів професійної культури судді; в) метод герменевтики (тлумачення) права – при визначенні змісту правових норм, що регламентують професіоналізм судді, його суддівську діяльність г) методи аналізу й синтезу, дедукції та індукції, абстрагування, поєднання історичного

та логічного – при систематизації емпіричного матеріалу й отриманні власних теоретичних результатів для досягнення поставленої мети.

Аналіз концептуально-методологічних засад розуміння вітчизняними та зарубіжними вченими професіоналізації суддів дозволив з'ясувати неоднозначність використання дефініції «професіоналізація». Розгляд генезису феномену професіоналізації дозволяє тлумачити його як багатогранне явище з глибокою сутністю. По-перше, професіоналізація аналізується на основі різних наукових підходів: в освітніх педагогічних галузях, соціологічною наукою, філософсько-правовою думкою, з позиції соціально-трудового життя, По-друге, дефініція «професіоналізація» відображає процеси набуття певною діяльністю професійного змісту (професіоналізація праці), а індивідом – оволодіння професійними навиками (професіоналізація особистості). По-третє, професіоналізація досліджується і як явище, яке відображає трансформаційні процеси у професійній діяльності, ринку праці та якісні зміни в індивіді. По-четверте, професіоналізація характеризується як процес ефективного набуття навиків певної професії, перехід до статус «професіонала». По-п'яте, категорія професіоналізації означується симбіозом понять «професіонал», «професіоналізм» та «професійна компетентність». По-шосте, професіоналізація розглядається як формування фахової кебети – професійно значущих психолого-фізіологічних, індивідуально-моральних та суспільно-культурних якостей індивіда.

2. Автором доведено, що базисом професіоналізації є активізація людського чинника в професійній сфері, а це обумовлює те, що цей процес повинен керуватися комплексним підходом, використовуючи усі методів роботи з індивідом (психологічні, моральні, соціальні, філософські, адміністративні, правові, економічні, соціологічні тощо). Також з'ясовано, що метою професіоналізації судді є правові цілі, які передбачають державні, соціальні, аксіологічні, психологічні, організаційні аспекти, які характерологічні водночас як суддівській діяльності, так і цільовим особливостям кожної окремої складової системи професіоналізації.

Розкриваючи правові цілі, необхідно виходити з таких передумов: національної правової системи, стану судової системи держави та позиції індивіда, який призначається на посаду судді.

3. Запропоновано структуру системи функцій професіоналізації судді, яка складається з таких підсистем, як: формування суддівського персоналу – формування кадрової політики та розробка стратегії кадрового управління, системний аналіз кадрового потенціалу, організація кадрового планування, кадрового контролінгу, проведення аудиту персоналу, створення позитивного іміджу професії судді; нормативно-правове забезпечення передбачає вирішення правових проблем на законодавчому рівні, узгодження розпорядчих документів (правових актів); організація корпоративних відносин – гарантування позитивного психологічного клімату, організації належних умов праці та робочого місця, охорони праці, створення етичного кодексу тощо; професійний розвиток персоналу – навчання, стажування, атестація, ротація, консультування, адаптація та ін.; система мотивацій та стимулювання – розроблення системи прав та гарантій, оплати праці, преміювання, медичне обслуговування та ін.; розвиток організаційних інституцій судової влади – аналіз діючої структури, утворення нових підструктур, формування штатного розпису тощо.

Досліджуючи концептуально-методологічні засади розуміння дефініції професіоналізації, автором запропоновано його уточнення. Професіоналізація судді – це індивідуальний, аксіологічно-ефективний процес здобуття ґрунтовних правових знань, набуття умінь, навичок та практичного досвіду суддівської діяльності, що гарантує верховенство права в державі та забезпечує функціонування справедливого правосуддя.

4. У межах розробленої концепції психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України врахована неоднозначна залежність величин, яка простежується у будь-яких процесах навчання дорослих осіб. Це пояснюється положенням про те, що для зміни стану об’єкта (наприклад, доброчесності) завжди необхідний певний час на

реагування, а реакція об’єкта завжди відстає від причин, які її обумовлюють. Окреслення параметрів порядку в аспекті осмислення дозволило сформувати математичну модель цього процесу.

5. У дослідженні особистісних та функціональних детермінант професіоналізації судді потрібно окреслити такі ракурси розуміння феномену готовності: 1) наявність професійно значущих індивідуально-психологічних якостей, які визначають придатність до суддівської діяльності; 2) наявність психологічних установок розв’язання конкретних професійних завдань, сформованих на основі попереднього досвіду; 3) результат цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки майбутніх і діючих суддів, спрямованої на формування чітко визначених професійно значущих психологічних якостей, а також доконечних психологічних знань, умінь та навичок; 4) готовність до систематичної ефективної реалізації суддею основних видів професійної юридичної діяльності, а саме: комунікативної, організаційної, конструктивної, пізнавальної, профілактичної, засвідчувальної; 5) готовність, як професійно-психологічна адаптивність, до виконання суддівських функцій у специфічних складних умовах, обумовлених психологічними особливостями діяльності, такими як: тверда правова регламентація та наявність владних повноважень; високий рівень відповідальності за результати й наслідки професійної діяльності; висока соціальна значущість можливих помилок; наявність противенства з боку інших суб’єктів діяльності; екстремальний характер з огляду на наявність ризику для життя та здоров’я; дефіцит часу; значні психічні навантаження; інтенсивний вплив несприятливих чинників професійного та соціального середовища. Даний ракурс висуває особливі дезидерати до морально-етичних установок судді.

6. Запропоновано нове бачення організації процесу добору кандидатів на посади суддів. З метою успішного вирішення окресленої проблеми, передусім, необхідно ґрунтовно вивчити специфіку (можливості, ризики, виклики) професійної діяльності судді, здійснити її точний, науково-аргументований опис, себто виробити професіограму діяльності судді з

майбутнім її застосуванням у процесі добору суддівських кадрів. Окрім цього, необхідно на нормативно-правовому рівні визначити дезидерати щодо психічних рис, індивідуальних здібностей та особистісних якостей кандидатів на посаду суб'єктів судової влади, що в свою чергу визначить зміст соціопсихограми судді.

На основі проведеного аналізу сучасного стану підготовки суддів у Національній школі суддів України встановлено, що компоненти професійної психологічної підготовки майбутнього судді містяться серед неюридичних навичок та орієнтовані на розвиток комунікативних навичок, формування готовності до професійної поведінки у конфліктних й стресових ситуаціях та набуття загальної обізнаності щодо психологічних аспектів суддівської діяльності. Ці три аспекти мають ознайомлювальний характер і через обмеженість у часі не можуть реалізувати ґрунтовну професійно-психологічну підготовку судді. Тому на рівні підготовки кандидатів на посади суддів, яка реалізовується у закладі суддівської освіти, яким є Національна школа суддів України, має бути впроваджено спеціальний курс – «Професійно-психологічна підготовка судді». Означений курс повинен мати практичне спрямування – орієнтування на формування професійно-психологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності.

7. Істотними причинами, які обумовлюють появу морально-професійної деформації свідомості суддів, є: моральний і правовий нігілізм, що проявляється, як на індивідуальному, так і суспільному рівнях; контроверза та недосконаліть національної законодавчої бази; значна завантаженість суддів; втручання (що має різні форми) представників інших гілок влади у дільність судочинства і, найголовніше, низький рівень морально-професійної культури самих суддів.

Основи морально-професійної культури судді як особистості формуються в родинному середовищі, загальноосвітній та вищій школі, суспільній дійсності. Визначальною метою виховання повинно стати формування не лише належного рівня певних складових особистісного професійного потенціалу (як

це нині), а гуманістичного та альтруїстичного характеру спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності індивіда. Позаяк, якщо рівень особистісного професійного потенціалу можна компенсувати за умови прагнення до цього самого судді – постійному цілеспрямованому професійному самовдосконаленню, то «перевиховати» світогляд зрілої особи практично ніхто не зумів. Тому, на у практичній дійсності сучасний український суддя здебільшого є професіоналом із здатним інтелектуальним потенціалом, проте не завжди моральною та добросовісною особою

8. Вказано, що виховання майбутнього судді повинно бути організованим, цілеспрямованим та комплексним впливом на його особистість. Оскільки, професія судді – царина духовних, талановитих і високоосвічених особистостей з альтруїстичною вдачею та гуманістичними поглядами на сучасні проблеми соціуму та індивіда у ньому.

9. Визначальними тенденціями наступного удосконалення суддівського корпусу є: перевірка на реалізованість та ефективність законодавчо окресленої моделі формування суддівського корпусу, що передбачає призначення на посаду судді на конкурсній, аполітичній основі з обов'язковим залученням громадськості; забезпечення гарантії незалежності суддів та, як результат, – гарантування незалежності та захищеності суддівського корпусу; якісна професіоналізація суддівського корпусу; підвищення моральних та етичних вимог до суддів у відповідності до міжнародних стандартів; підтвердження громадської довіри суддям.

Отже, удосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України у своєму змісті передбачає певну послідовність стадій, а саме: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу шляхом процедури оцінювання відповідності суддів до займаної посади за критеріями компетентності, доброчесності, професійної етики; ефективізація нормативно-правової моделі (механізму) формування суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу, модернізація статусу суддівського корпусу.

Автором окреслені визначальні напрямки удосконалення процесу професіоналізації суддів у контексті сучасного реформування, а саме: забезпечення комплексного вирішення завдань якісного планування та ефективного використовування кадрового потенціалу, в основі яких закладено усі складові людського чинника; цілеспрямована та оперативна робота з кадровим потенціалом щодо висування на посаду; налагодження корпоративної етики, позитивного мікроклімату та високої доброзичливої комунікації у суддівському корпусі; забезпечення безпеки та соціальних гарантій суддям; перехід від адміністративно-владних принципів суддівської влади до демократичних, соціально-спрямованих форм; зміцнення кадрових служб новими висококваліфікованими спеціалістами; сучасне науково-методичне забезпечення кадрового корпусу.

9. У процесі дослідження встановлено, що ефективність професіоналізації судді, обумовлюється, передусім її визначеною структурою. Тому відтворено потенційну модель професіоналізму судді, яка передбачає: професійну спрямованість (позитивне ставлення до професії; професійна мотивація; професійна придатність; психологічно-моральна готовність до професійної діяльності; професійні цінності та інтереси; професійна усталеність; корпоративна етика; комплекс індивідуальних моральних рис); професійну компетентність (теоретико-правова, практично-правова та системно-аналітична); професійну відповідальність (спосібність передбачити правові наслідки особистої професійної діяльності; відповідальність за результати професійної діяльності; відповідальність за збереження конфіденційної інформації; готовність нести відповідальність за результати особистої професійної діяльності в ситуації ризику; моральна відповідальність перед соціумом); професійну мобільність (інтегративність знань; синергетичне мислення; здатність оперативно трансформуватися до конкретних судових справ; професійна майстерність).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросимова Е. Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. М. : Ин-т права и публ. политики, 2002.160 с.

2. Актуальні проблеми теорії держави і права: навч. посібн. Шевченко А. Є., Топчій В. В., Кудін С. В. та ін.; Державна фіскальна служба України, Університет ДФС України. Ірпінь, 2016. 200 с.

3. Андрюшко І. Я. Правове мислення як центральна ланка правової культури. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 63. С. 231–238.

4. Бандурка А. М. Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учебник. Харьков: изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 596 с.

5. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. 2-е вид. перероб. і доповн. Київ: МАУП, 2003. 436 с.

6. Бедь В. С. Юридична психологія: навчальний посібник. Львів: Новий світ, 2002. 375 с.

7. Беляева А. П. Развитие системы профессионального образования. *Педагогика.* 2001. № 8. С. 3 – 8.

8. Березкина Т. Е., Петров А. А. Организационно-управленческая деятельность юриста: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. Москва: Юрайт, 2015. 392 с.

9. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні : дис. канд. юрид. наук ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 194 с. URL: www.disslib.org/problemy-suddivskohosamovrjaduvannja-v-ukrayini.html

10. Білова О.В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 19 с.

11. Білорусов С. Розвиток професіоналізму та визначення ділових якостей державних службовців. *Вісник державної служби України.* 2005. № 2. С. 32–36.

12. Біскуп В. С. Кар'єра VS професіоналізм: технології просування на противагу професіоналізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2012. № 993. Вип. 29. С. 53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2012_993_29_12.

13. Бобровник С. В. Нові аспекти дослідження теорії судової влади. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2013. № 2. С. 337–339.

14. Богданов Е. Н., Зазикин В. Г. Психология личности в конфликте: учеб. пособ. С.-Петербург: Питер, 2004. 224 с.

15. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. К.: ЦУЛ, 2010. 346 с.

16. Бурак О. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих судів в контексті європейських стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2010. 190 с.

17. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 1383.

18. Бути суддею: професія чи покликання. Національна школа суддів України. Проект USAID «Справедливе правосуддя». К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 216 с.

19. Буткевич В. Г. Еволюція критеріїв реформування Європейського Суду з прав людини (здобутки і втрати). *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. міжнар. наук-практ. конф.,* Одеса, 14 вересня 2012 р. За ред. проф. С. В. Ківалова; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2012. С. 23–73.

20. Васильчук В. О. Категорія справедливості: філософське, етичне та юридичне розуміння. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2006. Вип. 333 : Правознавство. С. 20–24.

21. Васильев В. Л. Юридическая психология: учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция». 5-е изд., дополн. и перераб. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 654 с.

22. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Формування системи понять щодо професіоналізації публічної служби в Україні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 11. С. 82–86. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/16.pdf.

23. Ветютнев Ю. Ю. Аксиология правовой формы. М. : Юрлитинформ, 2013. 200 с

24. Висновок № 4 Консультативної Ради Європейських Суддів. *Офіційний сайт Вищої ради правосуддя.* URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_1-18.pdf

25. Відбір та оцінювання суддів в Україні. Звіт. Група експертів: Георг Става (Австрія), Вілма Ван Бентхем (Нідерланди), Реда Молієне (Литва). Листопад 2018 р. 73 с. *Офіційний сайт Вищої ради правосуддя.* URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/Selection_and_Evaluation_of_Judges_UA.pdf

26. Відповідальність суддів у світлі нового законодавства України. *Юридична газета online.* URL: http://yur-gazeta.com/publications/events.

27. Вовк П. В. Особливості захисту прав, свобод та інтересів громадян в адміністративних судах першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2009. 200 с.

28. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності: автореф. дис. … канд. юрид. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 16 с.

29. Гаркуша О. О. Організація і діяльність судів цивільної юрисдикції в Україні: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2009. 23 с.

30. Геллерштейн С. Г. К вопросу о профессиональной психологии. *История советской психологии труда. 20-30-годы XX века: тексты.* Под ред. В. П. Зинченко, В. М. Мунипов, О.Г. Носкова. Москва: Издательство Московского университета, 1983. С. 50–58.

31. Глущенко С. Що розуміти під професійною етикою та доброчесністю в контексті кваліфікаційного оцінювання суддів? *Закон і Бізнес.* URL:http://zib.com.ua/ua/.

32. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: теоретико-прикладне дослідження. Чорнобаївськ : Чорнобаївське КПП, 2015. 352 с.

33. Глущенко С.В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: автореф. дис. … д-ра. юрид. наук; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 40 с.

34. Голубченко С. М. Формування світогляду як запорука правового мислення суддів: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 20 с.

35. Гончаренко В. Актуальна праця з питань реформування судової системи України. *Право України.* 2016. № 12. С. 171-173.

36. Гончаренко О. В. Основні принципи добору кандидатів на посаду судді. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2012. № 1 (9). С. 21–32.

37. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. 144 с.

38. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога: дисерт. … докт. пед. наук: спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2007. 432 с.

39. Гураленко Н. А. Ціннісно-смислові константи суддівського пізнання: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.12. Чернівці, 2016. 393 с.

40. Дегтяренко М. Професійна психологічна підготовка як напрям психологічного забезпечення судової діяльності. *Юридична Україна.* 2015. № 6. С. 80–83.

41. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с.

42. Денисова О. Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Сергій Козьяков: «У багатьох місцевих судах може не залишитися жодного діючого судді». *Дзеркало тижня.* 2017. № 8. URL: https://dt.ua/LAW/golova-vischoyi-kvalifikaciynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayini-sergiy-kozyakov-u-bagatoh-miscevih-sudah-mozhe-ne-zalishitisya-zhodnogo-diyuchogo-suddi-_.html

43. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В. А. Туманова. М. : Международные отношения, 1998. – 400 с.

44. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология: Учебное пособие. СПб.: Питер, 2003. 256 с.

45. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо призначення суддів. Доповідь ухвалено Венеціанською комісією на 70 пленарному засіданні (м. Венеція, 16-17 березня 2007 р.). URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf

46. Дулов А. В. Судебная психология: учеб. пособ. 2-е изд., испр. и дополн. Минск: Вышэйш. шк., 1975. 464 с.

47. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь – справочник. Минск: Изд-во АСТ. Харвест, 2001. 576 с.

48. Європейська хартія про статус суддів. (European Charter on the Statute for Judges, DAJ/DOC (98) 23, adopted on 8-10 July 1998 by the Council of Europe). URL: www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/EuropeanCharter-on-Statute-of-Judges_EN.pdf.

49. Жуков С. Професійна етика суддів: правові аспекти. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 12. С. 182–185.

50. Загальна теорія держави і права (Основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): Навч. посіб. За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

51. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст.545. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

52. Закон України «Про судоустрій України». Відомості Верховної Ради. 2002, № 27-28. Ст.180. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14

53. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7-8. Ст. 50. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19/stru

54. Звіт «Суддівська етика – принципи, цінності та якості». Генеральна Асамблея Європейської мережі рад юстиції, 2010. URL: http://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/YEvropejski-ta-mizhnarodni-standarti-u-sferi-sudochinstva.pdf

55. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития. М.: Академия, 2006. 240 с.

56. Зінченко О. До питання професіоналізму в державній службі. *Вісник державної служби.* 2005. № 1. С. 17–20.

57. Зошій І. В. Професіоналізм та професійна компетентність юристів як об'єкт наукових досліджень. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія : Психологічні науки. 2015. Вип. 5. С. 101–105.

58. Зуєва Л. Е. Доброчесність судді: система духовно-рефлексивного виміру. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2017. № 1(2). С. 90-99.

59. Зуєва Л. Є. Теоретичні та методичні засади психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України і Канади: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2018. 601 с.

60. Ильин И. А. Осущности правосознания. Москва: «Рарог», 1993. URL: http://www.magister.msk.ru/library/philos/ilyin/ilyin07.htm

61. Іванова Ю. Про важливість та повноваження з'їзду суддів України. Судебно-юридическая газета, 4 березня 2018 р. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/115702-pro-vazhlivist-ta-povnovazhennya-zyizdu-suddivukrayini.

62. Іванченко Є.А. Професіоналізм як складова компетентності економіста та його оцінювання в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія».* № 9/1. Вип. 15. 2009. С. 178–187.

63. Іларіон. Слово про Закон і благодать. Історія вчень про державу і право: хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. Авт. уклад. Г. Г. Демиденко; за заг. ред.. О. В. Петришина. 4-е вид., доп. і змін. Х. : право, 2011. С. 133-140.

64. Казміренко Л І. Психологічна підготовка до спілкування у процесі судового розгляду кримінальної справи (з використанням технічних засобів). URL: http://www.judges.org.ua/seminar12-4.htm

65. Катаєва Е. В. Теоретичні засади розвитку професійної компетентності суддів адміністративних судів. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2014. №2(10). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kevsas.pdf.

66. Квасневська Н. Д. Адміністративно-правове забезпечення реформування судоустрою та судочинства в Україні : монографія. ДНДІ МВС України. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 534 с.

67. Квачахія М. М. Система умов оптимального виконання слідчої роботи. *Сучасні проблеми держави та права.* 1990. № 2. С.172– 174.

68. Кибенко Е. Кваліфікаційний іспит & Кваліфікаційне оцінювання. URL: https://www.kopartners.com.ua/ukr/pr/kvalifikaciyniy-ispit-vs-kvalifikaciyne-ocinyuvannya

69. Кивалов С. В. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды: монография. Одесса : Юрид. л-ра, 2010. 312 с.

70. Кириченко А. В. Акмеологическое воздействие в профессиональной деятельности: теория, методология, технология: дис. … докт. психол. наук: 19.00.13. Москва, 1999. 367 с.

71. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. М.: М. и С. Сабашниковы, 1916. 708 с. URL: http://www.bibliard.ru/vcd-680-1-827/goodsinfo.html\

72. Кім К. В. Обґрунтування професіоналізму як моральної якості державного службовця. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право.* 2016. Вип. 21. С. 72–75.

73. Климов Е. А. Психология профессионала. Москва: Ин-т практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.

74. Климов Е. А. Пути в профессионализм. М., 2003. 328 с.

75. Климов Е. А. Развивающийся человек в мире профессий. Обнинск: изд-во «Принтер», 1993. 57 с. URL: http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid=18520

76. Ковалев Г. А. О системе психологического воздействия. Психология воздействия (проблемы теории и практики): сб. научн. тр.: АПН СССР НИИ общей и педагогической психол. Под ред. А. А. Бодалева, Г. А. Ковалева. Москва: АПН СССР, 1989. С. 4–43.

77. Коваль А. А. Чинники емоційного вигорання особистості судді, які негативно відбиваються на якості правосуддя. *Право і Безпека.* 2016. № 2. С. 124-129.

78. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15

79. Кодекс Суддівської Етики : затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13

80. Кодекс суддівської етики: затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13

81. Козьяков С. Процедура первичного оценивания в судебной системе применяется впервые в мире. URL: https://protocol.ua/ua/predsedatel_vkksu_kozyakov_sergey_yurevich_o_naibolee_udachnoy_chasti_sudebnoy_reformi_i_budushchem_verhovnom_sude/

82. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства. Москва: Юрид. лит., 1975. 152 с.

83. Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти корупції : Конвенція від 31.10.2003. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

84. Кони А. Ф. Избранные труды и речи. Сост. И. В. Потапчук. Тула: Автограф, 2000. 640 с.

85. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (Общие черты судебной этики). Избранные произведения : в 2 т. М. : Юрид. лит., 1959. Т. 1 : Статьи и заметки. Судебные речи. С. 27–48.

86. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. Ст. 141. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

87. Концепція професійної психологічної підготовки у Національній школі суддів України. *Офіційний сайт Національної школи суддів України.* URL: http://nsj.gov.ua/ua/about/structure/science2/

88. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія: підручник. Київ: Либідь, 1995. 304 с.

89. Коробка В. Н. Правовое мировоззрение : в 2-х ч.; Донецкий юридический институт Луганского государственного университета внутренних дел им. Э. А. Дидоренко. Донецк, 2010. Ч. 2: Природа, место и роль в механизме правового регулирования, значение для правовой политики современного социально-демократического государства. Донецк, 2010. 244 с.

90. Короєд С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. № 3(40). С. 6–34.

91. Коротун О.М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.

92. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій: навчальний посібник для юрид. факультетів. Київ : Наукова думка, 1996. 210 с.

93. Кошова О.В. Судова влада як соціокультурний феномен: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.

94. Кравчик М.Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України : автореф. … дис. канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.

95. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : дис. … канд. юрид. наук. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2006. 216 с.

96. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : автореф. дис. …канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 19 с

97. Кривенко В.В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : дис. … канд. юрид. наук. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2006. 216 с.

98. Критерії оцінки в процесі відбору суддів: Витяг з Посібника для членів Комісії з відбору суддів (Марла Грінштейн, США). URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/Selection_and_Evaluation_of_Judges_UA.pdf

99. Крусян Р. Реформування системи судоустрою України: Досвід, сучасність, тенденції: дис. … канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 255 с.

100. Кузьмина Н. В. Закономерности акмеологоориентированного становления профессионализма учителя. *Акмеология: науч.-практ. журн. Междунар. акад. акмеол. наук. столич. гуманитар. ин-т. Москва*. 2003. № 4 (8). С. 50–54.

101. Куйбіда Р. О. Організація і розвиток сучасної судової системи України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 215 с.

102. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія. Київ : Атіка, 2004. 288 с.

103. Кэссон Г. Н. 16 аксиом делового человека. Пер. с англ. Москва: Ист. наследие, 1992. 64 с.

104. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів : дис. … канд. юрид. наук, Львів. 2016. 196 с.

105. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2016. № 3 (86). С. 194-203.

106. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста: навч. посіб. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2004. 176 с.

107. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Отв. ред. Ю. Забродин. Москва: Наука, 1989. 449 с.

108. Лях М. Зарубіжні моделі органів суддівського самоврядування. *Актуальні проблеми правознавства.* 2017. Вип. 4 (12). С. 92-96.

109. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков : Право, 2002. 328 с.

110. Малахин В. Н. В. Гоголь и юриспруденция: (к 145-летию со дня смерти писателя). *Рос. юстиция.* 1997. № 11. С. 59–62.

111. Маляренко А.В. Про присягу судді та відповідальність за її порушення. *Вісник Верховного Суду України.* 2012. № 2 (138). С. 26–31.

112. Мануйлов Є. М. Правова культура юриста як основа його професіоналізму. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2013. № 3. С. 211–213.

113. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.

114. Марочкін І. Є. Проблеми доступності судової влади: соціальноправовий аналіз. *Вісник Верховного Суду України.* 2007. № 1 (77). С. 30–35.

115. Мартиненко В. М. Сучасна технологія оцінювання персоналу та кадрового потенціалу організації і її соціально-психологічний аспект : наук. розробка. Авт. кол. : В. М. Мартиненко, Ю. Д. Древаль, Ю. В. Конотопцева та ін. К.: НАДУ, 2013. 52 с.

116. Мартьянова Т. С. Моральні критерії розсуду суб'єктів правозастосовної діяльності. Митна справа. 2012. № 3(81). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 318–324.

117. Марцинкевич А. М. Вимоги до кандидата на посаду судді: зарубіжний досвід. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2011. Вип. 7. С. 349-354.

118. Маршалок С. І. Психологічні особливості професійної діяльності фахівців юридичної сфери. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія психологічна: зб. наук. пр.* 2013. № 1. С. 179–187.

119. Медведєв В. В. Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). К.: НАВС України, 1996. 192 с.

120. Меленко О. В. Психолого-правова характеристика змісту юридичної діяльності через призму особистісних якостей (професіограма правника). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 3. С. 20–23.

121. Меліхова Ю. А. Деформація морально-правової свідомості суддів України. *Science Review.* 2018. Vol.2. С. 70 – 77.

122. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2014. № 4. С. 130–139.

123. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність. Х. : Право, 2015. 224 с.

124. Менджул М. В. Судовий захист прав та законних інтересів громадян. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2013. 212 с.

125. Мірінович У.А. Принципи (засади) організації судової влади, що закріплені в спеціальному законодавстві України про судоустрій : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.

126. Москвич Л. До питання про проблеми судової реформи. *Вісник Академії правових наук України.* 2009. № 4. С. 171–179.

127. Москвич Л. До питання удосконалення статусу суддів як складового елементу системи заходів підвищення ефективності судової системи. *Вісник Академії правових наук України.* 2011. № 1. С. 184–197.

128. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз. Харків : Вид-во «ФІНН», 2011. 384 с.

129. Москвич Л. М. Напрями оптимізації судоустрою України. *Вісник Верховного Суду України.* 2011. № 4 (128). С. 25–32.

130. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.

131. Москвич Л. М. Особистісні якості судді в системі забезпечення ефективності судової системи. *Держава і право.* 2009. Вип. 45. С. 201–207.

132. Москвич Л. М. Принцип незалежності судової системи: міжнародні стандарти й український досвід. *Проблеми законності.* 2010. № 109. С. 175–184.

133. Москвич Л. М. Проблеми підвищення ефективності судової системи: дис. … д-ра. юрид. наук. Харків; Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», 2011. 485 с.

134. Москвич Л. М. Професіоналізм суддів як передумова побудови ефективної судової системи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2010. № 1. С. 48–54.

135. Москвич Л. М. Професіоналізм суддів як передумова побудови ефективної судової системи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2013. Вип. 1. С. 252–259.

136. Москвич Л. М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз. Білозерка, 2004. 224 с.

137. Москвич Л. Становлення та розвиток судових систем. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2010. № 3. С. 73–81.

138. Москвич Л.М. Правосуб’єктність судді: сутність та зміст. *Держава і право.* 2002. Вип. 17. С. 122–127.

139. Мустафаєва У. С. Удосконалення форм і методів професіоналізації служби в органах місцевого самоврядування: автореф. дис. … канд. наук. з держ. управл. Київ, 2011. 23 с.

140. Населення України не довіряє судовій реформі. *Прес-реліз.* URL: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload.

141. Нестеренко А. М. Соціально-психологічні особливості професійної діяльності суддів. Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Юридична наука та практика: виклики сучасності» (17 вересня 2015 р.). Актуальна юриспруденція. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1082%3A170915-12&catid=132%3A6-0915&Itemid=162&lang=ru

142. Новгородцев П. И. Об общественном идеале. Вступ. ст. А. В. Соболева. М.: Пресса, 1991. 640 с.

143. Оболенський О., Сороко Професіоналізація державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. *Вісник державної служби України.* 2005. № 1. С. 20–27.

144. Обрусна С. Ю. Адміністративно-правові засади реформування судової системи України : дис. .. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук. Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 430 с.

145. Обрусна С. Ю. Адміністративно-правові засади судової реформи в Україні: теорія, історія, сучасність : монографія. Харків : ХНУВС, 2010. 304 с.

146. Обрусна С. Ю. Суддівський корпус України: поняття та правова характеристика. *Форум права.* 2010. № 3. С. 318–321. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10ocjtpx.pdf с. 319

147. Обрусна С. Ю. Теоретико-методологічні засади судового управління: щодо постановки проблеми. *Форум права.* 2010. № 2. С. 339–342. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_2_54

148. Овсянников В. С., Овсянников И. В. Истина перестала быть критерием, и это хорошо. *Закон.* М., 2004. № 4. С. 111–114

149. Овсяннікова О. Професійна етика суддів та працівників суду як чинник, що впливає на формування громадської думки. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 8. С. 196 -200.

150. Овчинников А. И. Правовое мышление : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Краснодар, 2004. 48 с.

151. Овчинников А. И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 2003. 344 с.

152. Оніщук М. Якою має бути суддівська освіта в Україні? *Юридичний Вісник України.* 2014. № 47 (1012) 22–28 листопада. С. 6–7.

153. Орлова О. О. Підходи до класифікації правового мислення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 4. С. 47–52.

154. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991 – 2012 р.р.): історико-правовий аспект : дис. … канд. юрид. наук. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 212 с.

155. Пархоменко Н. М. Революційна правосвідомість і правопорядок в умовах сучасних перетворень. *Альманах права. Правовий світогляд: людина і право.* 2014. Вип. 5. С. 38–44.

156. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва: Высшая школа, 1984. 174 с.

157. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. 255 с.

158. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 03.11.2016 № 143/зп-16. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://vkksu.gov.ua/userfiles/polozhenia031116.pdf.

159. Помазанов А. Суддівське самоврядування за новим законодавством України: виклики та перспективи. *Віче.* 2016. № 5. URL: veche.kiev.ua

160. Порядок проведення іспиту та методика встановлення його результатів у процедурі кваліфікаційного оцінювання. Рішення Вищої

кваліфікаційної комісії суддів України 04.11.2016 № 144/зп-16. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://vkksu.gov.ua/userfiles/polozhenia031116.pdf

161. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. … д-ра. юрид. наук. Київ, 2013. 36 с.

162. Прилуцький С. В. Конституційна модернізація статусу суддів як шлях у подоланні корупційної залежності судової влади України. *Право України.* 2017. № 1. С. 12-18.

163. Прилуцький С. В. Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 1. С. 236–242.

164. Прилуцький С. В. Формування корпусу професійних суддів України: дис. … канд. юрид. наук. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2003. 223 с.

165. Притика Д. М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. Київ : Видав. Дім «Ін Юре», 2003. 328 с.

166. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7-8. Ст. 50. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19

167. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show

168. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18/print.

169. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show.

170. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

171. Проект «Справедливе правосуддя». *Офіційний сайт проекту.* URL: http://fair.org.ua/

172. Прокопенко Б. Проблемні аспекти визначення належного рівня особистих та моральних якостей кандидата на посаду судді. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2013. № 1. С. 188–201.

173. Правосуддя : філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія. Відп. ред. В. С. Бігун. К. : Реферат, 2009. 316 с.

174. Пряжникова Е. Ю., Пряжников Н.С. Профориентация: учеб пособие для студ высш учеб заведений. 5-е изд., испр. и доп. М.: Издательский центр «Академия», 2010. 496 с.

175. Психологічна підготовка до суддівської діяльності – ключова складова стандартизованої програми. *Закон і бізнес.* 03.09.2014. URL: http://zib.com.ua/ua/print/99282psihologichna_pidgotovka_do_suddivskoi_diyalnosti__klyuchova.html

176. Пушкин В. М., Нерсесян Л. С. Психологическая структура готовности оператора к зкстремальным действиям. *Вопросы психологии.* 1969. № 5. С. 67–71.

177. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.

178. Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності Конституційних судів з імплементації європейських стандартів прав людини. *Вісник Конституційного Суду.* 2005. № 6. С. 34-40.

179. Ревасевич І. С. Оцінка особистісної адаптованості юриста як однієї з ознак його професіоналізму. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Тернопіль, Тернопільський національний економічний університет, 8-9 квітня 2016 р. Тернопіль: Економічна думка, 2016. С.134–136.

180. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. Москва : Мысль, 1977. 130 с.

181. Резолюція 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. Бангалорські принципи діяльності судді : прийнята 19.05.2006: URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j67

182. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 червня 1996 р. у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v United Kingdom) European Court of human rights. – search HUDOC case-law. URL: http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001104059

183. Рішення Європейського суду з прав людини від 2 березня 1987 р. у справі «Моннел і Морріс проти Сполученого Королівства». URL: https://www.osce.org/ukraine/106809?download=true

184. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 березня 1983 р. у справі «Мінеллі проти Швейцарії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_417

185. Ролз Дж. Теорія справедливості. Пер. з англ. О. Мокровольський. Київ, 2001. 822 с.

186. Саленко О. В. Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

187. Самсін І. Л. Формування корпусу професійних суддів: формальний і реальний підходи. *Вісник Верховного Суду України.* 2007. № 3(79). С. 35–41.

188. Сендецька Т. В. Правове мислення та його особливості. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2014. № 12. С. 92–95.

189. Сердюк В. О. Проблеми реалізації судово-правової реформи в Україні (1991-2004 рр.): дис. … канд. юрид. наук. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2007. 192 с.

190. Сідак Л. М. Саморозвиток особистості судді як ознака його духовної культури й показник професійної самореалізації. *Практична філософія.* Вип. 4 (№ 66). Київ, Центр практичної філософії разом із Інститутом філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2017. С. 10–16.

191. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Консум, 2004. 656 с.

192. Скрипнюк О. Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізм та перспективи реалізації (із засідання Президії Національної академії наук України). *Право України.* 2017. № 1. С. 146–157.

193. Скрипчук Г. В. Ключові аспекти основних положень законодавчих актів щодо реформування української культури на час становлення державної незалежності. *Проблеми законності: зб. наук. пр.* Відп. ред. В. Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. Вип. 129. С. 29–40.

194. Словарь иностранных слов: редакция филолог. словарей русского языка. 15-е изд., доп. М. : Русский язык, 1998. 608 с.

195. Словник української мови: в 11 томах. Т. 4, 1973. С. 300.

196. Соловьев Е. Ю. Правовой нигилизм и гуманистический смысл права. Квинтэссенция : филос. альм. Сост. В. И. Мудрагей, В. И. Усанов. Москва: Политиздат, 1990. 447 с.

197. Социальное управление: Словарь. Под ред. В.И. Добренькова, И.М. Слепенкова. М.: Изд-во МГУ, 1994. 208 с.

198. Спілка, товариство, спільнота, угрупування і співтовариство. URL: http://onlinecorrector.com.ua

199. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації : Соціологічне дослідження Центру Разумкова (Київ2017). URL: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press1017.pdf.

200. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015 – 2020 роки: затверджено Радою суддів України 11 грудня 2014 р. URL: http://court.gov.ua.

201. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. За редакцією І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 501 с.

202. Судова влада: монографія. Марочкін І. Є, Москвич Л. М., Назаров І. В. та ін.; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків : Право, 2015. 792 с

203. Судова реформа 1864 року в історії українського державотворення: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Теорія та практика сучасної юриспруденції». Харків : «Друкарня Мадрид», 2014. 215 с.

204. Судова реформа: стратегічне планування та подальші кроки. URL: https://vkksu.gov.ua/ua/news/sudowa-rieforma-stratiegitchnie-planuwannia-ta-podalshi- kroki/.

205. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України : навч. посіб. К. : КІВС, 1998. 100 с.

206. Супрун М. О. Психолого-педагогічний компонент підготовки фахівця в галузі державного управління (постановка питання). *Державне управління: теорія та практика. Електронне наукове фахове видання.* 2014. Вип. 2. С. 54-60. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej20/PDF/10.pdf.

207. Сусло Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967). К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. 234 с.

208. Суховій М. М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.

209. Сучасна концепція професіоналізму в публічному управлінні та підходи до його оцінювання : наук. розробка. Л. Г. Штика, Л. М. Гогіна, І. І. Нинюк та ін. К. : НАДУ, 2009. 40 с.

210. Тархан Л. З. Теоретичні і методичні основи формування дидактичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. К., 2008. 40 с.

211. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. № 1. С. 75–85.

212. Тимуш І. С. Правова реальність і правосвідомість: інтегральне розуміння змісту та взаємозв'язку. *Право України.* 2010. № 7. С. 94–100.

213. Токарська А. С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.12 – «філософія права». Київ, 2008. 37 с.

214. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

215. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

216. Федорович В. І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: дис. … докт. пед. наук. Київ, 2018. 608 с.

217. Французская республика. Конституция и законодательные акты. Пер. с франц. ; ред. кол.: В. А. Туманов и др. М. : Прогресс, 1989. 448 с.

218. Хараджян Н. А. Педагогічні умови підготовки фахівців з економічної кібернетики засобами комп'ютерного моделювання : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти . Черкаси, 2010. 287 с.

219. Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання та професійна правосвідомість судді у механізмі прийняття судових рішень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки.* 2017. Вип. 2. Т. 1. С. 115–118.

220. Хопта С. Ф. Професійний досвід судді як юридична категорія. *Право і суспільство: Науковий журнал.* 2017. № 3. Ч. 2. С. 39–44.

221. Хопта С. Ф. Структура професійної правосвідомості судді. *Порівняльно-аналітичне право: електронне фахове видання: ДВНЗ «Ужгородський національний університет.* 2017. № 2. С. 263–266. http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/86

222. Хопта С. Ф. Сутність правосвідомості: філософський та соціальний рівні. *Бюлетень Міністерства юстиції України: загальнодержавне науково-практичне фахове видання.* 2017. № 6. С. 43–48.

223. Хопта С. Ф. Теоретико-правові аспекти професійної правосвідомості судді та її роль в ухваленні судових рішень: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2017. 250 с.

224. Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання судді як основа прийняття правосудних рішень. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-правові засади.* 2017. Вип. 8. С. 397–400.

225. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. Судова апеляція. 2016. № 1. С. 6–15.

226. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні : монографія. Київ : Алерта, 2016. 428 с.

227. Хотинська-Нор О. З. Теорія судової реформи: інституціональні пастки. *Судова апеляція.* 2015. № 3. С. 35–42.

228. Черновський О. К. Психологічна компетентність судді у практичній діяльності. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 2 (6). С. 14–18.

229. Черновський О. К. Теоретичні засади та прикладні аспекти сучасної судової психології: монографія. Чернівці: Технодрук, 2014. 325 с.

230. Черновський О., Семенюк О. Культура правового мислення – складова частина професії юриста. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 1. С. 132–136.

231. Чуприна Ю.Ю. Державна політика реформування системи судової влади в Україні : автореф. дис. … канд. наук з держ. управл. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

232. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология. Учебное пособие. М.: Право и Закон, 1997. 320 с.

233. Шаркова І. М. Юридична та суддівська освіта в Україні: вимоги європейської інтеграції. *Правове регулювання економіки.* 2015. № 15. С. 286-294.

234. Шелевер Н. Особливості реформування суддівського імунітету після внесених змін до Конституції України (в частині правосуддя). *Visegrad Journal on Human Rights.* № 5/1. 2016. С. 167–170. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_5/part_1/31.pdf

235. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: навч. посіб. Харків: Право, 2006. 160 с.

236. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К. : Реферат, 2007. 640 с.

237. Шипуліна Л. А. Формирование профессионализма будущих экономистов средствами новых информационных технологий: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук.: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ставрополь, 2004. 21 с.

238. Шукліна Н. Професійний розвиток судді: виклики сьогодення. *Слово Національної школи суддів України.* 2013. № 3. С. 34–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_6

239. Энциклопедия профессионального образования: в 3 т. Под. ред. С. Я. Батышева. М. 1999. Т.2. 440 с.

240. Юридична енциклопедія: в 6 т. За ред. Ю. С. Шемшученка. Т.5. Київ: Українська енциклопедія, 2003. 733 с.

241. Юридична психологія: підручник. Д. О. Александров, В. Г. Андросюк Л. І. Казміренко та ін.; за ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моісеєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.

242. Юшкевич О. Г. Вимоги до судді в Україні. *Адміністративне право і процес.* 2016. № 1(15). С. 157–164.

243. Як в Україні борються з корупцією – думка громадян. URL: https://dif.org.ua/article.

244. Ярослав Л. О. Конфліктологічна компетентність як предмет психологічного дослідження. Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. № 1. С. 116–119.

245. Ясперс К. Психологія світоглядів; пер з нім. О. Кислюк, Р. Осадчук. К. : Юніверс, 2009. 464 с.

246. Consultative Council of European Judges, Opinion No 4, CCJE (2003) Op No 4, issued 27 September 2003. URL: www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp.

247. Cotterrell R. The Sociology of Law: An Introduction. 2nd ed. London, 1992. pp. 207–211.

248. Ehrlich E. Die Erforschung des lebenden Rechts. Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung. *Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich.* 1911. № 35. pp. 27– 34.

249. Ronsin Xavier. The principles of judicial training: towards international recognition? *Judicial Education and Training. Journal of the International Organization for Judicial Training.* 2016. Number 5. pp. 11–19.

250. Sevtunov M. A. Efficiency of professional development of a local government employee as component of successful promotion. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/16.pdf

251. Van Hoecke M. Law as Communication. Oxford, 2002. pp. 87–94.

252. Weatherson Matthew. Forging collaborative partnerships: judges, judicial educators & the academy. *Judicial Education and Training. Journal of the International Organization for Judicial Training.* 2016. Number 5. pp. 19–29.

253. WJP Rule of Law Index 2017–2018. URL: https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-lawindex/wjp-rule-law-index2017.

ДОДАТКИ

Додаток А

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-80-82
E-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35428201032328 в Головному управлінні Державного казначейства України у Хмельницькій області, МФО 815013. Код ЄДРПОУ 14163438

ЗАТВЕРДЖУЮ
ректор Хмельницького університету управління та права
_____ О. М. Омельчук
«__» _____ 2018 р.

А К Т
про реалізацію результатів наукових досліджень
Базарника Богдана Ігоровича
на тему «Професіоналізація суддів у контексті сучасного реформування: філософсько-правові аспекти»

Комісія у складі: голови, професора кафедри теорії та історії держави і права, кандидата історичних наук, доцента Тополя Юрія Олексійовича. членів комісії: професора кафедри теорії та історії держави і права, доктора юридичних наук, професора Вовк Вікторії Миколаївни, доцента кафедри теорії та історії держави і права, кандидата юридичних наук Мельник Надії Володимирівни стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Базарника Богдана Ігоровича наукові положення і висновки з теми: «Професіоналізація суддів у контексті сучасного реформування: філософсько-правові аспекти» були детально вивчені колективом кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення перераховані в авторефераті наукові публікації:

1. Гарасимів Т. З. Базарник Б. І. Самореалізація як соціальний розвиток особистості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Юридичні науки». 2016. № 837. С. 218–223. *(Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).*
2. Гарасимів Т. З. Базарник Б. І. Антропологія феномену

особистості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 368–372. *(Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних "Index Copernicus International" (Польща)).*

3. Гарасимів Т. З., Базарник Б. І. Проблема методологічної демаркації права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 146-150. *(Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).*

4. Гарасимів Т. З., Базарник Б. І. Антропологічна пролематика у філософсько-правовій традиції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 152-157. *(Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).*

5. Базарник Б. Концепт особистості: порівняльний аналіз філософсько-правових шкіл. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Юридичні науки». 2017. № 861. С. 58–62. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

6. Базарник Б. І. Професіоналізація як складова компетентності суддів *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* Серія «Юридичні науки». 2018. № 7. С. 64-71.

7. Базарник Б. І. Професіоналізація суддів: особистісні та функціональні детермінанти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* Серія «Юридичні науки». 2018. № 9. С. 80-86.

8. Базарник Б. Наукова дилема дефініції «Право». *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції :* збірник матеріалів міжнародної конференції. Львів : Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 27-29.

9. Базарник Б. Феномен особистості як об'єкт дослідження феноменології та філософської антропології. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу : історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка :* матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 6. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2017. С. 86-89.

10. Базарник Б. Громадянське суспільство: диференціація поняття. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави :* збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Видавництво

Львівської політехніки, 2017. С. 97-98.

11. Базарник Б. Превенція професійної деформації суддів в умовах сучасного конституціоналізму. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід :* збірник матеріалів учасників Четвертої науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2018 року). Львів : ННШПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 124-126.

12. Базарник Б. Морально-правова нормативність поведінки суддів. *Судова влада в Україні та інших державах : історія та сучасність (аспекти права):* Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Наук. інтернет-конференції. Вип. 7. Терлюк І.Я. (укладач). МОН України, ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 7-10.

13. Базарник Б. Підготовка кандидатів на посаду судді : теоретично-практична складова. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави :* збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 45-47.

14. Базарник Б. Правове мислення суддів: світоглядні параметри. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права) :* матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 68-72.

15. Базарник Б. Етичні засади діяльності суддів в умовах формування громадянського суспільства. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства* (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року) : упор. Л.В. Павлик. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 5-8.

16. Базарник Б. Сучасна концепція суддівської освіти в Україні. Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України: тези XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 15 листопада 2018 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. С. 327-329.

17. Базарник Б. Доброчесна поведінка судді: імплементація досвіду зарубіжних країн. Матеріали Міжнародної конференції «Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір», 25 жовтня 2018 р. ; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 51-56.

Наведені наукові публікації були включені під час викладання навчальних дисциплін «Філософія права», «Філософсько-правові проблеми юридичної відповідальності», «Філософія», «Теорія держави і права» для підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів, у ході проведення занять із зазначених дисциплін у Хмельницькому університеті управління та права.

Теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження використовуються у робочих програмах та навчально-методичних матеріалах із навчальної дисципліни «Філософія права» для студентів юридичного та заочного факультетів. Включення до наведених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, а також виробленню практичних навичок у застосуванні отриманих теоретичних знань в подальшій професійній діяльності.

Голова комісії
Професор кафедри
теорії та історії держави і права
кандидат історичних наук, доцент Тополь Ю. О.

Члени комісії

професор кафедри теорії
та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор Вовк В. М.

доцент кафедри
теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук Мельник Н. В.

«01» листопада 2018 р.